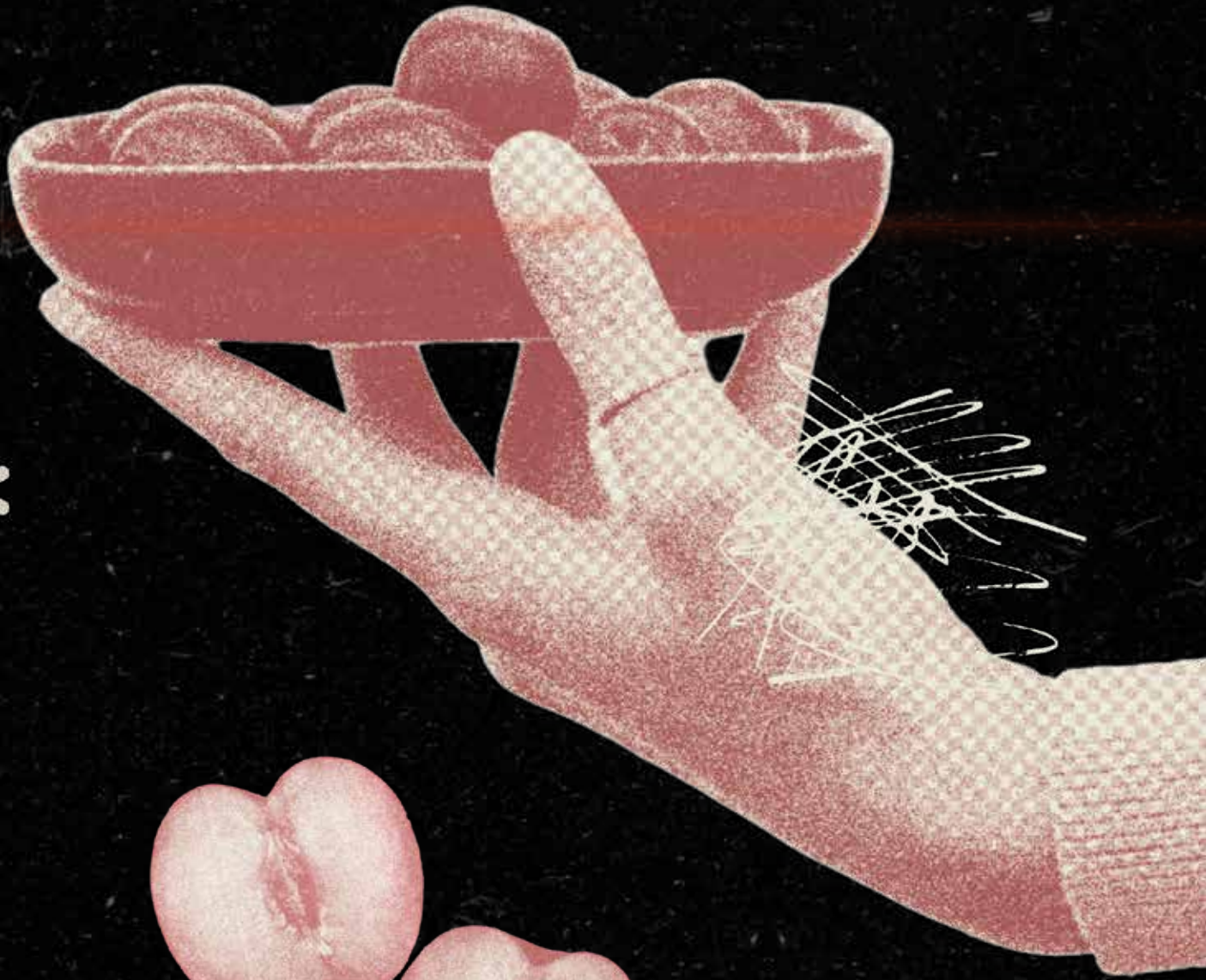

TRANS
FEMINISTIČKA *BROJ 5 JUN. '24.*

PLAT
FORMA

ISSN 2991-3241

[pišite nam]

Pišite nam na adresu:
feminizam@transbalkan.org

Šaljite nam predloge
za temate brojeva,
svoje tekstove i
drugi materijal!

Na stranici:
<https://transbalkan.org/platforma/>
možete pronaći sve
dosadašnje brojeve
ali i multimedijalni
sadržaj magazina.

ISSN 2991-3241

TRANS FEMINISTIČKA PLATFORMA

GLAVNI UREDNIK **Aleksa Milanović**
AUTORKEI **Matea Stefanović, Marija Jakovljević,**
Frosina Krushkarovska, Sanja Orlandić,
Anela Dumonjić, Slobodanka Dekić,
Marija Jovanović, Aleksa Milanović,
Jovan Ulićević Džoli, Bojana Popadić, Amir Hodžić,
Ida Marković, marko egon, Mako Vukčević.

DIZAJN I PR(I)ELOM
Dejan Batrićević

NAKLADA/IZDAVAČI
Trans Mreža Balkan
Jaruščića 5, HR 10000 Zagreb
Asocijacija Spektra
Njegoševa 14, ME 81000 Podgorica
Talas TIRV
Petra Kočića 30/25,
RS 11080 Zemun – Beograd
kolekTIRV
Ilica 139, HR 10000 Zagreb

TISAK/ŠTAMPA
ŠTAMPARIJA AKADEMIJA
Gavrila Principa 25,
RS 11000 Beograd
BR. PRIMJERAKA **100**

• • •
Juna © 2024.

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG
SOUTHEAST
EUROPE**

Izdavanje publikacije finansijski podupire
Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
iz sredstava Ministarstva vanjskih poslova
Savezne Republike Njemačke. Ova publikacija
ili njezini dijelovi mogu se koristiti bez naknade
uz obavezno navođenje izvora. Sadržaj publikacije
isključiva je odgovornost izdavača i ne odražava
stavove Rosa Luxemburg Stiftung Southeast
Europe i Ministarstva vanjskih poslova Savezne
Republike Njemačke. Publikaciju nije
dozvoljeno prodavati

Sadržaj publikacije je isključivo odgovornost Trans
Mreže Balkan i ne odražava nužno stavove RLS.

This publication has been supported by
the **Rosa-Luxemburg-Stiftung** with funds of
the German Federal Foreign Office. The positions
expressed herein do not necessarily reflect the
views of the Rosa-Luxemburg-Stiftung nor
the Federal Foreign Office.

The content of the publication is the sole
responsibility Trans Mreža Balkan and does
not necessarily reflect the position of RLS.

REČ UREDNIKA

Tema petog broja magazina koji je pred vama je *Antirodni pokreti i politike isključivanja* a povezana je temama koje su obrađivane u okviru regionalnog transfeminističkog edukativnog programa Kvir Praxis Škola. Ciklus predavanja koji se u okviru ove škole održavao od februara do juna 2024. godine obuhvatio je i temu pojave i jačanja antirodnih pokreta u regionu, te su neke od polaznica_ka škole svoja znanja na ovu i srodne teme podelile putem tekstova koje možete čitati u ovom broju magazina.*

OVO IZDANJE SADRŽI:

U rubrici **Novosti** mogu se pronaći informacije koje se tiču aktuelnih ili skorašnjih dešavanja u regionu koja su vezana za TIRV teme, feminizam ili druga aktivistička dešavanja koja su od značaja za trans feminističku platformu. **Kolumna** koju u ovom broju potpisuje Marija Jakovljević sadrži osvrt na temu broja i obrađuje temu antirodnih pokreta, definiše i objašnjava taktike antirodnih aktera i izvore njihovog finansiranja.

Rubrika **Aktuelno** sadrži tekstove koji su vezani za glavnu temu broja. Prvi tekst u ovoj rubrici pod naslovom „Antirodni pokret u desničarskom kontekstu“ potpisuje Frosina Krushkarovska koja analizira antirodni pokret u Severnoj Makedoniji i ističe da trenutna promena političke atmosfere u ovoj državi, koja ide u korist desnice, predstavlja plodno tlo za njihov razvoj. Pored toga ona u ovom tekstu razmatra povezanost antirodnih pokreta i desničarskih pokreta, desnog populizma i postfašizma. Drugi tekst

u ovoj rubrici, pod naslovom – „Ugroženi patrijarhat“ – potpisuje filološkinja Sanja Orlandić koja piše o diskursnim strategijama koje antirodni akteri koriste analizirajući primere iz javnog diskursa u Crnoj Gori i Srbiji, prvenstveno zbog aktivnog delovanja Srpske pravoslavne crkve u ovim državama. Treći tekst na temu broja piše Anela Dumonjić koja nam predstavlja teorijsku analizu mogućih strategija otpora antirodnom pokretu.

Kuva se polemika je nova rubrika koju prvi put uvodimo, a rezervisana je za diskusije vezane za aktuelna aktivistička dešavanja. U okviru ove rubrike ovom broju predstavljamo kritiku i osvrt na publikaciju *Transfeministička Kuvarica* koje možete pročitati u tekstu Slobodanke Dekić, ali i odgovor na pomenuti tekst koji pišu autori_ke publikacije Marija Jovanović, Aleksa Milanović, i Jovan Džoli Ulićević.

* Školu je organizovala Trans Mreža Balkan u saradnji sa Rosa Luxemburg Stiftung SEE.

U ovom broju u rubrici **Aktivizam** nalazi se tekst pod naslovom "Trans aktivizam je borba za bolje i pravednije društvo" koji potpisuje aktivista Kolektiva Talas TIRV Matea Stefanović. Drugi tekst ove rubrike je intervju sa Bojanom Popadić, osnivačicom udruženja ŠkArt iz Titva, Crna Gora. Treći tekst potpisuje Amir Hodžić, a tema teksta je sećanje na konferenciju „Transgresija roda: spolna/rodna ravnopravnost znači više od binarnosti“ koja je održana 2005. godine u Zagrebu.

Poslednja peta rubrika je **Um(j)etnost**, u okviru nje se može naći nekoliko manjih celina sa pet tekstova. Prva celina ili odeljak je **umetnički portfolio** u kome vam predstavljamo rad performans umetnice Bojane Popadić. U drugom odeljku ove rubrike pod nazivom **šta pišemo** čitaćete teorijski tekst autorke Ide Marković pod naslovom „Istorijska karakterizacija ženskosti kao drugosti kroz lik Euripidove Medeje“. U sledećem odeljku ove rubrike pod nazivom **šta čitamo** – nalazi se još jedan tekst autorke Ide Marković koja se bavi reprezentacijom ljubavi u romanu Elfride Jelinek Pijanistkinja i prezentuje je kroz koncepte iz dela Fragmenti ljubavnog govora francuskog teoretičara književnosti Rolana Barta. Odeljak **šta gledamo** sadrži recenziju kanadske serije *Sort of* koja prati život, nebinarne transfeminine osobe. Tekst potpisuje Marko Egon. I konačno u poslednjem odeljku ove rubrike pod nazivom **šta slušamo** Marko Vukčević piše o DESIREE –DJ i producentkinji iz Johannesburga.

Tekstovi u časopisu pisani su BHSC jezicima uz korišćenje različitih jezičkih rešenja i ortografije koja ima za cilj promociju rodno senzitivnog i inkluzivnog jezika, a uz dopuštanje autorstvu da samo odabere ortografska rešenja koja smatra ade-

kvatnim. Kada je reč o sistemu navođenja referenci on je u skladu sa ustanovljenim pravilima određenih stilova, ali se u časopisu ne daje prednost ni jednom određenom stilu već autorstvo ima slobodu da se služi referentnim stilom koji želi. U skladu sa tim tekstovi nisu uniformisani po pitanju jezika, ortografije i referentnih stilova već se svaki tekst pridržava određenih zakonitosti i pravila koja nam omogućavaju jasnu i razumljivu komunikaciju.

Struktura i sadržaj ovog magazina zamišljeni su tako da pokriju što više različitih tema koje su od značaja za TIRV i feministički pokret i uopšte za našu zajednicu zahvaljujući kojoj su realizovana prva dva broja magazina budući da su autorke i autori svih tekstova deo TIRV, queer i feminističke zajednice regiona. Zato koristim priliku da im se u ime svih nas koji vodimo Trans Feminističku Platformu zahvalim na učešću, doprinosu i saradnji. Poziv za pisanje i kreiranje multimedijalnog sadržaja za buduće brojeve magazina je naravno otvoren za sve zainteresovane osobe koje dele vrednosti naših organizacija i same Trans Feminističke Platforme. Zahvalnost dugujemo i donorkama i donatorima koji na finansijski i druge načine podržavaju naš aktivistički rad te ovom prilikom izdvajam Rosa Luxemburg Stiftung SEE, Heinrich Böll Stiftung, ILGA-Europe, Astraea, Mama Cash, Urgent Action Fund for Women's Human Rights, ITF (International Trans Fund), Frida, GFW (Global Fund for Women), TGEU, Guerrilla Foundation i Rekonstrukcija ženski fond.

ALEKSA MILANOVIĆ

[Sadržaj]

1 Reč urednika

#NovostiKolumna

6 **NOVOSTI U REGIONU**
Matea Stefanović

10 **KOLUMNA**
ŠTA NAS JE SNAŠLO
Marija Jakovljević

#Aktuelno

Tema broja: Antirodni pokreti
i politike isključivanja

17 **ANTIRODNI POKRET**
U DESNIČARSKOM KONTEKSTU
Frosina Kruškarovska

20 **АНТИРОДОВОТО ДВИЖЕЊЕ СРЕД**
ДЕСНИЧАРСКИОТ КОНТЕКСТ
Фросина Крушкаровска

32 **UGROŽENI PATRIJARHAT**
Sanja Orlandić

39 **DEMONTAŽA GOSPODAREVE KUĆE:**
ASEMBLAŽA KAO STRATEGIJA
OTPORA ANTI-RODNOM POKRETU
Anela Dumonjić

#Kuva se polemika

48 **ČUDAN SLUČAJ NASTAVNICE HIGGS: ARGUMENTI**
I KONTRA-ARGUMENTI ANTIRODNIH POLITIKA
Slobodanka Dekić

55 **Kuva se polemika**
Marija Jovanović, Aleksa Milanović
& Jovan Džoli Ulićević

#Aktivizam

60 **TRANS AKTIVIZAM JE BORBA**
ZA BOLJE I PRAVEDNIJE DRUŠTVO
Matea Stefanović

66 **INTERVJU: NVO ŠKART IZ TIVTA:**
INTERVJU SA BOJANOM POPADIĆ

74 **IZ ARHIVA: „ZA SVE TVOJE BUDUĆE**
TRANSGRESIJE!“: Sjećanja na
jednu konferenciju
Amir Hodžić

#Um(j)etnost

81 **UMETNIČKI PORTFOLIO**
Bojana Popadić

89 **ŠTA PIŠEMO**
ISTORIJSKA KARAKTERIZACIJA
ŽENSKOSTI KAO DRUGOSTI KROZ
LIK EURIPIDOVE MEDEJE
Ida Marković

93 **ŠTA ČITAMO**
REPREZENTACIJA LJUBAVI
U ROMANU ELFRIDE JELINEK
PIJANISTKINJA PREZENTOVANA
KROZ KONCEPTE IZ DJELA
FRAGMENTI LJUBAVNOG
GOVORA ROLANA BARTA
Ida Marković

102 **ŠTA GLEDAMO**
SORT OF – TU NEGDE, IZMEĐU
marko egon

105 **ŠTA SLUŠAMO**
DESIREE – SUDAR IDENTITETA
KROZ MUZIKU
Marko Vukčević

[Matea Stefanović]

NOVOSTI U REGIONU

Prva polovina 2024. godine je bila izuzetno radna i dinamična za organizacije posvećene unapređivanju trans prava. Regionalne i lokalne organizacije, nastavljaju da ulažu značajne napore u borbi za prava LGBTIQ+ osoba, a rezultati njihovog rada to jasno pokazuju.

Regionalna organizacija Trans Mreža Balkan izdala je publikaciju pod nazivom *Transfeministička Kuvarica* koja se sastoji iz dva dela: u prvom delu definisane su opšte smernice za transfeminističko delovanje i argumentovanje, dok drugi deo publikacije čine tri istraživanja o analizi aktuelnih antirodni narativa u Crnoj Gori, Srbiji i Hrvatskoj. Prva promocija ove publikacije održana je u Beogradu 4. juna u Kafe baru 16.

Takođe, Trans Mreža Balkan je u saradnji sa Rosa Luxemburg Stiftung SEE organizovala regionalni edukativni transfeministički program pod nazivom *Queer Praxis school* pružajući bogat i raznovrsan edukativni sadržaj koji unapređuje znanja u oblasti transfeminističkih studija i kritičke teorije. Od februara do juna

ove godine održana je serija od 10 predavanja na 5 različitih tema koje su relevantne za trans i feminističku zajednicu. Pored toga održana je i serija od 3 predavanja na temu Metodologija i tehnika istraživanja i pisanja koja je podrazumevala pripremu za samostalno istraživanje, pisanje i predavljanje stečenog znanja.

U Crnoj Gori Asocijacija Spektra predstavila je rezultate istraživanja pod nazivom "Društvo jednakih, ili ipak ne?". Istraživanje je predstavljeno u okviru panela na kome su pored predavljanja rezultata o sistemskom i društvenom socio-ekonomskom nasilju nad TIRV osobama ponuđene i potencijalne preporuke i planovi za aktivnosti u cilju unapređenja ljudskih prava TIRV osoba, odnosno opšteg društveno-ekonomskog stanja zemlje.

U februaru ove godine, Spektra je prezentovala i Nacrt zakona o pravnom prepoznavanju rodnog identiteta baziranog na samoodređenju, nakon što su unutar Radne grupe Ministarstva za ljudska i manjinska prava vredno radili od jula 2022. godine. Ovo zakonsko rešenje predstavlja zaokruživanje pravnog okvira u odnosu na ljudska prava LGBTI osoba, koje će trans zajednici obezbediti pravo na promenu oznake pola u ličnim dokumentima bez uslovljavanja sterilizacijom. Održane su i tri javne rasprave u Ulcinju, Podgorici i Bijelom Polju, na kojima je predavljen nacrt zakona.

U martu ove godine Spektra je pokrenula seriju psihoterapijskih grupa pod nazivom „Smijeh Meduze“, namenjene svim ženama koje su zainteresovane za istraživanje sopstvenog identiteta. Nastavila je sa organizovanjem

Aktivističkog Master CLASSa na kome aktivistkinje i aktivisti iz Crne Gore dele svoja znanja o istoriji crnogorskih pokreta, trenutnim političkim i društvenim temama i mehanizmima aktivističkog delovanja. Takođe, Spektra je uspešno implementira sedam edukativnih radionica pod nazivom „Znaj svoja radnička prava“, koje se odnose na prava na tržištu rada sa posebnim fokusom na TIRV zajednicu.

Organizacija KolekTIRV iz Hrvatske je ovu godinu započela događajem “Hormoni i nebinarnost”. Ovaj tematski događaj bio je posvećen diskusiji o hormonalnoj terapiji, promenama koje nastaju usled uzimanje iste, načinima suočavanja sa tim promenama i posmatranju hormonalne terapije iz perspektive nebinarnog rodnog identiteta, kao i problemima i benefitima koji se pritom susreću. Tokom januara realizovali su i kampanja “Pitaj me i reći ću ti” tokom koje su članovi i članice zajednice mogli_e postavljati pitanja organizaciji, a odgovore su dobijali_e u video formatu. Ova kampanja obuhvatila je četiri celine: pravnu (mogućnosti u Hrvatskoj vezane uz promenu oznake u dokumentima, promenu imena, obrazovanje i papirologiju), zdravstvenu (proces započinjanja medicinske tranzicije, hormonalna terapija, operacije i njihova dostupnost), društvenu (proces autovanja širem društvu, prihvaćanje/neprihvatanje od strane društva i život nakon autovanja) i ličnu (trenutke

spoznaje, odluku autovanja, medicinsku, pravnu i društvenu tranziciju i način nošenja sa tim procesima).

KolekTIRV je u saradnji sa organizacijom LORI iz Rijeke organizovao susret za roditelje trans i rodno raznolike dece. Tema susreta bila je tranzicija sa posebnim naglaskom na hormonsku terapiju. Serija ovih radionica nastavljena je i u Splitu i Zagrebu. Takođe, organizovali su događaj pod nazivom “Tranzicija od A do Ž: naše potrebe i nedostaci sistema”. Ovaj događaj je tematski pokrio šire aspekte tranzicije, fokusirajući se na potrebe i poteškoće sa kojima se zajednica susreće. Cilj je bio otvoriti prostor za razgovor o značajnim temama i usmeriti zajednicu na rad na unapređenju sistema i edukaciju novih stručnjaka.

U februaru je KolekTIRV lansirao je kampanju pod nazivom “Ja sam kao ti”, u saradnji sa hrvatskom pevačicom Severinom, koja je istakla probleme sa kojima se TIRV zajednica u Hrvatskoj suočava zbog drugačijeg rodnog identiteta. Ovo je prva kampanja te vrste u Hrvatskoj, sa ciljem da ukaže na potrebe i probleme trans i rodno raznolikih osoba, posebno na pravo na pristup zdravstvenim uslugama i život bez diskriminacije.

Takođe realizovana je i radionica pod nazivom “Mediji i osetljive grupe: dobro, loše, osetljivo”. Na ovoj radionici su se razmatrale etičke dileme pri izveštavanju o LGBTIQ zajednici u Hrvatskoj. U martu je KolekTIRV organizovao prvi hrvatski simpozijum o zdravlju transrodnih i rodno raznolikih osoba, okupljajući domaće i strane medicinske stručnjake i psihologe. Simpozijum se bavio različitim temama iz oblasti zdravstvene i pravne zaštite hrvatske transrodne zajednice. Cilj simpozijuma je bio da edukuje lekare, psihologe i medicinske sestre/tehničare o zdravlju transrodnih osoba. U aprilu je održan događaj “Naše priče: autovanje i vidljivost”, još jedan u nizu događaja gde zajednica deli iskustva, postavlja pitanja, smišlja bolje politike, pravne i zdravstvene strategije i uči jedni od drugih. Naglasak ovog događaja bio je na vidljivosti i autovanju, sa posebnim fokusom na lična iskustva vidljivosti.

Organizacija Queer Sport Zagreb organizovala je Queer Sport Camp u Slovačkoj od 31. maja do 3. juna namenjen ljudima iz LGBTIQ+ zajednice. Tokom kampa su organizovane raznovrsne sportske i rekreativne aktivnosti.

Bosna i Hercegovina je dobila prvu sigurnu kuću za LGBT osobe koja je otvorena krajem aprila ove godine od strane fondacije "Kрила nade".

Makedonija je ovu godinu započela sa organizovanjem radionice o važnosti mentalnog zdravlja koju je organizovala TransForma u saradnji sa Koalicijom Margini za psihologe, psihijatre, savetnike ili psihoterapeute. Cilj radionice bio je da poveća znanje i senzitivnost stručnog kadra prilikom rada sa transrodnim i rodno varijantnim osobama i u pružanju profesionalnih usluga. Marta meseca organizovali_e marš za vidljivosti trans osoba. TransFormA, zajedno sa trans osobama, aktivistima i aktivistkinjama i njihovim podržavaocima, pridružila se globalnoj akciji solidarnosti sa trans osobama, s ciljem smanjenja nasilja i diskriminacije sa kojima se svakodnevno suočava ova marginalizovana grupa. Uz poruku poruku „MARŠIRAMO HRABRO – 5 godina vidljivosti“ Transforma je po 6. put marširala ulicama Skoplja. Transforma takođe u saradnji sa Koalicijom Margina, pruža i besplatnu psihološku pomoć za trans osobe.

Kolektiv Talas TIRV iz Srbije organizovao je kreativno umetničke radionice za TIRV osobe koje su vođene od strane mladih aktivista i aktivistkinja. Pod nazivom "Slobodni potezi" ove radionice imale su za cilj jačanje i razvoj TIRV zajednice putem stvaranja sigurnog prostora za umetničko izražavanje, druženje, vršnjačku podršku i osnaživanje. Takođe, Talas je nastavio sa pružanjem psihološke podrške namenje TIRV osobama i sa aktivnim zagovaranjem depatologizacije trans identiteta. I ove godine Talas je učestvovao u organizovanju osmomartovskog protesta koji je ove godine nosio parolu "UVEK NA PRVOJ LINIJI" u kome je trans zajednica dala svoj doprinos kroz izradu transparenata za potrebe osmomartovskog marša. Prvu polovinu 2024. Talas je posvetio ponalasku vlastitog radnog prostora koji će omogućiti proširenje programa usmerenom ka zajednici i njenom uključivanju. Talas je prepoznao potrebu za postojanjem sigurnog prostora koji će omogućiti

TIRV zajednici ne samo da se okupi već i da postepeno kroz različite aktivnosti, izgradi kapacitet da politički zajedno deluje. Talasov prostor otvoren je prvog juna ove godine i ispunjen je bogatim i kvalitetnim sadržajem koji okuplja TIRV zajednicu u Srbiji.

Zalaganje i posvećenost svih pomenutih organizacija, njihove aktivnosti i inicijative, nedvosmisleno su pokrenule nepovratne promene u svakom društvu, osnažujući trans zajednicu i gradeći put ka jednakosti i pravdi.

[Marija Jakovljević]

ŠTA NAS JE SNAŠLO?

Generalno se ne petljam u božanska posla, ali se samoprozvani božanski izaslanici uporno petljaju u naša prava, pa da vidimo koji im je đavo. *Association of women in development*, skraćeno AWID, je 2021 objavio obuhvatan izveštaj Prava u riziku (*Rights at risk*) koji u našem kontekstu nije dobio dovoljno pažnje. Izveštaj je mapirao ko generiše anti-rodno ludilo, na koji način i ko sve to plaća. Stoga ćemo se u nastavku pozabaviti ključnim nalazima tog istraživanja.

Pročitajte ceo izveštaj¹ ovde:

1. Naureen Shameem, et al, *Rights at Risk – Time for Action: Observatory on the Universality of Rights Trends Report, 2021*, AWID, 2021. https://www.awid.org/sites/default/files/2022-01/RightsAtRisk_TimeForAction_OURsTrendsReport2021.pdf

KO JE IZMISLIO RODNU IDEOLOGIJU?

Vatikan! Preko dve decenije mute vodu ovim narativom u pokušaju da brane crkvenu dogmu i miniraju pomake u pogledu ženskih prava, posebno seksualnih i reproduktivnih. Pridružile su im se i Ruska pravoslavna crkva i Organizacija Islamske saradnje (*Organization of Islamic Cooperation*, skraćeno OIC), sa drugarima tajkunima/milijarderima upletenim u organizovani kriminal, uključujući i medijske magnate.

Pogledajte ilustraciju na strani 73 izveštaja Prava u riziku (*Rights at risk*).

Tzv. rodna ideologija je propagandni koncept kojim se sluđuju ljudi, tako što im se prodaje priča da će neki drugačiji ljudi i bezobrazne žene da im unište porodicu i naciju. Kao da oba već nisu uništena baš od onih koji tvrde da je brane. Ovaj kancerogeni narativ naravno metastazira, pa napada čitav spektar progresivnih borbi, uključujući i socijalne i okolišne, jer se patrijarhat, religije i kapitalizam međusobno podupiru.

TAKTIKE ANTI-RODNIH AKTERA

Anti-rodni narativi su izuzetno rastegljivi i okupljaju plejadu nazadnjaka i mračnjaka. Posebno vole da delegitimizuju naučni rad i izborena ljudska prava. Širu podršku stiču tako što dižu moralnu paniku, spinuju narative i koncepte, manipulišu podacima, izmišljaju žrtve i nameću sebe kao zaštitnike. AWIDov izveštaj je identifikovao paletu taktika. Istaknućemo samo neke.

„Umivanje“

Religijski fundamentalisti su skontali da njihovo unjkanje može da smara ljude, pa su za različite ciljne grupe segmentirali svoje strategije. Morališu onima koji vole to da slušaju, a ovima koji su na malo drugačiji način konzervativni serviraju „tradicionalnih vrednosti“ i to često iz perspektive koje se naziva strateški sekularizam. U tom pristupu se ne pominje religija, nije ekspliciran izvor narativa, što im omogućava da se uvuku u različite prostore koji bi trebalo da budu sekularni.

Prisvajanje jezika ljudskih prava i spinovanje

Ključne organizacije koje podrivaju prava žena i rodno manjinskih grupa, kao što su CitizenGo i Alliance Defending Freedom (ADF) opisuju sebe koristeći jezik ljudskih prava. Hvataju se za pojedinačna prava, izopštavajući ih iz nedeljive celine ljudskih prava i izvrcu njihovo značenje. Posebno su kreativni u pogledu religijskih sloboda, predstavljajući svoju religiju kao žrtvu čija prava nisu zaštićena. Specijalni izvestilac za slobodu veroispovesti i uverenja morao je da podseća da pravo na slobodu veroispovesti štiti vernike, a ne religiju, pri čemu se ne smeju ugrožavati fundamentalna prava i slobode drugih.

Paralelno preuzimanje i podrivanje UN i drugih multilateralnih prostora

Družina prepoznata kao „nacionalistička internacionala“ koju čine mahom države koje ne znaju da sakriju svoju nazadnost i prateće organizacije su se infiltrirale u sve moguće UN i EU komitete, radne grupe i uopšte multilateralne prostore od značaja za ljudska prava. Njihove organizacije imaju kancelarije u svim gradovima u kojima su međunarodne institucije, što im olakšava lobiranje. Ako procene da mogu da zaustave nove pomake ili snize nivo ljudskih prava, učestvovalaće u tim prostorima kao predstavnici civilnog društva, podrivati procese i razvodnjavati predložena dokumenta. Prava vezana za rod i seksualnost nazivaju lažnim i novim pravima te nastoje da ih delegitimišu, da podriju njihovu univerzalnost i opravdaju diskriminaciju i nasilje kao povremeno prihvatljive, upozoravaju autorke i AWIDovog izveštaja. Kad to ne pođe za rukom, preti se izlaskom iz radnih tela, poziva se na obustavu finansiranja ovih međunarodnih institucija, uz plasiranje narativa kako su anti-narodne, kolonijalne, imperijalne.

Stvaranje armije advokata i miniranje političkih procesa

Pomenuti ADF kaže da nastoji da transformiše pravni sistem uz pomoć svojih hrišćanskih advokata (da, tako su ih okarakterisali) koji brane religijske slobode (doduše jedne određene religije i to onako kako je oni vide). Odakle toliki advokati? Napravili su ih. ADF ima Pripremljenu školu za buduće pravnike, pa Akademiju za mlade advokate, kao i *Blackstone Legal Fellowship* kroz koji je prema njihovim rečima prošlo preko dve hiljade studenata, koji su potom završili u tinktenkovima, uticajnim advokatskim firmama, vladinim telima i sudovima. Samo

2017. godine su tvrdili da imaju preko 580 tekućih pravnih bitki u preko 50 zemalja! Ti slučajevi uključuju na primer pokušaje ukidanja istopolnih brakova, odnosno kampanje i pravne postupke za njihovo neusvajanje, pravljenje predsedana koji će nagrizati postojeću pravnu regulativu i politike koje operacionalizuju ljudska prava, miniranje feminističkih pomaka kao što je Istanbulska konvencija, te guranje zabrana koje transrodnim osobama ograničavaju pristup prostorima.

Šokiranje i napinjanje javnosti

Da bi se generisala podrška javnosti, ovi akteri pribegavaju svemu što može da uzbuni i aktivira ljude. Bilo da je to parkiranje autobusa sa provokativnim banerima ispred UNa, targetiranje onih koji se bora za ljudska i okolišna prava, sastavljanje kojekakvih spisa koji cirkulišu internetom i sludju ljude „otkrivajući im pravu istinu“ koju samo „odabrani i pametni“ mogu da provale, itd. Posebno se forsira diskurs „male dece“ koja „moraju da se zaštite“. Da bi se zaštitila mala deca, napadaju se školstvo, zdravstvo, pravosuđe – bilo koje civilizacijsko dostignuće koje tu i tamo malo ograničava patrijarhat (iako ga realno i dalje reprodukuju, samo malo „civilizovanije“).

I MI KONJE ZA TRKU IMAMO

Svetski kongres porodica (*World Congress of Families*, skraćeno WCF) okuplja hrišćanske ultra-konzervativce fundamentalističkih katoličkih, mormonskih, pravoslavnih i evangelističkih struja i ultra-nacionaliste Amerike, Evrope i Afrike, da malo popričaju sa političarima, sumnjivim biznismenima i aristokratama. Na primer 2019. bila je ekipa iz Mađarske (Fides), Italije (Ligaška partija je bila domaćin), Nemačke (AfD), Gruzije, Rusije, Brazila, Holandija, Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Srbije (od naših obično bude Boško Obradović iz Dveri). Neki od tih branitelja navodne božje promisli su učestvovali u “Maršu za porodicu” na ulicama Verone, zajedno sa fašističkim grupama. Razume se, nije samo da piju kafu na tim sastancima, naprave se i dogovori ko šta gde i kako finansira i gura, a po potrebi se i međusobno ispomažu.

Da stvar bude grđa, svesrdno im pomažu i one koje se identifikuju kao rodno-kritične feministkinje. Tako je recimo Ženska solidarnost uputila protestnu notu Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja „da ne koriste opasne koncepte, kao što je rodni identitet“ u udžebenicima, naslanjajući se na kuknjavu crkve i Boška Obradovića. Iako nas je to prezupčavanje zateklo nespremne, napadi od strane nekih feminističkih krugova na trans osobe postoje još od sedamdesetih godina u svetu, samo nismo verovali da će se zapatiti i kod nas. Strateška savezništva među ovim strujama pokazuju fascinantnu lakoću zanemarivanja razlika, pa je tako AWID mapirao saradnje konzervativne *Heritage Foundation*, koja se bori protiv LGBTQI prava, sa Juliom Beck, koja se identifikuje kao lezbejka i radikalna feministkinja ili recimo *Women's Liberation Front* (WoLF) i *Focus on*

the Family (fundamentalistička hrišćanka organizacija) koji su udruženim snagama pravno proganjali transrodnu osobu. Izveštaj navodi da nije reč o izuzecima, već da postoji više primera ovih suludih savezništava. Džabe su kod nas Žene u crnom upozoravale na *Preteće znake fundamentalizma* u istoimenoj publikaciji, kada su i same dale prostor trans-isključivim feministkinjama iz Ženske solidarnosti.

ODAKLE PARE ZA SVE TO

Korporacije (recimo UPS, Home Depot, General Electric, FedEx, Pfizer), korporativni rukovodioci (npr. iz IBM, Nestle, El Corte Inglés i još gomila drugih), privatne fondacije konzervativnih biznismena i aristokrata (tipa Qatar Foundation (Katar), Istoki Endowment fund i St. Basil the Great Charitable Foundation (Rusija), Witherspoon Institute the Bradley Foundation (SAD)), religijske institucije, države i druge konzervativne organizacije ulažu milione u anti-ljudskopravašku i anti-rodnu agendu. Te cifre rastu suludom brzinom, pa su recimo samo ADFova ulaganja u Evropu skočila sa 321,302 dolara u 2010. godini na 2,629,632 dolara 2016. godine, zabeleženo je u AWIDovom izveštaju. Za lobiranje EU zvaničnika godišnji ADFovi budžeti su se kretali od 200 do 300 hiljada dolara u periodu 2017–2020. Dodatno, ranije pomenuta armija advokata je po ADFovim procenama doprinela pro bono uslugama u vrednosti od 224 miliona dolara. Da ne pominjemo preko 20 drugih organizacija koje troše između 2 i 3 miliona evra godišnje za lobiranje EU.

Poređenja radi, finansiranje progresivnih organizacija dolazi sa ogromnim birokratskim zahtevima za komparativno mizerna sredstva, dok se desničarskim organizacijama upumpavaju izdašna sredstva koja

im omogućavaju fleksibilno funkcionisanje. Oni koji su registrovani kao nekakva podružnica crkve u zemljama gde crkve ne moraju transparentno da izveštavaju o svojim finansijskim tokovima imaju slobodu da koriste sredstva kako hoće, a njihovu ukupnu sumu je nemoguće proceniti.

Kao da to nije dovoljno, javna sredstva takođe odlaze ovakvim grupama. Mapirani su grantovi kako od nacionalnih vlada, tako i od Evropskog parlamenta koji su završili u rukama ultra konzervativnih organizacija koje su verovatno koristile taktiku „umivanja“ i prisvajanja jezika ljudskih prava.

U AWIDovom izveštaju se pominje i godišnja donatorska konferencija poznata kao *The Gathering* koja služi za koordinaciju ultra-konzervativnih donatora još od 1980. godine. Ključni donator je *National Christian Foundation* (NCF), koji tvrdi da je od osamdesetih godina na ovamo donirao preko 13 milijardi dolara. Samo u periodu 2015–2017, NCF je donirao bar 56 miliona za 23 grupe koje su identifikovane kao grupe koje šire mržnju, uključujući pomenuti ADF. NCF je prepoznat i kao najveći izvor finansiranja prolajferskih i anti-LGBT pokreta, navodi se u izveštaju.

KAKO SU U NAŠE POKRETE MOGLE DA UĐU ANTI-RODNE PODVALE?

Svi smo produkt represivnih sistema u kojima živimo i kao takvi uglavnom nesvesno reprodukujemo gluposti i nasilje. Nesvesćene i nezalečene traume posebno su plodno tle da se perpetuira zlostavljanje ugroženijih među nama, dok ubeđujemo sebe da se zapravo branimo ili borimo za nešto. Jedno takvo ludilo upravo gledamo u Gazi. Drugo nam se zpatilo u feminističkom pokretu.

Važno je da shvatimo da niko nije imun na fašizam, šta god mi mislili o sebi. Biologizam i esencijalizam nisu ništa drugo do podloga za fašizam i čisto desničarenje, koliko god bili ponekad umiveni i sa prime-sama „zdravog razuma“. To što smo preživeli svakakvo patrijarhalno i drugo nasilje, ne daje nam pravo da negiramo drugima postojanje. To što se osećamo ugroženo i nezbrinuto je fejl naših pokreta da se pozabavi zalečenjem trauma i uspostavi prostore uzajamne brige. Umesto toga, naši pokreti su prekopirali militantne strukture i obrasce, iako su imali feminističke narative. Oni prostori koji jesu bili feministički neretko su postali rigidni i izvrgli se u svoju suprotnost. Ništa čudno, opresivni sistemi nagrizaaju i unazađuju pokrete, niko nije rekao da je borba linearna.

I ŠTA ĆEMO SAD?

Pa pored toga što nećemo puštati da to prolazi, popravljamo se. Mogli bismo nešto i da naučimo od desničara. Na primer koliko je važno da se ne predaju prostori od značaja za ljudska prava, ta koliko moramo da jačamo naše pravne i komunikacione kapaciteta, ali iznad svega koliko je važna uzajamna podrška. Obzirom da imamo manje sredstava na raspolaganju od naših protivnika, zadatak pred progresivnim pokretima je mnogo teži, ali to nam je što nam je, ili ćemo se regrupisati i promeniti načine delovanja, ili ćemo izgubiti i ono što je izabrano. Moramo da izađemo iz takmičarskog moda, koliko god nas sistem gurao u to, i umesto toga da razvijamo mehanizme koordinisanog rada. Moramo da budemo tu za naše ljude. Stoga bih da završim nečim praktičnim: podržite kampanje solidarnosti, jer time pokazujemo da razumemo međuzavisnost naših borbi, da vrednujemo

rad jedni drugih, da nam ljudi nisu potrošena roba i da smo tu kad zagusti.

Evo par predloga:

Aleksandri Gavrilović treba podrška za hormonsku terapiju²:

Godišnja kampanja 100 drugara za Borku prikuplja sredstva za dostojanstvenu zdravstvenu zaštitu za romsku aktivistkinju³:

Centar Živeti Uspravno skuplja sredstva za razrešavanje peripetija koje kočje pružanje usluge personalne asistencije osobama sa invaliditetom⁴:

2. Podrška za Aleksandru Gavrilović:
<https://www.facebook.com/reel/909760137617820>

3. Podrška za Borku: <https://tinyurl.com/za-borku>

4. Podrška za Centar Živeti uspravno:
<https://tinyurl.com/CZUNS>

O AUTORKI

Marija Jakovljević se bavi mirovnim, levim, feminističkim i zelenim politikama i praksama. Njen rad obuhvata analize, obrazovanje, organizacioni razvoj, mobilisanje zajednice, kolektivnu brigu i finansiranje progresivnih promena. Fokus joj je na odučavanju štetnih obrazaca koje reprodukujemo i razvijanju kapaciteta i mehanizama da budemo tu jedni za druge sa više empatije, međusobne odgovornosti i radosti.

Tema 5. broja magazina
PLATFORMA:

***Antirodni
pokreti
i
politike
isključivanja***

[Frosina Kruškarovska]

Antirodni pokret u desničarskom kontekstu

Antirodne mobilizacije u Makedoniji, nastale tijekom COVID krize, od tada jačaju svoje redove i strategije, formirajući se kao protupokret. Antagonizam koji izazivaju, zamagljen često zbunjujućim narativima, zapravo je borba za osvajanje društvenog autoriteta za definiranje zajedničkih narativa, strukture i odnosa. Ovaj tekst pišem neposredno nakon dvostrukih parlamentarnih i predsjedničkih izbora u Makedoniji u maju 2024. godine, čime se država pridružila desničarskom valu koji preplavljuje Europu, a koji se očekuje da postane mnogo jasniji nakon europskih izbora u junu. Sigurno je da će takav kontekst otvoriti put značajnom porastu utjecaja antirodnih pokreta. Stoga je važno sagledati profil antirodnih pokreta kao pobornika neliberalnih društvenih struja.

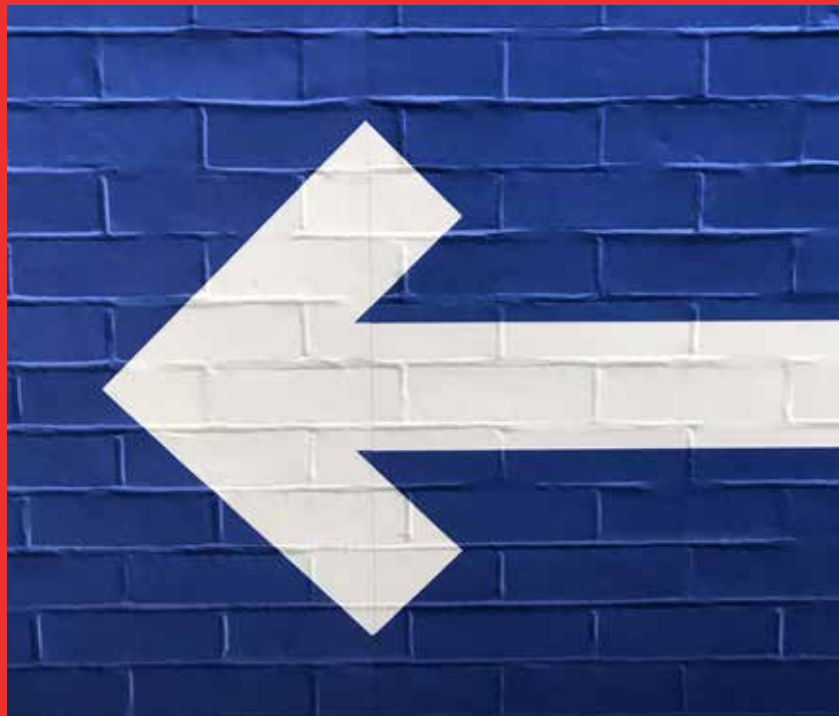
OSVAJANJE JAVNOG TERENA

Nedavno je u Skoplje prvi put stigao karavan info-sesija koalicije organizacija protiv rodne ravnopravnosti, koji već mjesecima obilazi Makedoniju. Ova serija događaja dio je nastojanja antirodnog pokreta u Makedoniji da zauzme javni prostor i javne resurse kako bi “prosvijetlili” građane o “Istini o rodno osjetljivom obrazovanju i sveobuhvatnom seksualnom obrazovanju koje se nameće našoj djeci”. Od grada do grada, predstavnici ove mreže, često u saradnji sa lokalnim organizacijama, pojedincima ili čak opštinama, održavaju prezentaciju u kojoj iznose svoja gledišta i argumente.

Ovaj pokret se protivi dvjema centralnim promjenama: reformi obrazovnog sistema koja uključuje uvođenje aspekta rodno osjetljivog obrazovanja na svim nivoima i uvođenje novog školskog predmeta Sveobuhvatno seksualno obrazovanje; i izmjene Zakona o matičnim knjigama koje bi trebalo da pojednostave proceduru za pravno prepoznanje roda. Oboje se smatraju koracima ka procesu „društvenog inženjeringa“ kroz ideološku indoktrinaciju dece i represiju nad građanima u cilju „brisanja spolnih razlika“ i modifikovanja percepcije „objektivne stvarnosti“.

U Skoplju je praktički nepostojeći odaziv na ovaj događaj potvrdio da je njihov utjecaj u glavnom gradu, gdje su najviše koncentrirana feministička aktivistička nastojanja, slab. No, neka su se manja mjesta istaknula podrškom. Slični propagandni skupovi održani su u najmanje 28 opština u posljednje gotovo dvije godine, a nije slučajno da su krenuli iz Strumice, grada u jugoistočnoj Makedoniji koji je za kratko vrijeme postao poznat kao glavno žarište antirodni pokreta. Slučaj Strumice je slučaj formiranja cijelog malog ekosustava ljudi koji su ustrajni u svom konzervativnom i selektivnom tumačenju koncepta ljudskih prava i građanske jednakosti. Strumica je bila i prva tačka lokalne samouprave koja je širom otvorila svoja vrata za interese antirodni pokreta. Kao rezultat sklopljenih saveza i unutarnje podrške, opština je promijenila ustaljenu terminologiju u upravnim dokumentima iz „rodna jednakost“ u „jednake mogućnosti muškaraca i žena“, a opštinski službenici počeli su definirati pojmove muškarac i žena. Ovaj primjer slijedilo je još 12 opština, čime

je antirodni pokret počeo puštati svoje ogranke u državne structure moći. Takvim nametanjem u lokalnim jedinicama gradi politički kapital za približavanje višim nivoima vlasti. Najnoviji politički zaokret više je nego plodno tlo za antirodni pokret koji se počeo razvijati za vrijeme COVID pandemije. Stranka desnog centra VMRO-DPMNE, koja je pobijedila na posljednjim izborima u maju 2024., ista je ona koja je 2013. godine, po brzom postupku i bez javne rasprave, donijela zakon o ograničavanju pobačaja (revidiran je 2019. godine sa izmjenom vlade) i vodila kampanje za povećanje nataliteta i osnaživanje tradicionalne porodice. U to vrijeme su odbili zakonski regulišu seksualnu diskriminaciju, LGBT osobe su se suočavale s govorom mržnje, a napadi na njih su ostali neprocesuirani. Danas, kada je prvi put u istoriji Makedonije žena - predsednica stala na čelo države, njen inauguracioni govor, iako navodno „ženski“, nije bio feministički i ispisao je očekivanja za narednih 5 godina, pokazujući ograničeno i regresivno shvatanje društvene uloge žena i političke borbe.

GOVORIMO LI ISTIM JEZIKOM?

Da bi se feministički i antirodni pokreti općenito efikasno suprotstavili pitanjima koja ih dijele, barem sa ciljem da bi se bolje razumjeli (što nije okolnost koju isključujem), glavni neispunjeni uslov je da obe strane govore istim jezikom. Da bi sukob postojao, mora postojati određeni stepen međusobne saglasnosti oko uslova i stvari oko kojih su u sukobu.¹ Komunikacijska divergencija je najočitija u upotrebi i tumačenju centralnog pojma rod. Kategorično odbijanje da se razmotri legitimna ustaljena upotreba termina u kontekstu rod-nih studija je najočigledniji simptom anti-intelektualizma koji zastupaju antirodni pokreti. Njihovo insistiranje na tome da je upotreba pojma *rod* perceptivno komplicirajuća taktika namijenjena stvaranju konfuzije i dezorijentacije čini se kao averzija ili strah od nepoznatog. U lingvističkom smislu, u makedonskom jeziku pojam *rod* je sinonim za *porodičnu lozu*, a od njega je izvedena riječ *rodina* ili *rodoljublje*, vezano za domovinu i rodoljublje. Bitka za jezički konzervativizam, koji ne prihvata fleksibilnost i živ razvoj jezika, prenosi se i transformiše na više simboličke nivoe u kojima se vodi borba za tradicionalne, patrijarhalne i patriotske vrednosti. S tim u vezi, izmišljena fraza 'rodna ideologija' koja zamjenjuje riječ "ideologija" u nazivu naučne discipline "rodne studije", čini to dijelom pežorativno, ali takođe i kako bi stvorila retoričku osnovu za osporavanje ovog sistema analize.

1. Judith Butler, *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024

2. Eszter Kováts, Maari Põim, "Gender as symbolic glue", editors: Eszter Kováts, Maari Põim: *The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in The Anti-Gender Mobilizations in Europe*, FEPS - Foundation for European Progressive Studies, 2015

MOBILIZACIJA I STRUKTURNA POVEZANOST

U relevantnoj teoriji koja se bavi antirodnim pokretima, pojam *roda* razobličen je kao "simboličko ljepilo"² koje omogućava spajanje različitih društvenih grupa i pokreta koji nisu uvijek bili voljni da međusobno sarađuju – konzervativaca, radikalnih desničara, religioznih osoba, fundamentalističkih grupa.³ To je također krovni izraz za niz pitanja koja desnica povezuje sa neuspjehom demokratskog predstavljanja.⁴ Antirodne pokrete svakako ne treba poistovjećivati sa desnicom i desničarskim populizmom jer su to istorijski različiti projekti.⁵ Ali antirodni pokreti, koji sami po sebi nisu ideologije, pomažu desničarskim ideologijama podstičući podjele u društvenom tkivu, nastojeći da isključe ili ograniče Druge (žene, LGBT osobe, migrante) iz društvenog sistema, uzrokujući nestabilnost i podsticanje nesigurnosti i emocije straha, te stvaranje agresije kod građana.

3. Weronika Grzebalska, Eszter Kováts and Andrea Petó, "Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order", *Political Critique*, 2017
<https://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>

4. Grzebalska, Kováts and Petó, *Gender as symbolic glue*.

5. Roman Kuhar, "Rodna ideologija" je prazni označitelj koji drži na okupu različite interesne skupine", interviewed by Tihana Bertek, *Vox Feminae*, 2017
<https://voxfeminae.net/pravednost/rodna-ideologija-je-prazni-oznacitelj-koji-drzi-na-okupu-razlicite-interesne-skupine-2/>

U borbi za hegemoniju, antirodni akteri slijede jednu od ključnih strategija, pluralizam. Pri tome nemaju problema da sklapaju čisto oportunistička partnerstva i saradnje, a da se ne interesuju za (temeljne ili druge) principe, vrednosti i stavove aktera koji ih družeći se s njima, legitimišu. Dakle, antirodni pokreti u Makedoniji se udružuju sa Crkvom i udruženjima koja se zalažu za vjerske ciljeve, te sa (manjim) radikalno desnim strankama i protiv liberalne ljevice, insistirajući da na taj način i dalje ostaju u strogo definisanoj domeni „borbe protiv ‘rodne ideologije’” – kao da se radi o odvojenom, nezavisnom bloku odnosa i uslova koji se može podizati i spuštati u jednom društvenom kontekstu, bez potresanja okolnih struktura. Pritom je vrijedno napomenuti da je kadrovska i organizacijska povezanost antirodni pokreta kako sa Crkvom, tako i sa akterima na sceni radikalne desnice već identificirana.⁶ S druge strane, antirodni pokreti u Makedoniji tvrde da su njihovi argumenti strogo sekularni i da su partijski neutralni, čime zapravo ulaze u performativne kontradikcije.

Oportunizam i populizam koji praktikuju antirodni pokreti rezultiraju konfuzijom, kontradiktornošću i nekoherentnošću narativa koje predstavljaju, što im zapravo ide u prilog jer im omogućava da obuzdaju različite strahove i tjeskobe i efikasno podstaknu konfliktnu atmosferu. Oportunistička akcija zapravo nije nova za one grupe koje Enzo Traverso identificira kao postfašističke: na primjer, on primjećuje koegzistenciju homofobije

⁶. Vidi: Дрндаревска и др., *Медиумите и кампањите со дезинформации и говорна омраза против родова и сексуална еднаквост*, Институт за медиуми и аналитика ИМА Скопје, 2023

i gej-friendly islamofobije u francuskoj radikalnoj desnici, kao i odbranu prava homoseksualaca od islama u islamofobičnoj političkoj kampanji u Holandiji.⁷

S aspekta profiliranja kao pokreta, usprkos njihovoj nacionalnoj i transnacionalnoj povezanosti, grass-roots dimenzija koju antirodni pokreti ističu kao izvor svog građanskog legitimiteta snažna je na nekoliko razina. U tom smislu je zanimljiv njihov angažman na političkoj emancipaciji svojih članova. Na primjer, putem kanala društvenih medija dijele upute i potiču roditelje da sami reagiraju u slučaju da se u školama njihove djece uvode elementi rodne osjetljivosti. Za razliku od drugih nevladinih organizacija koje preuzimaju ulogu zastupničkih mjesta, ova strategija antirodni pokreta, koja dijelom proizlazi iz nedostatka ljudskih i finansijskih kapaciteta, pokazuje se korisnom u jačanju kapaciteta njihovog članstva.

⁷. Enzo Traverso, “Spectres du fascisme”, *Revue du Crieur*, 1, La Decouverte, Paris 2015

⁸. Grzebalska, Kováts and Pető, “Gender as symbolic glue”.

KANALISANJE STRAHOVA

Uspjeh antirodnih pokreta ne može se svesti samo na uspješnu mobilizaciju i utjecajne teze, smatraju Grzebalska, Kováts i Pető. “[Neliberalni populizam] ima dugu historiju i predstavlja ponovno pojavljivanje ‘mračnog naslijeđa’ isključivih i marginalizirajućih ideologija i praksi u Evropi koje se liberalni poredak nakon 1945. nadao da će zauvijek ukrotiti.”⁸ Antirodni i desničarski pokreti instrumentaliziraju nagomilano nezadovoljstvo zbog uporne nejednakosti u nacionalnim i globalnim okvirima uzrokovanih neoliberalizmom i neuspjehom predstavničke demokratije, ka radikalnoj reorganizaciji odnosa moći. U Makedoniji su problemi u suočavanju s pandemijom COVID-19, koja je razotkrila sistemske slabosti i podstakla nepovjerenje u institucije, posebno u obrazovanje i zdravstvo, snažno podstakli antirodnu mobilizaciju. Nesigurnost zbog siromaštva koje je za posljedicu imala masovno iseljavanje stanovništva, pojačana ekonomskom krizom i inflacijom, glavni su pokretački element sklonosti ka neliberalnim narativima. Ovo, u kombinaciji sa frustrirajućom međunarodnom pozicijom Makedonije u odnosu na EU, čini je ranjivom na antizapadne i euroskeptične narative koji su centralna tema antirodnih pokreta.

Naravno, strahovi koji postoje među stanovništvom su vrlo realni i legitimni – demokratija, životna sredina, siromaštvo, nejednakost, nasilje, rat... Međutim, kada su prema svjetonazoru antirodnih pokreta, kako primjećuje Butler, različiti strahovi uključeni pod izraz *rod* koji je posljedično demoniziran, to odvlači pažnju s njih: “Kada riječ ‘rod’ apsorбира niz strahova i postane upečatljiva fantazma za savremenu desnicu, različiti uvjeti koji zapravo dovode do tih strahova gube ime.”⁹ Moralna panika koju antirodni pokreti taktički izazivaju je privremena pojava, ali je povezana sa dugotrajnom socijalnom anksioznošću,¹⁰ koja nagomilavanjem stvara uslove za uvođenje još opresivnije politike prema “Drugačijem”, manjinama, koji se smatraju prijetnjom za društvo. U tom pravcu, antirodni pokreti su skloni autoritetu – traže moćnu vladu i bezbednosne zakone, koji dopiru do zahteva za kriminalizacijom. Tumačenje da samo uvođenje termina *rod* predstavlja otpor okvirima/logici uspostavljenog sistema ukazuje na postojanje izrazito konzervativnih i autoritarnih osjećaja.

⁹. Judith Butler, *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024, str. 9.

¹⁰. Eszter Kováts, Maari Põim, “Gender as symbolic glue,” str. 32.

Cjelokupni antirodni narativ je usmjeren ka održavanju statusa quo i definisanja tih napora kroz radnje sa negativnom konotacijom – uskraćivanje, poricanje, zabrana, ograničenje. Feministički zahtjevi za priznanjem i pozitivnim sistemskim intervencijama u smislu proširenja sloboda i prava tumače se kao radikalno ograničavanje sloboda i prava “običnih ljudi” (definiranih u populističkim dimenzijama) do tačke ugnjetavanja. Drugim riječima, oni smatraju da “državljanstvo postoji samo pod uslovom da postoji i nedržavljanstvo”,¹¹ što im daje pravo da se bore za maksimiziranje razlika. Analogno grubo hiperboliziranim strahovima među konzervativnim muškarcima da bi podizanjem svijesti o seksualnom nasilju nad ženama u svakom trenutku mogli nepravedno biti optuženi za silovanje,¹² antirodni akteri krajnje apsurdno strahuju da bi ako se obraćaju transrodnoj osobi pogrešnom zamjenicom „mogli biti optuženi da nad njim/njom provode konverzionu terapiju” i kao rezultat toga biti krivično optuženi.

Uz sve navedeno, antirodni pokreti negiraju da svojim nastupima potiču govor mržnje i zločine iz mržnje te odbijaju preuzeti odgovornost za svoje huškačko djelovanje koje pravdaju jednostranim tumačenjem slobode govora i izražavanja. Štoviše, skloni su zanemariti činjenicu da su njihovi stavovi i aktivnosti dio širih globalnih mreža i pokreta koji u drugim dijelovima svijeta (Rusija, Poljska, SAD, Uganda) prakticiraju radikalne oblike diskriminacije, progona, nasilja i kršenja ljudskih prava. Činjenica da postoje razlike između antirodnih pokreta u različitim nacionalnim kontekstima ne može se koristiti kao izgovor za

poricanje jasnih ideoloških veza. Na taj način perpetuiraju cikličko sustavno nasilje i negiraju povijesno-kulturno-društveni kontekst u kojem se razvija borba za ljudska prava.

ANTIRODNI POKRETI I POSTFAŠIZAM

Antirodni pokreti vođeni su zapaljivom sintaksom u kojoj preuređuju društvene i kulturne elemente koji su već aktivni u podsvijesti, a koji uključuju odbojnost od gubitka patrijarhalne moći, bijelu nadmoć, jedinstvo nacije – eksternalizirano u “strah od roda”.¹³ Većina karakteristika antirodnih pokreta koje smo identifikovali u ovom tekstu ukazuju na potrebu da se analizira njihov antifeminizam i homofobija kao početak postfašizma.

Enzo Traverso uspostavlja termin postfašizam kako bi pokazao transhistorijsku povezanost i kontinuitet današnjih fašističkih pokreta s onima između dva svjetska rata, ali koji djeluju u potpuno drugačijem kontekstu i služe se različitim metodama. Postfašizam daje glas grupama koje se osjećaju prognanima u vlastitoj zemlji, koje se ne prepoznaju u svijetu koji se mijenja oko njih, baš kao i zagovornici antirodnih pokreta u svojoj percepciji tektonskog pomjeranja “objektivne stvarnosti” i logike ljudskog identiteta.

Na osnovu brige oko definisanja “objektivne stvarnosti” u kontekstu rodni identiteta, između ostalog, leži različito shvatanje pojma *identitet* između desnice i levice. Enzo Traverso koristi razliku koju Paul Ricoeur pravi između

11. Tako je Renaud Camus, francuski pisac blizak Nacionalnoj fronti, napisao o islamskoj imigraciji koja je po njemu prijetila zamijeniti francusku kulturu, u djelu „Le Grand Remplacement”.

12. Koristim ovaj primer za ilustraciju i poredenje; ovo mišljenje trenutno nije dokumentovano u antirodnim kampanjama u Makedoniji, ali postoji kao sentiment među opštom populacijom u Makedoniji.

13. Judith Butler, *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024, p. 16.

dva tipa identiteta: identiteta kao *istosti* i kao *sopstva*. On analizira da prvi odgovara na pitanje “šta smo mi?” a odnosi se na nešto što je unaprijed dato i nepromjenljivo, suštinu osobe koja je određena rođenjem i biološkim identitetom. Drugi se odnosi na pitanje “ko smo mi?” i rezultat je procesa samoizgradnje, izbora i transformacija koje činimo. Ovaj drugi, kaže Traverso, “pošto pretpostavlja kulturni i vjerski pluralizam, on također postavlja temelje za korisnu koncepciju sekularizma”.¹⁴

Uspoređujući stare i nove tendencije, Traverso uočava da ako je fašizam nastojao stvoriti novi svijet, postfašizam traži rješenja u povratku u prošlost. Njegov cilj više nije osvajanje nego progon; ne megalomanski osvajati vanjske prostore nego se boriti protiv unutrašnjeg neprijatelja, odbacivati. U novom kontekstu, nacionalna zajednica se više ne definira u rasnom, kulturnom ili vjerskom smislu, već u smislu otpora prijetnji globalizacije.¹⁵ “Drugo” je i dalje neophodno da postoji, ali mu se odupire prisvajanju retorike ljudskih prava. Traverso napominje: „kako je komunizam nestao i socijaldemokratija se prilagodila normama neoliberalnog upravljanja, radikalna desnica je stekla neku vrstu monopola nad kritikom ‘sistema’ bez potrebe da se pokaže kao subverzivna.”¹⁶

14. Enzo Traverso, *The New Faces of Fascism: Populism and the Far Right*, Verso, 2019, p 50.

15. Ibid, str. 33.

16. Enzo Traverso, “Spectres du fascisme”, *Revue du Crieur*, . 1, a Decouverte, Paris, 2015.

17. <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657>

ZAVRŠNA NAPOMENA

Profil antirodnog pokreta u Makedoniji kao pobornik i ohrabrivatelj neliberalnih i diskriminatornih društvenih struja sasvim jasno ocrtava njihovu težnju u narednom periodu. Nije kao da do sada nisu našli prostora za to. Naime, iako Izveštaj Evropske komisije o Severnoj Makedoniji za 2023.¹⁷ godinu potvrđuje određeni napredak u segmentima rodne ravnopravnosti, ukazuje i na mnoge nedostatke u implementaciji zakona. Osim toga, progresivne inicijative državnih institucija sigurno su usporene prikrivenim tradicionalističkim stavovima predstavnika u vlastitim redovima na nižim nivoima. Antirodna ekspanzija u lokalnim jedinicama je najeksplicitniji primjer toga, s obzirom da nije ovisila o stranačkoj pripadnosti lokalnih načelnika.

Dolaskom nove desničarske vlade u maju 2024., koja u velikoj većini dominira lokalnim, parlamentarnim i predsjedničkim uredima, izvjesno je da će se naglo otvoriti put utjecaju antirodnih pokreta, a zbog konzervativnog konteksta, više aktera će se osjećati ugodnije da im se pridruže. Istovremeno, manevarski prostor feminističkih aktivistkinja bit će značajno zatvoren, s obzirom na sveopće neliberalno nasljeđe koje se vraća na scenu. Prave razmjere izazova tek treba procijeniti, ali će zasigurno biti potrebno ozbiljno preispitivanje strategija opstanka i djelovanja feminističkih i ljevičarskih aktera.

BIBLIOGRAFIJA: Библиографија:

Дрндаревска и др., *Медиумите и кампањите со дезинформации и говорна омраза против родова и сексуална еднаквост*, Институт за медиуми и аналитика ИМА Скопје, 2023.

Цветковиќ, И., Величковска, М. *Кој сеплаши од родот?* Коалиција МАРГИНИ Скопје, 2022.

Antonovska, D. *Conservative Mobilization Against Progressive Gender Equality Policies in Central and Eastern Europe*, Institute of Social Sciences and Humanities – Skopje, 2017.

Butler, J. *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024.

Grzebalska, W., Kováts, E., and Pető, A., “Gender as symbolic glue: how ‘gender’ became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order”, *Political Critique*, 2017 <https://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>

Kováts E., Pöim, M. “Gender as symbolic glue.” Editors: Eszter Kováts, Maari Pöim: *The Position and Role Of Conservative and Far Right Parties In The Anti-Gender Mobilizations In Europe*, FEPS – Foundation for European Progressive Studies, 2015

Kuhar, R. “Rodna ideologija” je praznioznačitelj koji držina okupurazličite interesne skupine, interviewed by Tihana Bertek, *Vox Feminae*, 2017. <https://voxfeminae.net/pravednost/rodna-ideologija-je-prazni-oznacitelj-koji-drzi-na-okupu-razlicite-interesne-skupine-2/>

Mouffe, C. *On the Political*, Taylor and Francis, 2011.

Traverso, E. “Spectres du fascisme”, *Revue du Crieur*, 1, La Decouverte, Paris 2015.

Traverso, E. *The New Faces of Fascism: Populism and the Far Right*, Verso, 2019.

O AUTORKI

Frosina Kruškarovska (1992) je istraživačica i književnica. Radila je kao izdavačica i urednica u izdavačkoj kući „Templum” i kao korednica onlajn portala „Okno”. Deo je regionalnog kolektiva feminističkih književnih kritičarki „Pobunjene čitaljke”. Trenutno je na master studijama javne politike i radi kao koordinatorka i istraživačica u think-tank organizaciji “Eurothink-Centar za evropske strategije” u Skoplju.

Фросина Крушкаровска (1992) е истражувачка и книжевница. Работела како издавачка и уредница во издавачката куќа „Темплум“ и како ко-уредница на онлајн-порталот „Окно“. Дел е од регионалниот феминистички колектив книжевни критичарки „Побунети читателки“. Моментално следи магистерски студии по јавни политики и работи во тинк-тенк организацијата „Евротинк-Центар за европски стратегии“ во Скопје.

[Фросина Крушкаровска]

АНТИРОДОВОТО ДВИЖЕЊЕ СРЕД ДЕСНИЧАРСКИОТ КОНТЕКСТ

Анти-родовите мобилизации во Македонија, кои се зародија во времето на ковид-кризата, оттогаш ги зајакнуваат своите редови и стратегии оформувајќи се како контра-движење. Антагонизмот кој го предизвикуваат, замаглен од неретко конфузни наративи, е заправо борба за освојување на општествениот авторитет за дефинирање на заедничките наративи, структура и релации. Текстов го пишувам непосредно после двојните парламентарни и претседателски избори во Македонија во мај 2024 со кои државата се придружи на десничарскиот бран што ја голта Европа, а кој се очекува да стане многу појасен по европските избори во јуни. Извесно е дека ваквиот контекст ќе го отвори патот за значајно зголемување на влијанието на анти-родовите движења. Поради тоа е важно да се разгледа профилот на анти-родовите како поддржувачи на илибералните општествени струи.

ОСВОЈУВАЊЕ ЈАВЕН ТЕРЕН

Неодамна во Скопје за прв пат пристигна караванот инфо-сесии на коалицијата организации противници на родовата еднаквост што со месеци ја обиколува Македонија. Оваа серија настани е дел од напорите на анти-родовото движење во Македонија да заземе јавен простор и јавни ресурси за да ги „просветли“ граѓаните за „Вистината за родово-сензитивното образование и сеопфатното сексуално образование кое им се наметнува на нашите деца“. Од град до град, претставничките на оваа мрежа, често во соработка со локални организации, поединци или дури и со општините, одржуваат презентација во која ги изложуваат своите гледишта и аргументи.

Два закони се централни теми на кои се противи ова движење – Законот за реформи во образованието кој предвидува воведување на аспектот на родово-сензитивно образование на сите нивоа и воведување на предмет сеопфатно сексуално образование за повисоките одделенија; и измените во Законот за матична евиденција кои треба да ја олеснат правната промена на родот, за кој анти-родовите движења директно влијаеја да се повлече од парламентарна процедура. Двата закони се сметаат за чекори во процесот на „општествен инженеринг“ преку идеолошко индоктринирање на децата и репресија врз граѓаните со цел „бришење на половите разлики“ и модифицирање на перцепцијата на „објективната реалност“.

Во Скопје практично непостоечкиот одзив на овој настан потврди дека нивното влијание во главниот град, кајшто се најконцентрирани феминистичките активистички напори, е слабо. Но, некои од помалите градови се истакнаа со својата поддршка. Слични пропагандни средби во последниве речиси две години се одржаа во барем 28 општини, а неслучајно започнаа од градот во југоисточна Македонија, Струмица, кој за кратко време се прослави како главно жариште на анти-родовите движења. Случајот на Струмица е случај на оформување на цел мал екосистем на лица истрајни во своето конзервативно и селективно толкување на концептот на човекови права и граѓанска еднаквост. Струмичкиот беше и првиот пункт на локална самоуправа кој широко ги отвори вратите за интересите на анти-родови-

те движења. Како резултат на склучените сојузи и интерната поддршка, општината ја смени воспоставената терминологија во општинските документи од „родова еднаквост“ во „еднакви можности меѓу мажите и жените“, а општинските службеници се зафатија и со дефинирање на поимите маж и жена. Овој пример го следеа уште 12 други општини со што анти-родовото движење почна да ги пушта своите гранки во државните структури на моќ. Преку инпутирањето во локалните единици тоа гради политички капитал со кој се приближува кон повисоките нивоа на власт.

Најновото политичко свртување е повеќе од погодна плодна почва за антиродовото движење кое започна да се развива во времето на ковид-пандемијата. Десно-центристичката партија ВМРО-ДПМНЕ, која победи на последниве избори во мај 2024г., е истата што во 2013 година по брза постапка и без јавна дебата донесе Закон за рестриктирање на абортусот (истиот беше ревидиран во 2019 со промената на власта) и водеше кампањи за зголемување на наталитетот и зајакнување на традиционалното семејство. Во тоа време тие одбиваа законски да ја регулираат сексуалната дискриминација, ЛГБТ лицата се соочуваа со говор на омраза и нападите врз нив остануваа непроцесуирани. Денес, кога за прв пат во историјата на Македонија, на чело на државата застана жена-претседателка, нејзиниот инаугурациски говор, иако наводно „женски“, не беше и феминистички и ги исцрта очекувањата за наредниве 5 години покажувајќи ограничени и регресивни сфаќања за женската општествена и политичка борба.

ЗБОРУВАМЕ ЛИ НА ИСТИОТ ЈАЗИК?

1. Judith Butler, *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024.

За феминистичкото и анти-родовото движење воопшто ефективно да се соочат околу прашањата што ги разделуваат, ако не повеќе, барем со цел подобио да се разберат едни со други (што не е околност чие значење го исклучувам), главниот неисполнет услов е двете страни да зборуваат на истиот јазик. За да се биде во конфликт мора да постои одреден степен на заедничка согласност—околу термините и што е она околу што сме во конфликт.¹ Комуникациското разминување е најевидентно во користењето и толкувањето на централниот термин *род*. Категоричното одбивање да ја земат предвид легитимната воспоставена употреба на овој термин во контекстот на родовите студии, е најистурениот симптом на антиинтелектуализмот што го застапуваат анти-родовите. Нивното инсистирање дека употребата на терминот *род* е тактика за комплицирање на перцепциите која има за цел да создаде конфузија и дезориентираност е налик на зазор или страв од непознатото. Лингвистички, во македонскиот јазик терминот *род* е синоним за *семејна лоза* (family line), и од него е изведен зборот *родина* или *родолубие*, поврзани со татковината и патриотизмот. Битката за јазичен конзервативизам, кој не ја прифаќа флексибилноста и живиот развој на јазикот, се пренесува и трансформира на повисоки симболички рамништа во кои се води борба за традиционалните, патријархалните и патриотските вредности. Сродно на ова, фабрицираната фраза која во називот за научната дисциплина „родови студии“ прави замена со зборот „идеологија“, тоа го прави делумно пејоративно, но и за со тоа означување да создаде реторичка основа ваквиот систем на анализа да го оспорува.

МОБИЛИЗАЦИЈА И СТРУКТУРНО ПОВРЗУВАЊЕ

Во релевантната теорија која се бави со анти-родовите движења, терминот *род* е разобличен како „симболичен лепак“² кој, во неговото спротивставување, го овозможува амалгамирањето на разновидни општествени групи и движења кои не секогаш биле подготвени да соработуваат меѓусебно—конзервативците, радикалните десничари, религиските лица, фундаменталистичките групи.³ Тој е исто така чадор-термин под кој се подразбираат спектар прашања кои десницата ги поврзува со потфрлањето на демократската репрезентација.⁴ Анти-родовите движења секако не треба да се поистоветуваат со десницата и десничарскиот популизам бидејќи се работи за историски различни проекти.⁵ Но, анти-родовите движења, кои сами по себе не се идеологија, ги помагаат десничарските идеологии со тоа што поттикнуваат поделба во општественото ткиво, настојувајќи да ги исклучат или ограничат Другите (жените, ЛГБТ лицата, мигрантите) од/во општествениот систем, предизвикуваат нестабилност и поттикнуваат несигурност и емоции на страв и форми на агресија кај граѓаните.

2. Eszter Kováts, Maari Põim, “Gender as symbolic glue”, editors: Eszter Kováts, Maari Põim: *The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in The Anti-Gender Mobilizations in Europe*, FEPS - Foundation for European Progressive Studies, 2015

3. Weronika Grzebalska, Eszter Kováts and Andrea Pető, “Gender as symbolic glue: how ‘gender’ became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order”, *Political Critique*, 2017
<https://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>

4. Grzebalska, Kováts and Pető, *Gender as symbolic glue*.

5. Roman Kuhar, “Rodna ideologija” je prazni označitelj koji drži na okupu različite interesne skupine”, interviewed by Tihana Bertek, *Vox Feminae*, 2017
<https://voxfeminae.net/pravednost/rodna-ideologija-je-prazni-oznacitelj-koji-drzi-na-okupu-razlicite-interesne-skupine-2/>

Во борбата за хегемонија антиродовите актери ја следат една од клучните стратегии, плурализмот. Притоа, тие немаат проблем да склучуваат чисто опортунистички партнерства и соработки, без да ги интересираат (фундаменталните или други) принципи, вредности и ставови на актерите кои, здружувајќи се со нив, ги легитимизираат. Па така, анти-родовите движења во Македонија се здружуваат со Црквата и со здруженија кои се застапуваат за религиски цели; и со (помали) радикално десничарски партии а против либерално-левите, инсистирајќи дека на тој начин се' уште остануваат во строго исцртаниот домен на „борба против 'родовата идеологија'“ - како да е тоа отсечен, независен блок на релации и состојби што може да се подигне и спушти во еден општествен контекст без и да ги затрепери околните структури. Притоа, вреди да се забележи дека кадровската и организациска поврзаност на анти-родовите движења и со Црквата и со актери на сцената на радикалната десница е веќе идентификувана.⁶ Од друга страна, анти-родовите движења во Македонија тврдат дека нивните аргументи се строго секуларни и дека се партиски неутрални, со што всушност влегуваат во перформативни контрадикции.

Опортунизмот и популизмот што го практикуваат анти-родовите движења резултира во конфузност, контрадикторност и некохерентност на наративите

што ги презентираат, што заправо им оди во прилог бидејќи им овозможува да ги содржат различните стравови и анксиозности и ефективно да ја подгреваат конфликтната атмосфера. Опортунистичкото делување заправо не е ново за оние групации што Енцо Траверсо ги идентификува како пост фашистички: на пример, тој го забележува коегизистирањето на хомофобијата и на геј-френдли исламофобијата кај француската радикална десница, како и одбраната на правата на хомосексуалците од исламот, во исламофобните политички кампањи во Холандија.⁷

Од аспект на профилирањето како движење, наспроти нивната национална и трансационална поврзаност, димензијата на грас-рут движење која ја нагласуваат анти-родовите како извор на својот граѓански легитимитет е потентна во повеќе насоки. Занимлив во таа смисла е ангажманот што го вложуваат во политичка еманципација на своите членови. На пример, преку каналите на социјалните мрежи тие споделуваат упатства и охрабрувања како родителите самите да реагираат доколку во училиштата на нивните деца се воведуваат елементи на родова сензитивност. За разлика од други невладини организации кои ја преземаат улогата на пунктови за застапување, оваа стратегија на анти-родовите која делумно произлегува од нивниот недостаток на човечки и финансиски капацитети, се покажува како корисна во зајакнување на капацитетите на нивното членство.

⁶. See: Дрндаревска и др., *Медиумите и кампањите со дезинформации и говорна омраза против родова и сексуална еднаквост*, Институт за медиуми и аналитика ИМА Скопје, 2023

⁷. Enzo Traverso, "Spectres du fascisme", *Revue du Crieur*, 1, La Decouverte, Paris 2015

КАНАЛИЗИРАЊЕ НА СТРАВОВИ

Успешноста на анти-родовите движења не може да се сведе само на успешната мобилизација и влијателните тези, според GRZEBALSKA, ESZTER KOVÁTS и ANDREA PETŐ. „[Илибералниот популизам] има долга историја и претставува одново појавување на ‘мрачното наследство’ на исклучувачките и маргинализирачки идеологии и практики во Европа кои либералниот поредок по 1945-тата се надеваше засекогаш да ги скроти“.⁸ Анти-родовите и десничарските движења го инструментализираат насобраното незадоволство поради истрајната нееднаквост во национални и глобални рамки предизвикани од неолиберализмот и потфрлањето на претставничката демократија, во правец на радикална реорганизација на односите на моќ. Во Македонија проблемите во справувањето со КОВИД пандемијата која ги разголи системските слабости и поттикна недоверба во институциите, особено во образованието и во здравството, силно го поттикна анти-родовото мобилизирање. Несигурноста поради сиромаштијата која резултираше во масовна емиграција на населението, засилена со економската криза и со инфлацијата, се главен движечки елемент во склоноста кон илибералните наративи. Ова комбинирано со фрустрирачката меѓународна позиција на Македонија во однос на ЕУ, ја прави ранлива на анти-западни и евроскептични наративи кои се централна тема на анти-родовите движења.

⁸. Grzebalska, Kováts and Pető, “Gender as symbolic glue”.

Секако, стравовите кои владеат кај населението се многу реални и легитимни – демократијата, животната средина, сиромаштијата, нееднаквоста, насилството, војната... Сепак, кога според светогледот на анти-родовите, како што укажува Батлер, разни стравови се подведуваат под терминот род кој следствено се демонизира, тоа го одвлекува вниманието од нив: „Кога зборот род апсорбира спектар на стравови и станува сумарен фантазам за современата десница, различните услови кои навистина ги покренуваат таквите стравови ги губат своите имиња.“⁹ Моралната паника што тактички ја предизвикуваат анти-родовите движења е привремен феномен, но е врзана за долгорочна општествена анксиозност¹⁰, која, надградувајќи се, креира услови за воведување се’ поопресивни политики за Другите, малцинствата, кои се сфатени како закана за општеството. На таа линија, анти-родовите се наклонети кон авторитетот – бараат моќна власт и безбедносни закони, што достигнуваат до барања за криминализација. Самото толкување дека воведувањето на терминот род претставува рушење на рамките/логиките на воспоставениот систем укажува на постоење на силно конзервативни и авторитарни сентименти.

Целокупниот наратив на антиродовите е во правец на задржување на статус-квото и дефинирање на овие напори преку акции со негативен предзнак - одземање, негирање, забранување, ограничување. Феминистичките

⁹. Judith Butler, *Who’s Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024, str. 9.

¹⁰. Eszter Kováts, Maari Põim, “Gender as symbolic glue,” str. 32.

барања за препознавање и за позитивни системски истапувања во смисла на проширување на слободите и правата се толкувани дека радикално ќе ги ограничат слободите и правата на „обичниот народ“ (дефиниран во популистички димензии) до степен на опресија. Со други зборови, тие веруваат дека „Граѓанството постои само под услов да постои и неграѓанство“¹¹ што им дава за право да се борат за максимално зголемување на разликите. Аналогно на ужасно хиперболизираните стравови на конзервативните мажи дека со зголемувањето на свеста за сексуалното насилство над жените можат во секој миг неправедно да бидат обвинети за силување¹², и антиродовите претставници крајно апсурдно стравуваат дека доколку на транс-родово лице се обрзат со погрешната замена „можат да бидат обвинети дека му/и`/им вршат конверзивна терапија“ и да бидат кривично гонети. При сето ова, антиродовите негираат дека со нивниот настап поттикнуваат говор и дела на омраза и не преземаат одговорност за нивната хушкачка активност, што го правдаат со еднострано толкување на слободата на говор и изразување. Уште повеќе, настојуваат да го игнорираат фактот дека нивните ставови и активности се дел од некакви пошироки глобални мрежи и движења кои во други делови во светот (Русија, Полска, САД, Уганда) практикуваат радикални форми на дискриминација, прогон, насилство и кршење на човековите права. Фактот што постојат разлики помеѓу анти-родовите движења во различни национални контексти не може да се користи како изговор за негирање на

јасната идеолошка поврзаност. Со сето ова, тие го перпетуираат цикличното системско насилство, и го негираат историско-културно-општествениот контекст во кој се развивала борбата за човековите права.

АНТИ-РОДОВИТЕ ДВИЖЕЊА И ПОСТ-ФАШИЗМОТ

Анти-родовите се водат од инфламаторна синтакса во која ги реорганизираат општествените и културните елементи веќе оперативни во потсвесното и тие стравови видливо вклучуваат зазор од губење на патријархалната моќ, на белата надмоќ, на единството на нацијата – екстернализирани во „стравот од родот“.¹³ Повеќето од карактеристиките што во овој текст ги утврдиме кај анти-родовото движење укажуваат на потребата неговиот анти-феминизам и хомофобија да се анализираат како почеток на пост-фашизмот.

Енцо Траверсо го воспоставува поимот пост-фашизам со цел да ја покаже трансисториската поврзаност и континуитет на денешните фашистички движења со оние помеѓу двете светски војни, но кои делуваат во сосем поинаков контекст и преку поинакви методи. Постфашизмот дава глас на групите кои се чувствуваат прогонети во сопствената земја, кои не се препознаваат во светот околу нив кој се менува, како и анти-родовите поборници во нивната перцепција за тектонско поместување на „објективната реалност“ и логиките на човековиот идентитет.

11. Така пишуваше Рено Ками, француски писател близок со Национален Фронт, за исламската имиграција која според него се закануваше да ја замени француската култура, во „Le Grand Remplacement“.

12. Примерот го користам за илустрација и споредба; ваквото мислење досега не е документирано во кампањите на антиродовите во Македонија, но постои како сентимент и мислење помеѓу генералното население во Македонија.

13. Judith Butler, *Who's Afraid of Gender*, Farrar, Straus and Giroux, 2024, p. 16.

Во основата на засегнатоста со дефинирањето на „објективната реалност“ во контекст на родовите идентитети, меѓу другото, лежи и различното поимање на поимот *идентитет* помеѓу десницата и левицата. Енцо Траверсо ја користи дистинкцијата што Пол Рикер ја прави помеѓу два типа на идентитет: идентитетот како *истост* и како *себство*. Тој анализира дека првото одговара на прашањето „што сме ние?“ и се однесува на нешто што е однапред дадено и непроменливо, есенцијата на личноста која е одредена при раѓањето и со биолошкиот идентитет. Второто се однесува на прашањето „кои сме ние?“, и е резултат на процес на себе-конструкција, на изборите и трансформациите што ги правиме. Второто, вели Траверсо, бидејќи претпоставува културен и религиски плурализам, поставува основа за корисно конципирање на секуларизмот.¹⁴

Компарирајќи ги старите и новите тенденции, Траверсо увидува дека ако фашизмот трагаше да донесе нов свет, пост-фашизмот решенијата ги бара во враќањето кон минатото. Нему веќе не му е цел да освојува туку да прогонува; не мегаломански да покорува надворешни пространства туку да се бори против внатрешниот непријател, да отфрла. Во новиот контекст, националната заедница веќе не се дефинира во расни, културни или религиски термини, туку во смисла на отпор против заканата од глобализацијата.¹⁵ Другиот се’ уште е неопходно да постои, но кон него се дава отпор преку присвојување на реториката на човековите права. Траверсо забележува: „Бидејќи комунизмот исчезна и социјалдемократијата се приспособи на нормите на неолибералното управување, радикалната десница стекна еден вид монопол над критиката на ‘системот’, без да има потреба да се покаже како субверзивна.“¹⁶

14. Enzo Traverso, *The New Faces of Fascism: Populism and the Far Right*, Verso, 2019, p 50.

15. Ibid, str. 33.

16. Enzo Traverso, “Spectres du fascisme”, *Revue du Crieur*, . 1, a Decouverte, Paris, 2015.

17. <https://www.sep.gov.mk/post/?id=5657>

ЗАВРШНА ЗАБЕЛЕШКА

Профилот на анти-родовото движење во Македонија како поддржувач и поттикнувач на илибералните и дискриминативни општествени струи прилично јасно го исцртува нивниот стремеж во претстојниов период. Не дека и досега не наоѓаа простор за тоа. Имено, иако Извештајот на Европската комисија за Северна Македонија за 2023 г.¹⁷ потврдува одреден напредок во сегментите на родовата еднаквост, тој посочува и доста недостатоци во имплементацијата на законите. Дополнително, прогресивните иницијативи на државните институции е извесно дека беа забавувани поради затскриените традиционалистички ставови на претставниците во нивните сопствени редови на пониските нивоа. Анти-родовата експанзија во локалните единици е најексплицитниот пример за ова, со оглед дека таа не зависеше од партиската определба на локалните градоначалници.

Со доаѓањето на новата десно-ориентирана влада во мај 2024, која убедливо доминира на локалните, на парламентарните и на претседателската функција, извесно е дека патот за влијание на анти-родовите движења нагло ќе се отвори, и поради конзервативниот контекст повеќе актери ќе се чувствуваат покомотни да им се придружат. Едно-временно, можностите за маневрирање на феминистичките активисти значајно ќе се затвори, со оглед на генералното илиберално наследство што се враќа на сцената. Вистинскиот обем на предизвикот се’ уште претстои да се процени, но секако ќе бара сериозно реобмислување на стратегиите за опстанок и делување на феминистичките и левичарските актери.

UGROŽENI PATRIJARHAT

[Sanja Orlandić]

UGROŽENI PATRIJARHAT

Kad otvorimo medije i pročitamo izjave bilo o nasilju nad ženama, upotrebi rodno senzitivnog jezika, pitanju abortusa i sl. obično nailazimo na lamentiranje simboličkih elita i nosilaca moći nad patrijarhatom koji je iz dana u dan sve ugroženiji, te mu neprestano moraju priskakati u pomoć i obezbjeđivati zaštitu. U ovom tekstu biće riječi upravo o toj iskrivljenoj slici koja je daleko od realnosti, ali i nekim diskurskim načinima kako do nje dolazi i razlozima zbog kojih se neprestano konstruiše.

Porast desnog populizma u posljednjoj deceniji u Srbiji, a posljednjih nekoliko godina i u Crnoj Gori obuhvatio je i pitanje antirodnih politika. Naime, da bi desni populizam uspio, a njegovo širenje ide od periferije ka gradu, mora konstruisati neprijatelja od kojega treba da zaštiti „narod“ kome prijete opasnost. U literaturi o desnom populizmu, neprijatelj je poznat kao žrtveni jarac i odnosi se na grupu koja navodno prijete da ugrozi neku vrstu obećanog jedinstva, bilo nacionalnog, etničkog, vjerskog i sl. Jednu vrstu žrtvenog jarca predstavljaju i svi oni koji se bore za rodnu ravnopravnost, rodno samoodređenje ili prava seksualnih manjina. Stoga su često na udaru promotera ekstremno desnih ili/i desnih populista koji se najčešće nalaze na pozicijama moći, bilo stvarnim ili simboličkim.

Desni populizam jača zahvaljujući **izazivanju straha** od različitih pojava koje navodno prijete da ugroze „tradicionalni poredak“, odn. ono što je poznato i što se najčešće predstavlja kao zdravorazumsko. U ovom tekstu analiziraću primjere iz javnog diskursa u Crnoj Gori i Srbiji, prvenstveno zbog aktivnog djelovanja Srpske pravoslavne crkve u obje države, a koja istrajava na rodnim stereotipima, što ne isključuje slične pojave u drugim državama regiona u kojima takođe jača uticaj desničarskih organizacija i partija.

Poruka „On da brani, ona da rada“ postala je popularna u diskursu društvenih mreža. Nerijetko, nju kao prototip desnog političkog spektra koriste i lijevo orijentisani akteri u cilju ismijavanja takvog viđenja rodnih uloga.

No, nažalost, ona i na taj način postaje jača i njena popularnost raste i dolazi do velikog broja ljudi. Naime, desničarske poruke su u principu vrlo sažete i jasne i zbog toga ostvaruju veliki uticaj među stanovništvom. Ovaj slogan reflektuje tradicionalni patrijarhalni model u kome se muškarci vide kao zaštitnici i branitelji porodice i društva, dok se ženama pripisuju isključivo uloga majki koje rađaju i brinu o deci i domaćinstvu. Muškarac je nosilac autoriteta koji je zadužen za odbranu od najčešće imaginarnog neprijatelja, a žena je svedena na reprodukciju.

Takve poruke nerijetko se šire i od strane političara i/ili vršilaca vlasti. Predsjednik Vlade Crne Gore Zdravko Krivokapić izjavio je u januaru 2021. godine sljedeće: „Naša Vojska se uobličila iz crnogorske porodice i, iako mi dame, nadam se, neće zamjeriti, moram da kažem onako kako je Njegoš rekao – ‘muž je branič žene i djeteta’. Iz odnosa prema životu, rodio se i odnos prema Vojsci u kojoj je svaki muž i svaka majka vaspitavala sinove za buduće vojnike, a kćeri, da budu brižne prema najbližim, prema braći, i da ubuduće kao majke na isti način vaspitavaju svoju djecu.“ U izjavi se očituje odnos prema rodnim ulogama - naglašava se tradicionalna uloge muškaraca i žena u crnogorskom društvu. Muž se vidi kao zaštitnik žene i djeteta, što reflektuje koncept muške odgovornosti za zaštitu porodice. Takođe se naglašava važnost porodičnih vrijednosti u vojnoj tradiciji. Očekuje se da svi vaspitavaju svoju decu u skladu s tim vrijednostima, pripremajući sinove da postanu vojnici koji brane zemlju, a šćeri da budu brižne i da prenesu te vrijednosti na svoju buduću decu. Uloga žene, kao i u brojnim drugim izjavama, svodi se na njenu ulogu u tradicionalnoj porodici. Kroz takve izjave implicira se da ona nije vidljiva i vrijedna kao ljudsko biće već isključivo kao njegovateljica muškoga roda. U izjavi takođe postoji referenciranje na Njegoša, crnogorskog vladiku i pjesnika, čime se dodaje kulturna i istorijska dimenzija pomenutim „tradicionalnim“ vrijednostima.

Ova izjava uzeta je samo kao najupečatljiviji prototip jer sadrži sve elemente koje sadrže izjave sličnoga tipa koje populistički desničarskog spektra nose u javni diskurs i javne politike. Nije zgoreg napomenuti i da je na prvoj litiji Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori takođe vodeća poruka bila „Muž je branitelj žene i djeteta, narod brani crkvu i plemena“ za kojom je pošla masa, dok nije konstruisana sažetija i jasnija poruka, koja je takođe usmjerena protiv konstruisanog neprijatelja – „Ne damo svetinje“.

Nakon pomenute izjave bivšeg premijera Crne Gore, Krivokapića, ministar u tadašnjoj Vladi, a današnji predsjednik Crne Gore, Jakov Milatović, sastao se s mitropolitom Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori i obavijestio javnost da se Crna Gora suočava s demografskim problemima te da je mitropolitu predočio dodatne mjere koje će Vlada preduzeti u cilju unapređenja nataliteta. Dodao je i da su vjerske zajednice snažni partneri na tome putu. Na taj je način Milatović direktno ugrozio sekularnost države i garantovana ženska prava.

Naime, uplitanje crkve u demografske probleme nosi sa sobom niz opasnosti, od kojih je prva ograničavanje prava i sloboda jer crkva nužno nameće svoje stavove o kontroli rađanja, abortusu i reproduktivnim pravima i diskriminacije LGBTIQ+ zajednice. Crkva na taj način dobija preveliki uticaj na državne odluke i politiku, što može dovesti do donošenja zakona koji su u skladu s religijskim uvjerenjima, ali ne nužno i u najboljem interesu svih građana, čime bi interesi crkve bili stavljeni iznad interesa šire javnosti.

Sve navedeno rezultira politikama koje nijesu inkluzivne već dodatno polarizuju društvo i ne bave se suštinskim problemima, što je zapravo i osnov populističke politike. Nema riječi o suzbijanju porodičnog nasilja, zanemaruju se ekonomska, socijalna i zdravstvena dimenzija demografskih problema, jer su stavovi crkve fokusirani na tzv. moralne i etičke aspekte, koji nerijetko u odbani patrijarhata samo stvaraju nove probleme, a nema ni traga rješavanju postojećih.

F: Mahdi Rezaei

Dva mjeseca nakon **direktnog uvođenja crkve u demografske probleme**, na Javnom servisu Crne Gore pokrenuta je tema o abortusu. Emisija je bila prvobitno naslovljena „Abortus – žensko, državno ili crkveno pitanje“, u toku dana je promijenjena u „Pravo na prekid trudnoće – DA ili NE?“, da bi na kraju naslov glasio „Abortus – od ustavnog prava do tabu teme?“. Dakle, u udarnom terminu na Javnom servisu pokrenuto je preispitivanje prava koje je već odavno zakonski regulisano – Ustavom iz 1974. godine u SFRJ, a u današnjoj Crnoj Gori Zakonom o uslovima i postupku za prekid trudnoće. No u emisiji je kao gost bio pozvan predstavnik Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, Gojko Perović, kao predstavnik jedne vjerske zajednice, iako su u Crnoj Gori prema Ustavu sve vjerske zajednice ravnopravne.

U pomenutoj emisiji predstavnik crkve služio se diskursnom strategijom u literaturi poznatoj kao odricanje od odgovornosti ili *disclamer*.

Pod njom se podrazumijeva da govornik u prvom dijelu rečenice izgovara isključivo ono što je društveno prihvatljivo, a zatim nakon veznika ali izgovara ono što zaista misli. Tako Perović kaže: „Abortus može da se posmatra kao prekid trudnoće, ali može da se posmatra i kao prekid jednog začetog života“ ili „Crkva se ne bavi ženskim pravima, već se obraća vjernicima, ali i da nije sve u tijelu žene njeno“. Na pitanje šta u slučaju incesta i silovanja, Perović nije direktno odgovorio, već je podšetio da je mitropolit moskovski Kiril rekao da i u tim situacijama crkva poziva majke da rode. „Nemamo generalni stav, ali crkva uvijek podržava život, a nekim situacijama treba prići od slučaja do slučaja“.

Poruke koje je Perović poslao nakon veznika *ali*, odražavaju konzervativne stavove crkve prema abortusu i ženskim pravima, iako je želio da ih ublaži i na taj način pridobije još sljedbenika. Izbjegavanje direktnog odgovora na pitanje o incestu i silovanju može biti shvaćeno i kao nedostatak empatije ili nesposobnost crkve da se prilagodi složenim i delikatnim situacijama. Poruka, koja je i naišla na najoštrije reakcije javnosti, da žena nema potpunu autonomiju nad svojim tijelom u suprotnosti je sa savremenim shvatanjem ženskih prava i reproduktivne autonomije.

Ipak, uočljivo je da su ove crkvene poruke iz 2022. znatno diskursno ublažene u odnosu na ranije, od kojih je najupečatljivija bila Amfilohijeva da Srпкиnje „u svojim utrobama pobiju za jednu godinu više djece nego što su pobili Musolini i Hitler i Broz i ovi koji su ovdje na Kosovu“, ali da uprkos diskursnom ublažavanju nose istu poruku. U prvoj izjavi ton je umjereniji i pokušava da održi autoritet crkve, dok druga koristi ekstremno jezik kako bi šokirala i izazvala snažnu reakciju. Mogli bismo zaključiti da je novo diskursno ruho poruka koje ugrožavaju ljudska prava i slobode znatno opasnije jer se skriva iza demokratije i prava na slobodu govora, zanemarujući činjenicu da pravo na slobodu govora prestaje tamo de počinje ugrožavanje prava drugog, što svakako uključuje i prava žena na sopstvene odluke koje su u vezi s njezinim tijelom.

Ono što u osnovi karakteriše tzv. noviji diskurs desničarskih pokreta, pored pomenutih kratkih poruka s jasnom porukom, jeste i pozitivnost sadržana u njima. Naime, od širom svijeta poznatog pokreta protiv abortusa „pro-life“ do domaćih inačica slične sadržine, vidljivo je da ne sadrže otvorenu negaciju protiv određenog prava, već naprotiv zalaganje „za nešto“. Upravo u takvom načinu konstruisanja poruka, krije se i uspjeh tih pokreta u posljednjoj deceniji. Iako na svjetskom nivou postoji pokret „pro-choice“, u manjim društvenim zajednicama još uvijek nijesmo svjesni važnosti konstruisanja pozitivnih poruka, već se većina akcija svodi zapravo na reakcije. Na taj način ne postiže se željena reakcija niti poruke stižu do ciljnih grupa kojima su upućene. Umjesto da se fokusiraju na zabrane i restrikcije, „pro-life“ aktivisti često koriste emotivne apele i pozitivne slike koje izazivaju empatiju i podršku. Takav pristup je izuzetno efikasan jer se ljudi lakše identifikuju s pozitivnim vrijednostima nego s negativnim porukama. Zalaganjem „za život“ umjesto „protiv abortusa“, pokret uspijeva da pridobije podršku ne samo konzervativaca već i šire populacije koja se možda ne slaže u potpunosti sa svim stavovima pokreta, ali oseća snažnu emocionalnu vezu sa idejom zaštite života.

Takođe, u posljednje vrijeme je primjetna reakcija crkve kad je riječ o upotrebi rodno senzitivnog jezika. Imenice ženskog roda proglašene su neprijateljima braka i porodice, a samim tim i „tradicionalnih“ vrijednosti.

Koliko god takav stav bio neshvatljiv i nepotkrepljiv u jezičkoj stvarnosti, on zahvaljujući desničarko populističkom uprošćavanju postaje popularan, čemu svjedoči i veliki broj žena mlađe generacije koje smatraju da su zanimanja u muškom rodu vrednija i zvučnija. Oblici ženškog roda nijesu problematični kad je potrebno uvrijediti žene, pa tako one nijesu jasnici već jasnice, kako je nedavno saopšteno s najvišeg mjesta u SPC, ali je problematično da budu advokaticice. Da ne pominjemo i svasvim regularno postojanje riječi monahinja ili popadija. Takva percepcija ukorijenjena je u kompleksnom skupu društvenih, kulturnih i jezičkih faktora. Konceptualna slika niže vrijednosti u odnosu na muški rod samo je još jedan dokaz duboko uvriježenog patrijarhalnog sistema. Kako promovise isključivo tradicionalne rodne uloge, crkva rodno senzitivni jezik vidi kao podršku modernim rodnim teorijama koje su u sukobu s njenim stavovima. Kombinacija edukacije, politike i kulturnih promjena može stvoriti sinergiju koja će omogućiti duboke i trajne promjene u društvu. Kontinuirani naponi na svim nivoima su ključni za prevazilaženje duboko ukorijenjenih stereotipa i postizanje pravednijeg i ravnopravnijeg društva.

Borba protiv desničarskog populističkog diskursa o očuvanju tradicije zahtijeva pažljiv i strateški pristup koji uključuje razumijevanje, edukaciju i komunikaciju. Potrebno je istražiti njihove argumente, a to uključuje proučavanje istorijskih, kulturnih i ideoloških korijena tih argumenata. Više puta sam kroz tekst tradicionalne vrijednosti stavila pod navodnike. To sam uradila upravo iz razloga što je većina tih vrijednosti ili izmišljena ili kontekstualno izopštena. Većina desničarske antirodne argumentacije u Evropi, a samim tim i u našim državama, svoj diskurs organizuje na opoziciji prema marksizmu /komunizmu/socijalizmu.

Našu tradiciju ne predstavljaju samo primjeri koje navodi crkva ili političari s desnog političkog spektra. Naime ona je puna primjera u kojima je napuštanje zastarjelih običaja donijelo društveni napredak.

Na primjer, u jugoslovenskom periodu, ideje socijalizma bile su povezane s borbom za radnička prava, socijalnu sigurnost i jednakost. Tokom tog perioda, žene su imale značajnu ulogu u javnom životu, ekonomiji i politici, što je doprinijelo većem stepenu rodne ravnopravnosti nego što je bio slučaj u mnogim zapadnim zemljama u isto vrijeme. Ti primjeri pokazuju da rodna ravnopravnost i socijalna pravda nijesu strane ideje, već dio naše vlastite istorije i tradicije.

Osim toga, naša tradicija uključuje i bogato nasljeđe narodne kulture, koja se često oslanjala na zajedništvo i međusobnu pomoć. Mnoge narodne priče, pjesme i običaji svjedoče o vrijednostima solidarnosti i podrške među ljudima, bez obzira na njihov rod ili društveni status. Te su vrijednosti duboko ukorijenjene u našim kulturama i mogu poslužiti kao osnova za izgradnju društva koje poštuje prava svih svojih članova. Stoga, dok desničarski narativi nastoje da monopolizuju definiciju tradicije i koriste je kao alat za isključivanje progresivnih ideja, važno je prepoznati i osvjetliti različite aspekte naše kulturne i istorijske baštine. Tradicija nije monolitna niti statična; ona se mijenja i prilagođava, reflektujući potrebe i vrijednosti društva kroz vrijeme. I upravo je isticanje pozitivnih primjera jedan od načina za efikasno suprotstavljanje ekstremno desnim ideologijama.

Samo kroz jasno artikulisane argumente, pozitivne primjere i saradnju, moguće je podstaći društvo na prihvatanje promjena koje unapređuju pravdu i jednakost za sve. Takav pristup doprinosi stvaranju inkluzivnijeg društva u kojem se poštuju prava i dostojanstvo svakog pojedinca, bez obzira na pol, rod, etničku pripadnost ili bilo koju drugu ličnu karakteristiku.

O AUTORKI

Sanja Orlandić, filološkinja.

[Anela Dumonjić]

DEMONTAŽA GOSPODAREVE KUĆE*:

Asemblaža kao strategija otpora anti-rodnom pokretu

Kriza, rod, panika. Moral, porodica, priroda.
Feminizam, strah, ideologija. Briga, sloboda, kontrola.

KO, ŠTA, GDJE, KAKO, TE NAJVIŠE, ZAŠTO?

Anti-rodni pokret možemo razumjeti kao jednu difuznu mrežu izobilja heterogenih, kontradiktornih, i reakcionarnih grupa, koje su se herojski, uprkos svim razlikama, ujedinili u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Iako je globalni fenomen sa sistematski jednakim medologijama, specifična politika targetiranja ovisi o lokalnim uvjetima, lokalnim tenzijama i lokalnim strahovima. Međutim, postoji jedna sveobuhvatna i konstantna Istina, te stoga i Misija. Rod korumpira, rod ruši svete temelje društva, rod izopačava. Sveta trojka svega dobrog – moral, nevinost, poslušnost – je na rubu propasti. Rod je prijetnja. Rod je neprijatelj. Rod mora biti ukinut.

* Naziv rada je inspirisan Audre Lordeinim
"The Master's Tools Will Never Dismantle
The Master's House."

Judith Butler, za mnoge personifikacija rodni studija, nam je dala jednu jako konciznu definciju:

“Anti-rodni pokreti nisu samo reakcionarni, već fašistički trendovi, ona vrsta koja podržava sve više autoritarne vlade. Nedosljednost njihovih argumenata i pristup jednakih mogućnosti retoričkim strategijama ljevice i desnice, za neke proizvode zbunjujući diskurs, a za druge uvjerljiv. Ali oni su tipični za fašističke pokrete koji izokreću racionalnost da bi odgovarali hiper-nacionalističkim ciljevima. [...] Anti-rodni pokret nije konzervativna pozicija sa jasnim skupom principa. Ne, kao fašistički trend, mobilizira niz retoričkih strategija iz cijelog političkog spektra kako bi maksimizirao strah od infiltracije i uništenja, koji dolazi od raznolikog skupa ekonomskih i društvenih sila. Ne teži dosljednosti, jer je nekoherentnost dio njegove moći.”¹

1. Judith Butler, “Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over?,” *The Guardian*, October 23, 2021. <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>.

2. David Paternotte and Roman Kuhar, “‘Gender ideology’ in movement: Introduction,” in *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, eds. Roman Kuhar and David Paternotte (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2017), 5.

U duhu toga, David Paternotte i Roman Kuhar ukazuju pažnju na produkciju terminologije poput “rodne ideologije” koja “[...] ne označava rodne studije, već je pojam koji je prvobitno stvoren da se suprotstavi aktivizmu za prava žena i LGBT osoba, kao i tipu obrazovanja koje dekonstruira esencija-lističke i naturalističke pretpostavke o rodu i seksualnosti.”² Trud utrošen u besmislene semantičke vježbe poput ove bi svakako mogao biti drugačije iskorišten, ali gradi savršenu pozadinu za činjenicu da je rod u svojoj suštini instabilan i u neprestanoj krizi, koja neprestano traži performans kroz indeksne elemente maskuliniteta i femininiteta.

Ali šta je to tačno rod? I zašto je tako strašan? Odakle mu tolika moć? Kako je se to desilo? I zašto baš sada? Ova pitanja su neprekidno relevantna, te istovremeno posjeduju višestruke odgovore. Sukob interesa se ogleda u njima: bioesencijalizam, religija, dominacija – konstruktivizam, procesualnost, oslobođenje. Ovaj kratki rad nema niti namjeru, niti kapacitete za reprodukciju svih argumenata i odgovora, ali ima namjeru da potencijalno ponudi novi alat za kolektivnu borbu.

Didaktički gledano, prvi korak otpora je čin situiranja; da bismo se borili, moramo znati protiv čega se tačno borimo. Svijet u kojem živimo je građen na nasilju. Režimi koji vladaju našim životima su brutalni, nepravedni i bez bilo kakvog legitimiteta, osim puke pohlepe pojedinaca za akumulacijom kapitala i moći. Kapitalizam, neoliberalizam, imperijalizam, (neo)kolonijalizam, seksizam, rasizam, ableizam i anti-kvirnes su samo nekoliko od mnogobrojnih sistema koji su konstruisali binaritete, te istovremeno i hijerarhije vrijednosti života i tijela. Svi navedeni režimi ne samo da su povezani, već su međusobno konstitutivni, i ujedinjenim snagama parazitiraju na društvenom tkivu.

U sklopu ovoga je esencijalno spomenuti jednog od najpoznatijih postkolonijalnih teoretičara, **Achille Mbembea**, i njegovu revolucionarnu konceptualizaciju nekropolitike. Suština nekropolitike je pitanje, odnosno odlučivanje, ko može umrijeti, a ko mora živjeti, odnosno, ko mora umrijeti, ako može živjeti – koje god od to dvoje više odjekuje. “Koje mjesto je dato životu, smrti i ljudskom tijelu (naročito ranjenom ili ubijenom tijelu)? Kako su oni upisani u red moći?”³ Ova dva pitanja su nam esencijalne smjernice za navigiranje ontoloških posljedica politika (ne)odgovornosti.

³ Achille Mbembe, “Necropolitics,” *Public Culture* 15 (1) (2003): 12.

Rod nije banalan, niti je distrakcija. **Mortalitet trans osoba širom svijeta nije slučajan, niti prirodan, niti nepromjenljiv.** Prvi kamen u toku Stonewall riots – koji su pokrenuli cijelu lavinu promjena, borbi i solidarnosti, i na koje se neprestano pozivamo – bio je bačen od crne trans žene Marsha P. Johnson. Danas, 55 godina nakon Stonewalla, specifično trans zajednica je u stanju hiper-prekarnih životnih uslova, različitih nesigurnosti i oskudnih, ukoliko uopšte postojećih, infrastruktura podrške. Danas, kao i dosad, trpi multidimenzionalno nasilje – medicinsko, institucionalno, strukturalno, društveno.

Jedna od fundamentalnih žrtvi zloupotrebe anti-rodnog pokreta je kategorija identiteta.

Društveni život je moguć upravo kroz rad sa kategorijama, koje su suštinski pojednostavljene esencijalizacije. Kategorije nam pomažu u stvaranju smisla, kako u vezi naših, tako i tuđih iskustava. U istom dahu se mora imati na umu da kategorije imaju ontološke i epistemološke limite, koji su također predmet promjena. Koliko god oscilirale između korisnog i opasnog, između istinitog i izmišljenog, kategorije funkcioniraju kao misaoni mehanizam, tako da postoje. To se ne kosi sa činjenicom da nijedan identitet nije naprosto apriori dat, fiksiran i svojstvo s kojim smo rođeni. Ništa u socijalnom svijetu nije prirodno dato. Nadalje, identitet nije stvar, nešto što se može uzeti i ostaviti kad se želi, nego je proces koji se aktivira kroz stupanje u odnos sa drugima. Svi smo u konstantnim, istovremenim i različitim odnosima, i svi ovisimo o svima u našem direktnom i indirektnom okruženju, što ide do globalnog nivoa, jer su naši identiteti, te stoga mi sami, u stalnom procesu rekonfiguracije. Ukratko možemo reći da su identiteti kontruisani, fluidni, ambivalentni, promjenljivi, višestruki, komplikovani, kontradiktorni, konstitutivni, mjesto sigurnosti, razumijevanja, zajedništva, podrške, nade, itd. Na osnovu svoje kontingentnosti i uslova (de)aktivacije je upitno šta je

u određenoj situaciji poželjno ili čak potrebno. Gustina identiteta ima značajan utjecaj na načine navigiranja svijeta, posebno u njemu upisanih opasnosti. Sve odluke imaju posljedice, neke dolaze od naših tijela, neke odjekuju na našim tijelima. Pitanja produkcije, brisanja, prepoznavanja, kategorizacije, te oštećenja i uništenja identiteta su u potpunosti otvorenog karaktera, i ukazuju na još teže, sveobuhvatno pitanje: treba li nam uopšte identitet?⁴ Ovo može poslužiti kao zanimljiva vježba razmišljanja za svakoga ponaosob, međutim, ne više. Što jeste hitno je kolektivni i kritički diskurs oko esencijalizacije identiteta, ne samo jer negira složenost koja je upisana u naša tijela, već zato što se najdraža i najefektivnija igračka kojom se desnica neopterećeno služi. Feministkinje Agnieszka Graff i Elżbieta Korolczuk su pratile tragove saradnji i došle do zaključka da:

“Ono što današnje anti-rodne kampanje izdvaja od ranijih oblika reakcije nije samo njihov fokus na terminu “rod“, već i njihova bliska veza sa desničarskim populizmom. [...] savremeni anti-rodni diskurs strukturiran je kao populistički diskurs, po tome što uporno suprotstavlja nevine, rodno-konzervativne ljude, za koje tvrdi da ih predstavlja, protiv korumpiranih, nemoralnih elita koje su optužene za širenje “rodne ideologije.” Anti-rodni akteri se dosljedno postavljaju kao borci za pravdu i branitelji običnih ljudi protiv korporativne pohlepe globalnog kapitala.”⁵

4. Stuart Hall, “Introduction: Who Needs ‘Identity’?”, in *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart Hall and Paul Du Gay (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1996), 1-17.

5. Agnieszka Graff and Elżbieta Korolczuk, *Anti-Gender Politics in the Populist Moment* (London, New York: Routledge, 2022), 7.

Taj prije neviđeni i temeljito opasni odnos su nazvale oportunističkom sinergijom, koja je “[...] dinamika koja uključuje političke saveze, ideološke afinitete i organizacione veze koje omogućavaju široke promjene elite u državnim tijelima, akademskoj zajednici, kulturnim institucijama i civilnom društvu.”⁶

Društva nisu mehanička – ne funkcionišu po logici akcija-reakcija-akcija-reakcija. Samo zato što desnica koristi određenu taktiku, to ne znači da ljevica postupa na suprotan način. Često smo pod dojmom – ili nadom – da nečija pripadnost jednoj marginaliziranoj grupi implicira da će data osoba biti kritična prema datom sistemu nasilja. Taj dojam nas košta. Teoretičari Chantal Mouffe i Ernesto Laclau su taj fenomen još davne 1985. godine nazvali “chains of equivalence,”⁷ odnosno na našem “lanci ekvivalencije.” Osjećamo strašan bijes kada vidimo dijelove LGBTIA+ zajednice kako podržavaju desničarske, autoritarne i dehumanizirajuće politike, kako svojim glasovima, tako i svojim tijelima na protestima. Učestali odgovori, tj. objašnjenja takvih ponašanja, se grade na tome da se date osobe same mrze, da žele pobjeći od svoje istine, te da su nedovoljno inteligentni da bi razumjeli posljedice svojih političkih odluka. Intervencija je izuzetno potrebna na ovom mjestu. Biti marginaliziran*a po jednoj osi identiteta – bili to rod, klasa, rasa, seksualnost, starost, invaliditet, porijeklo, religija, itd. – ne znači da se ne može reproducirati nasilje prema nekome drugom. S obzirom na fenomen pinkwashinga želim eksplicitno naglasiti da pripadanje LGBTIA+ populaciji – kao

i bilo kojoj drugoj naravno – nije bilo, nije sada, niti će ikada biti izgovor ili opravdanje za diskriminaciju i nasilje prema bilo kome. Skok od jedne ose identiteta – a svi ih imamo izobilje – ka nečijem moralno-političkom kompasu je prije svega realno nemoguć. Međutim, sfera naših projekcija funkcionise i dalje upravo tako, što nas i naše pokrete repetitivno osuđuje na propast.

Antropolog **Patrick Wielowiejski** predlaže promjenu paradigme: umjesto pokušavanja stvaranja smisla kroz upisivanje konzervativnih i progresivnih vrijednosti u određene identitete, kao i reproduciranja zastarjelih klasifikacija koje više nisu u stanju nositi savremene multiplicitete, novi pristup sugerise razumijevanje pravog sukoba između „[...] oblika života koji afirmišu identitet i onih koji su kritični prema identitetu.”⁸

⁶. Graff and Korolczuk, *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*, 7.

⁷. Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (London, New York: Verso, 2001).

⁸. Patrick Wielowiejski, “Identitarian Gays and Threatening Queers, Or: How the Far Right Constructs New Chains of Equivalence,” in *Right-Wing Populism and Gender: European Perspectives and Beyond*, eds. Gabriele Dietze and Julia Roth (Bielefeld: transcript Verlag, 2020), 144.

Pitanje koje reflektivno dolazi je: kako? Kako da radimo sa svim slojevitostima, koje ne stagniraju, naprotiv, u konstantnom stanju ekspanzije su?

Francuski filozofi **Gilles Deleuze** i **Félix Guattari** su uveli koncept *agencement*.⁹ Nesavršenost prevoda je karakteristika s kojom moramo živjeti, kada određeni prevod uzme maha, teško je praviti promjene. Prevod koji je se etablirao na engleskom je *assemblage*, i sada dolazimo do izazova s našim jezikom. Direktni prevodi bi mogli biti montaža, skup, sklapanje, i sl. Međutim, isuviše su daleko od izvornog značenja, te nastavljamo sa *asemblaža*, priznavajući data ograničenja. Za više konteksta o prirodi koncepta slijedi kratka etimološka analiza:

9. Gilles Deleuze and Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987).

10. Thomas Nail, "What is an Assemblage?," *SubStance* 46 (1) (2017): 22. DOI: 10.1353/sub.2017.0001.

11. John Phillips, "Agencement/Assemblage," *Theory Culture & Society* 23 (2-3) (2006): 109. DOI: 10.1177/026327640602300219. Izvorni naglasak.

"Prema Le Robert Collins rječniku, francuska riječ *agencement* dolazi od glagola *agencer*, "urediti, rasporediti, sastaviti." Imenica *agencement* stoga znači "konstrukcija, aranžman ili raspored". S druge strane, engleska riječ „*assemblage*“, prema Oksfordskom rječniku engleskog jezika, dolazi od francuske riječi *assemblage* (a-sahn-blazh), a ne francuske riječi *agencer*. Značenje engleske riječi "assemblage" je "spajanje ili sjedinjenje dvije stvari" ili "dovođenje ili spajanje". Raspored ili aranžman nije isto što i jedinstvo ili jednostavno spajanje. [...] francuska riječ *assemblage* već postoji i znači isto što i engleska riječ *assemblage*."¹⁰

Autor **John Phillips** podvlači glavnu osobinu *asemblaža*: odnosi između elemenata su odlučujući, a ne sami elementi po sebi ili u svojoj sumi. Ovo je bez sumnje, i to u najboljem slučaju, najradikalnija simplifikacija jednog tako slojevitog koncepta, te nije pravedna. Ali, čak i na ovom nivou ispunjava svoje svrhu davanja nove perspektive. Nadalje, postoji direktna "[...] korespondencija sa pojmovima događaja, postanja i smisla. Jedinstvo, na primjer, otrova i otrovanog tijela može se smatrati stanjem nastajanja i događajem koji se ne svodi ni na tijelo ni na otrov. Tijelo i otrov, prije, učestvuju u događaju [...]. Rana kao događaj koji spaja nož i meso ne može se svesti ni na nož ni na meso."¹¹

Kvir feministkinja **Jasbir Puar** također zastupa koncept asemblaže na osnovu mnoštva njegovih političkih mogućnosti, posebno u poređenju sa revolucionarnim konceptom interseksionalnosti¹² od **Kimberlé Crenshaw**, koji je nažalost prešao targičnu putanju od alata za ukazivanje jedinstvenih uslova ugnjetavanja afroameričkih žena – koje nadmašuju sumu uslova ugnjetavanja bijelih žena i afroameričkih muškaraca – ka potpunom otuđivanju upravo afroameričkih žena, na osnovu pogrešnog korištenja koncepta od strane 'superiornih' bijelih 'feministkinja.'

“Bez obzira na to koliko su naši modeli subjektivnosti interseksionalni, ma koliko usklađeni s lokacijskom politikom prostora, mjesta i skale, ove formulacije – ta fina podešavanja interseksionalnosti, takoreći, koja se i dalje zahtijevaju – i dalje nas mogu ograničiti ako pretpostavljaju automatski primat i singularnost disciplinskog subjekta i njegovu identitarnu interpelaciju. [...] odbaciti asemblažu u korist zadržavanja interseksionalnih identitarnih okvira znači propustiti načine na koje društva kontrole shvataju i proizvode tijela kao informaciju, kao materiju koja ne funkcionira ili pretežno funkcionira kroz označavanje, kao modulaciju kapaciteta, kao individue u populacijama sa bilo kojim nizom različitih tačaka prebacivanja [...], i nadzire tijela ne samo na pozicijama identiteta, već kroz afektivne tendencije i statističke vjerovatnoće.”¹³

Imati teorijske alate na raspolaganju koji svima daju mogućnost otkrivanja onoga što je iza, što je invizibilizirano, za šta je teško naći riječi, je od neprocjenjivog značaja, ali to ni u kom slučaju nije zamjena za materijalnu praksu otpora. Vladajući režimi su sušta suprotnost abstraktnog. Oni utiču na načine na koje konstruišemo solidarnosti, kako i s kime se vežemo, za koga i šta se borimo.

12. Kimberlé Crenshaw, "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics," *The University of Chicago Legal Forum Feminism in the Law: Theory, Practice and Criticism* (1989): 139-167.; Kimberlé Crenshaw, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color," *Stanford Law Review* 6 (1991): 1241-1299.

13. Jasbir Puar, "I would rather be a cyborg than a goddess": intersectionality, assemblage, and affective politics," *Meritum - Belo Horizonte* 8 (2) (2013): 386-387.

Preuzimanje odgovornosti – za sebe i za kolektiv istovremeno – je jedan od glavnih elemenata koji čini razliku između grupe i zajednice očiglednom: u slučaju prvog, razumijevanje drugih je kao sredstva za postizanje vlastitih ciljeva, dok se u slučaju drugog odvija poistovjećivanje vlastitih prava i sloboda sa tuđim pravima i slobodama. Prelomni moment je shvatanje strategije “mi protiv drugih” kao zamke. Vještačke podjele su namijenjene da naprave poslušne subjekte. Neoliberalna izmišljena oskudica brige i prividna mogućnost neosjetljivosti ka specifičnim drugima su ugodan izgovor, ali je na kraju samo izgovor. Naša egzistencijalna sigurnost dakako može biti ugrožena kroz solidariziranje sa nepoželjnim “drugima,” ali jedini dokaz koji nam to daje jeste da je naša izvorna egzistencijalna sigurnost uslovna i oduzeta u momentu kada se opiremo dominaciji. Isključivo oslobođenje, koje nikada ne može biti fragmentarno ili selektivno, nije zamka. Strukture protiv kojih se borimo su imale stoljeća vremena za razvijanje, ali otpor i dalje postoji. Otpor anti-rodnom pokretu, kao i svim ostalim ugnjetavačkim pokretima-saučesnicima, ne samo da može, već nužno mora biti prirode asemblaže: neodvojivost borbi se očituje u svemu, u svim napadima, u svim odbranama, u svim žrtvama, u svim preživjelima. Odgovornost znači: napad na jedne je napad na sve.

Bibliografija:

- Butler, Judith. “Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over?.” *The Guardian*, October 23, 2021. <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>.
- Crenshaw, Kimberlé. “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.” *The University of Chicago Legal Forum Feminism in the Law: Theory, Practice and Criticism* (1989): 139–167.
- Crenshaw, Kimberlé. “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color.” *Stanford Law Review* 6 (1991): 1241–1299.
- Deleuze, Gilles, and Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.
- Graff, Agnieszka, and Elżbieta Korolczuk. *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London, New York: Routledge, 2022.
- Hall, Stuart. “Introduction: Who Needs ‘Identity?’” In *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart Hall and Paul Du Gay, 1–17. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1996.
- Laclau, Ernesto, and Chantal Mouffe, *Hege-
mony and Socialist Strategy: Towards
a Radical Democratic Politics*. London,
New York: Verso, 2001.
- Mbembe, Achille. “Necropolitics.” *Public Culture* 15 (1) (2003): 11–40.
- Nail, Thomas. “What is an Assemblage?” *SubStance* 46 (1) (2017): 21–37. DOI: 10.1353/sub.2017.0001.

Paternotte, David, and Roman Kuhar. "“Gender ideology” in movement: Introduction.” In *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, eds. Roman Kuhar and David Paternotte, 1–22. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2017.

Phillips, John. “Agencement/Assemblage.” *Theory Culture & Society* 23 (2–3) (2006): 108–109. DOI: 10.1177/026327640602300219.

Puar, Jasbir. “‘I would rather be a cyborg than a goddess’: intersectionality, assemblage, and affective politics.” *Meritum – Belo Horizonte* 8 (2) (2013): 371–390.

Wielowiejski, Patrick. “Identitarian Gays and Threatening Queers, Or: How the Far Right Constructs New Chains of Equivalence.” In *Right-Wing Populism and Gender: European Perspectives and Beyond*, eds. Gabriele Dietze and Julia Roth, 135–146. Bielefeld: transcript Verlag, 2020.

O AUTORKI

Anela Dumonjić je kvir bosanskohercegovačka feministkinja, umjetnica i studentica jugoistočnoevropskih studija. Polja israživanja su joj studij genocida, nasilja, afekta i aktivizma. Trenutno se bavi “dejtonskim tijelima,” tj. praksi konstrukcije, rekonstrukcije i dekonstrukcije tijela kroz izprepletanje fenomenologije, ratnih narativa te afektivnom otporu preživjelih, na primjeru genocida u Srebrenici.

Preporučena literatura za daljnje avanture:

Ahmed, Sara. “Gender Critical = Gender Conservative.” *feministkilljoys*. October 31, 2021. <https://feministkilljoys.com/2021/10/31/gender-critical-gender-conservative/>.

Butler, Judith. *Who’s Afraid of Gender?*. New York City: Farrar, Straus and Giroux, 2024.

Dietze, Gabriele, Julia Roth, eds. *Right-Wing Populism and Gender: European Perspectives and Beyond*. Bielefeld: transcript Verlag, 2020.

Gökanksel, Banu, Christopher Neubert, and Sara Smith. “Demographic Fever Dreams: Fragile Masculinity and Population Politics in the Rise of the Global Right.” *Signs* 44 (3) (2019): 561–587. DOI: 10.1086/701154.

Graff, Agnieszka, Elżbieta Korolczuk. *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London, New York: Routledge, 2022.

Kováts, Eszter, Maari Pöim, eds. *Gender as symbolic glue: The Position and Role of Conservative and Far Right Parties in the Anti-Gender Mobilizations in Europe*. Bruxelles: Foundation for European Progressive Studies, 2015.

Kuhar, Roman, David Paternotte, eds. *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2017.

Pichel-Vázquez, Alexandre, Begonya Enguix Grau. “Framing Gender through Affects: Antifeminism and Love in the Spanish Far Right (Vox).” *South European Society and Politics* 26 (4) (2021): 465–487. DOI: 10.1080/13608746.2022.2115185.

Vincent, Louise. “Moral Panic and the Politics of Populism.” *Representation* 45 (2) (2009): 213–221. DOI: 10.1080/00344890902945871.

KUVA SE POLEMIKA

U ovom broju predstavljamo kritiku i osvrt na publikaciju *Transfeministička Kuvarica* koje možete pročitati u tekstu Slobodanke Dekić, ali i odgovor na pomenuti tekst koji pišu autori_ke ove publikacije Aleksa Milanović, Marija Jovanović i Jovan Ulićević.

Čudan slučaj nastavnice Higgs: argumenti i kontra-argumenti antirodnh politika

1. A. B. "Što je uopće interpretativna izjava?", *Faktograf*, 21 ožujka, 2018. <https://faktograf.hr/2018/03/21/sto-je-uopce-interpretativna-izjava/>

Pojam „rodna ideologija“ sam prvi put čula 2013. godine, u jeku održavanja referenduma o izmeni Ustava Republike Hrvatske, odnosno usvajanja amandmana kojim se brak definiše kao zajednica muškarca i žene. Iz razgovora sa prijateljima/icama iz Zagreba, shvatila sam da neka panika postoji, ali i da ne čujemo ništa novo – gejevima ne treba dozvoliti brak, jer će onda da usvajaju decu, i onda ćemo svi morati da bude gej, i nestaćemo sa lica Zemlje. Dakle, niz argumenata koje nismo čuli prvi, a ni poslednji put.

Možda je alarm u glavi trebao da se upali nakon uspeha na referendumu – podsetimo, većina onih koji su glasali su glasali za izmenu. No, kako je već 2014. usvojen Zakon o životnom partnerstvu, činilo mi se da je time stavljena tačka na pokušaje „anti-rodnh“ organizacija da kroje javne politike. Velika zabluda.

Eto nas u 2018. godini, i Željka Markić *rides again*. Ovog puta diže se pobuna protiv ratifikacije Istanbulske konvencije, koja nema veze sa rodno zasnovanim nasiljem, već na mala vrata uvodi agendu rodne ideologije, briše razlike između muškaraca i žena, uvodi „treći spol“ i indoktrinaciju dece da ne moraju da budu ni „dječak“ ni „djevojčica“. A, ukoliko ne znamo da li smo dječak ili djevojčica – šta onda znamo? Ko smo? Da li smo? Gde smo? Ostatak priče nam je već poznat. Konvencija je ratifikovana, ali uz interpretativnu izjavu.¹

No, ono što je u jeku rasprava o ratifikaciji Istanbulske konvencije upadalo u oči, nije toliko sam narativ konzervativnih organizacija, koji se jasno i glasno artikulirao u javnom prostoru, koliko nemuštosť i pogubljenost tzv. „progresivnh“ aktera, tj. ženskih i LGBTIQ organizacija.

U odbrani ratifikacije, insistiralo se na tome da u Konvenciji nema ničega što bi ukazalo na preispitivanje rodnh uloga (što nije tačno – Konvencija ističe važnost prevencije i rada na razbijanju rodnh stereotipa, što suštinski i znači dekonstrukciju postojećih rodnh uloga). Na neki način, „progresivni“ akteri su sami sebi udarali u stomak, pokušavajući da se distanciraju od nečega na čemu se radilo proteklh decenija kroz razne projekte senzibilizacije i osveščivanja roda i rodnh identiteta.

Zapravo, konzervativci su uspjeli da prošire već postojeće pukotine unutar ženskog pokreta – postalo je jasno da ne postoji baš jasan konsenzus oko toga šta podrazumevamo pod pojmovima „rod“, „pol“, šta je tu biologija, a šta društvo. Takođe, postalo je kristalno jasno da nema ni konsenzusa oko toga da li se, i na koji način, zalažemo za prava transrodnih osoba. Jer, iako su se našli na meti Željke Markić, ostali su, čini mi se, sami u toj borbi; retke su imale petlju da ustanu i kažu, „pa šta ako nema ni muškog ni ženskog“?

No, ovo distanciranje od transrodnosti nije bilo uočljivo samo među ženskim organizacijama; ni LGBTIQ nisu imale preterano jasno artikulisanu i uspešnu borbu sa konzervativnim akterima u javnom prostoru. Stoga je objavljivanje publikacije „Transfeministička kuvarica“ (Milanović, Jovanović, Ulićević) vredno pažnje.

Publikacija nudi drugačiji, pro-aktivni pristup konzervativnim politikama i argumentima, sa kojima bi LGBTIQ aktivisti trebalo da se nose u javnom prostoru. Čini mi se da se na taj način prekida kontinuitet lamentiranja nad zlehudom sudbinom koja nas je snašla „jačanjem“ konzervativnih politika. Ova „iznenađenost“ pojavom anti-rodnih politika i aktera, o kojima se 2024. godine raspravlja na tribinama, konferencijama itd., nameće pitanje: da li to znači da nam je nekad bilo bolje? Da pre 5 godina nije bilo potrebe da se piše i raspravlja o posledicama ovih politika?

Pa, bilo je potrebe. Osim već pomenutih signala iz Hrvatske, na koje nismo pravovremeno reagovali, važno je podsetiti se da su u Srbiji borci protiv „rodne ideologije“ još 2016/17 blokirali uvođenje obrazovnih paketa o seksualnosti u obrazovni sistem. Osim par organizacija i pojedinika, koji su direktno bili meta ovih krstaša, širi civilni sektor, uključujući LGBTIQ organizacije, nije baš pokazao zube.

Ipak, bojim se da „pokazivanje zuba“ koje predlaže „Kuvarica“ neće uroditi plodom. Nekoliko je razloga zbog čega to mislim.

Kao prvo, ne verujem da transrodni pokret ima osobe koje mogu da se sa konzervativnim akterima i njihovim argumentima nose u javnosti. To je veliki izazov; koliki, znaju samo oni/e koji imaju petlje da učestvuju u nekoj TV debati koja najviše liči na gladijatorsku borbu. Sasvim mi je jasno zbog čega većina aktivista/ica to izbegava, ali to jeste problem na kome treba raditi. Jer, ako će se neko javno boriti protiv konzervativnih politika, mora da ima osobe koje će u toj i takvoj borbi da učestvuju.

Kao drugo, politička pozicija iz koje „Kuvarica“ gradi svoje kontra-argumente je pozicija transfeminizma, koja se prvenstveno vezuje za trans žene. Pitanja koja mi se nameću su sledeća. Ukoliko pokušavamo da izgradimo politike koje bi bile inkluzivne, koje bi – u nekom idealnom svetu – predstavljale zajednički front za borbu protiv konzervativnih politika, da li je trans feminizam bio taj „lepak“, početna tačka iz koje se ta borba gradi? Mislim da ne. Bez obzira na to koliko su trans žene (i muškarci) na meti

konzervativnih politika, njihov osnovni cilj u praksi je uvođenje „care fare“ režima (Fodor, 2022) u kome se socijalne politike i ekonomija brige u potpunosti prebacuje sa države, na žene. Ne nužno tako što će se one povući sa tržišta rada – to je luksuz koji u neoliberalnim državama mogu sebi da dozvole samo najbogatiji – već tako što će pored svog posla, preuzimati na sebe birgu o drugima bez naknade (ili sa delimičnom, sporadičnom naknadom u stilu popularnih mera za pomoć porodicama sa decom).

Iz objašnjenja trans feminističkih politika, koje se nudi u „Kuvarici“, nisam naišla ni na šta što bi me ubedilo da je trans feminizam u stanju da odgovori na ovaj izazov.

Treći problem koji imam sa „Kuvaricom“ je viđenje samih antirodних politika, odnosno njihovih aktera. Tumače se kao politike nejednakosti, čiji je cilj koncentrisanje političke, ekonomske i svake druge moći u rukama „odabrane“ manjine. „Anti-rodne“ ideje su samo jedan od mehanizama održanja te nejednake podele moći:

Iako su antirodni pokreti u našim zemljama napredovali u različitom stepenu, te članovi/ce istih ostvarili različit nivo političke moći i samim tim imali različit uspeh u promovisanju svojih političkih ciljeva, ono što smo prepoznali/e u toku našeg rada jeste njihovu zajedničku želju – da destabilizuju naša društva, da kroz svoj angažman dođu do političkog i ekonomskog profita i da uspostave kontrolu u skladu sa ‘prirodnim poretkom’ kojeg zagovaraju.

Nekoliko stvari mi je u ovoj definiciji upitno. Svaka politika – i zajednica koja je zastupa – teži nekoj vrsti dominacije nad drugima. Ukoliko je, na primer, za progresivne politike i njihove aktere ideja ljudskih prava i jednakosti nešto što se ne preispituje, šta se dešava sa onim politikama (i akterima) koji ljudska prava ne tumače na isti način (a jasno nam je da su ljudska prava i njihovo tumačenje vrlo klizava teritorija, i da je jako teško uspostaviti konsenzus oko univerzalnog značenja, na primer, „LGBT ljudskih prava“)? Da li će, u slučaju da progresivno, univerzalističko tumačenje postane dominantno, sva druga biti suzbijena, utišana? Naravno da da.

Zatim, tvrdnja da „anti-rodni“ akteri u našoj regiji imaju za cilj da „destabilizuju“ naša društva, pretpostavlja da su naša društva „stabilna“. Znamo koliko je to daleka mogućnost i zbog čega; uzroke kontinuirane nestabilnosti naših društava ne treba tražiti (samo) u anti-rodnim idejama. One pre služe davanju legitimiteta toj nestabilnosti, njenom predstavljanju kao „prirodnog“, zdravorazumskog stanja stvari.

Četvrti problematičan aspekt „Kuvarice“ nalazim u samom odabiru (ključnih?) argumenata anti-rodnih politika i predloženim kontra-argumentima. Jedno od pitanja koga se autorski tim ovde dotiče (sa pravom) jeste sloboda govora: *„kritika prema trans osobama je odraz demokratske prakse i slobode govora“*. Ističe se da ovaj argument ide u prilog prvenstveno onima koji su već u određenoj poziciji moći, iz koje sebi daju za pravo „promovisanja apsolutne slobode“. Da li to znači da je transfeministička politika protiv „apsolutne slobode“? Da li se sloboda samoodređenja sopstvenog identiteta može tumačiti kao apsolutna sloboda (iz perspektive konzervativnih politika, verujem da da)? Gde prestaje naša sloboda, a počinje sloboda drugog?

Mislim da je ovo pitanje u srži rasprave o slobodi govora, i volela bih da se referišem na jedan aktuelni slučaj, koji ima i zanimljiv sudski epilog. Kristie

Higgs je bila nastavnica u osnovnoj školi u Velikoj Britaniji. 2018. godine je na svom profilu postavila negativan komentar vezano za seksualnu edukaciju koja se sprovodila u školi, a koja je uključivala i teme istopolnih veza i rodni identiteta. Njen komentar je prijavljen nadležnima u školi, i Higgs je dobila otkaz. No, pokrenula je sudski proces protiv škole, pozivajući se na diskriminaciju na osnovu verskih uverenja, te je njen slučaj otvoren pred nadležnim sudom, i postoji mogućnost da će dobiti pozitivnu presudu. Ukoliko se to dogodi, to će nesumnjivo biti velika pobjeda konzervativnih politika, koje tvrde da se iza sankcionisanja „govora mržnje“ zapravo krije ograničavanje slobode govora.

Ipak, mene više zabrinjava mogućnost da se neko, zbog toga što javno iskazuje stav o nekom pitanju, otpusti. Pri tome, taj stav ne poziva na direktno nasilje spram drugih. Drugi se, verovatno, neće osećati prijatno zbog tih stavova; ali osećaj neprijatnosti nije isto što i diskriminacija i nasilje. Ukoliko su stavovi – ma koliko se mi ne slagali sa njima – osnova za otkaz, da li to znači da se opravdava „cancel“ kultura spram onih koji otvoreno pružaju podršku Palestini u ratu sa Izraelom? Da li se, tom logikom, treba dozvoliti zabrana sadržaja koji vernike/ce uznemiruju, ili čine da se osećaju neprijatno?

Gde se u tim slučajevima povlači granica slobode govora? Kako sagledavamo posledice slobode govora?

Da li je „cancel“ kultura uspeh LGBTIQ pokreta? Za mene, koja sam godinama deo tog pokreta, to je poraz. Poraz koji se ogleda u zagovaranju politika koje beže od konflikta i neslaganja; koje koriste najnesrećnije moguće rešenje – pravni postupak – protiv svakog ko se ne slaže sa mnom. Pri tome, nastavnica Higgs ne deluje kao osoba koja sedi na nekom vrhu društvene lestvice; zapravo, mnogi koji dele njeno mišljenje zaista nemaju nikakvu ekonomsku ili političku moć, niti pokušavaju da je steknu kritikom ili negiranjem trans prava.

Drugi antirodni argument na koji se „Kugarica“ osvrće je i sledeći: *Politika identiteta skreće sa klasne borbe.*

Nejasno mi je zbog čega se ova ideja označila kao „antirodna“, posebno imajući u vidu da bi konzervativne politike pre umrle negoli zagovarale (pa čak i spominjale) „klasnu borbu“. Ovo, dakle, nije nikakav antirodni argument, već ideja o kojoj se – sasvim opravdano – već dugo raspravlja unutar feminističkih krugova (čitati, na primer, Nancy Fraser o tome, koja se zasita ne može označiti kao „antirodna“ aktivistkinja). To je argument jednog značajnog dela feminističke, leve teorije i aktivizma, i kao takva se treba i označiti.

Lično, uvek ću stati iza ovog argumenta. „Politike identiteta“ i borbu za prava za samoodređenje, samodefinisanje, osvajanje mog-osećaja-mene vidim kao jedan od glavnih uzroka jačanja konzervativizma i slabljenja subverzivnih politika otpora koje bi bile u stanju da daju smislenu kritiku strukturnom nasilju. Upravo su nas politike identiteta vezale za pitanje emotivnog, subjektivnog osećaja ugroženosti i nepravde, umesto da se ta pozicija nemoći sagledava iz ekonomskih i socijalnih pozicija. U prevodu: „nastavnica Higgs“ i ja se ne slažemo oko toga kako treba da izgleda seksualna edukacija mladih ljudi; ona za mene misli da sam bolesna, ja za nju mislim da je zatucana. Ali, obe imamo ključni zajednički imenitelj: obe moramo da radimo po dva posla, da bismo se egzistencijalno obezbedile. Obe smo „osuđene“ na javni zdravstveni sistem i nemamo adekvatno lečenje. Obe, verovatno, nećemo dočekati penziju, a i ukoliko je dočekamo, neće nam biti dovoljna.

Nudeći kontra-argument ovom argumentu, „Kuvarica“ ukazuje na „isprepletanost“ naših identitetskih i klasnih pozicija: *Svi doživljavamo opresiju na određeni način, te svi imamo neke privilegije u odnosu na nekog drugog.*

Šta ova izjava tačno znači?
Da li treba da nam bude bitna svaka opresija na određeni način?
Da li treba jednako da mi bude bitno to što se trans osoba ne oseća prijatno u društvu „nastavnice Higgs“ (opresija) ili što je „nastavnica Higgs“ dobila otkaz zbog toga što čini da se trans osoba ne oseća prijatno (takođe opresija)?

Predlažem sledeću strategiju borbe protiv konzervativnih, antirodnih politika. Hajde da izađemo iz svoje učaurene pozicije žrtve, koja bi da diskutuje samo sa onima koji se slažu, ili imaju potencijal da se slažu sa nama. Hajde da mapiramo sve „nastavnice Higgs“ u svojoj okolini, sednemo i razgovaramo sa njima, satima, danima, nedeljama ako treba. Ne kroz prizmu argumenta i kontra-argumenta (u prevodu, nadjebavanja), već kroz zamišljanje nezamislivog: saveza sa drugačijima, čiji je potencijal uvek mnogo veći od saveza sa onima koji nam se čine kao „saveznici“.

O AUTORSTVU

Slobodanka Dekić je trenutno na doktorskim studijama iz sociologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu i angažovana je u Centru za primenjenu istoriju kao istraživačica i koordinatorka. Dugo godina je bila aktivna u LGBTIQ aktivizmu u BiH i regiji. Polja njenog rada i interesovanja su studije roda, LGBTIQ prava, kultura sećanja, mediji.

Marija Jovanović, Aleksa Milanović

✉ Jovan Ulićević

Kuva se polemika

Da bi smo uspešno moglie da se bavimo aktivističkim radom, a to znači da budemo katalizatori promjena koje zagovaramo, potrebne su nam diskusije, kojih danas nažalost malo ima, naročito u formatima koji omogućavaju sučeljavanje argumentima unutar različitih pokreta za društvenu pravdu. Vrijeme post-istine donijelo nam je sve, samo ne višak kritičkog mišljenja, pa smo se radovali kritici upućenoj od strane Bobe Dekić, čiji dugogodišnji aktivizam cijenimo i pamtimo njeno djelovanje u periodima kad nismo bili toliko vidljive kao danas. Zato koristimo priliku da u okviru ove rubrike ne samo odgovorimo na kritike koje je uputila Boba Dekić u svom tekstu, već da kreiramo jednu novu rubriku nazivajući je “Kuva se polemika” i da time otvorimo prostor za dalje diskusije na ovu i slične teme, naročito one koje uključuju diskusiju unutar feminističkih pokreta o strategijama, ideološkim pozicijama i na koncu o vrijednostima ispod njih.

1. Kroz naše poimanje “transfeminističkog pokreta”, ne stavljamo fokus na trans žene, već na feminističke vrijednosti i djelovanje koje podrazumijeva aktivno učešće trans osoba. Hvala Bobi na skretanju pažnje da dodatno preciziramo svoje viđenje ovog termina.

Najpre, ono sa čim se definitivno možemo složiti je da se u celoj regiji, a posebno u Srbiji, može percipirati da je došlo do zakasnele reakcije na antirodne napade koji su ne samo prisutni decenijama već su se poslednjih desetak godina fokusirali na transrodne osobe. Međutim, da je ovo faktičko stanje nismo saglasni, jer bismo tako izbrisali rad brojnih feministkinja i feminista koji se već decenijama bore protiv antirodnih pokreta u našoj regiji. To što je termin “antirodni pokret” popularizovan u posljednje vrijeme ne znači da njegovo djelovanje nije prepoznato, niti da nije bilo adekvatnog odgovora na isti. Naravno, postoje različite ocjene koliko je otpor bio uspješan, što je legitimno, naročito uzevši u obzir različite strategije, ali i ideološke postavke različitih djelova feminističkog pokreta. Transfeministički pokret¹ u regiji je veoma mlad, ali uprkos tome odgovor koji naša zajednica pruža je značajan i to je prva tačka neslaganja sa stavom koji Boba Dekić iznosi u svom tekstu u kome kaže:

“Kao prvo, ne verujem da transrodni pokret ima osobe koje mogu da se sa konzervativnim akterima i njihovim argumentima nose u javnosti. To je veliki izazov; koliki, znaju samo oni/e koji imaju petlje da učestvuju u nekoj TV debati koja najviše liči na gladijatorsku borbu.”

Tačno je da je to veliki izazov, ali su brojna medijska gostovanja transrodnih aktivistkinja i aktivista pokazatelj toga da naš pokret itekako ima osobe koje su spremne i sposobne da se upuste u debatu koju organizuju tradicionalni mejnstrim mediji. Pored toga, medijski nastupi nisu jedino niti najvažnije polje borbe ili mesto sa koga ćemo osvajati svoja prava i pridobijati publiku. Tradicionalni mejnstrim mediji, a posebno TV debate, su odavno izgubili značaj koji su nekada imali kada je reč o podizanju vidljivosti određenih tema. Televizija odavno nije jedini izvor informacija o LGBTIQ+ temama. Onaj deo opšte populacije koji ima potencijal da nas sasluša i razume prisutniji je danas na društvenim mrežama, sluša potkaste i obično ne uključuje TV. Uz to transfeministički pokret ne ograničava borbu za svoja prava na podizanje vidljivosti u medijima, već se trudimo da do onih koji imaju moć da menjaju postojeće zakone i implementiraju izmene dopremo putem javnog zagovaranja. Smatramo da je jednako važno djelovati u okviru u škola, domova zdravlja, policija i održavati kontinuirano seminare putem kojih ćemo ljudima približiti svoje probleme, nego učestvovati u TV debati koja je unapred osmišljena tako da naši aktivisti i aktivistkinje dobiju manje vremena za odgovore i diskutuju sa potpuno nekompetentnim gostima

čiji je često jedini cilj da nas izvredaju i ponize. Ono što je važno naglasiti, s obzirom na činjenicu da smatramo da je veća objektivnost kod naglašavanja sopstvene vrijednosne i ideološke pozicije prilikom argumentovanja, ovaj autorski tim je stava da debata sa konzervativnim akterima, naročito u kontekstu kada su mediji kontrolisani od strane režima koji je i glavni antirodni i antidemokratski akter, samo donosi profit istima. Ova pozicija nema apsolutno nikakve veze sa strahom ili nedostatkom kapaciteta za debatovanje sa neistomišljenicima, već podrazumijeva, osim već navedenog, i političku odluku da se sa fašistima i svim onim ljudima koji iz bilo kog razloga osporavaju osnovna ljudska prava ne debatuje, jer takva debata doprinosi legitimaciji istih i relativizaciji njihovih stavova. Ovi akteri ne argumentuju, oni koriste emotivno nabijene i simplifikovane poruke, koje se ne pobijaju debatom. Smatramo da je imperativ za debatom sa konzervativnim akterima pod argumentom da je to “hrabro” i da “zahtijeva petlju” klasična (neo)liberalna teza apsolutne slobode govora, koju stalno koriste desničari i koju ne možemo da podržimo. Smatramo da je u svim zemljama u kojima je forsirana, zapravo dovela do jačanja neofašističkih narativa. Dodatno, ovaj stav podrazumijeva i stav da je važno strateški i politički djelovati, te procjenjivati

situaciju zavisno od konteksta. Na koncu, transfeministički pokret nije homogen, kao niti jedan pokret, pa ima među nama onih koji vjeruju i djeluju drugačije od nas.

Nadalje, smatramo da je nužno dodatno objasniti svrhu Kuvarice kako bi se adekvatno pristupilo kritici iste. Transfeministička kuvarica je publikacija koju smo pisale sa namerom da definišemo neke osnovne pojmove koji se vezuju za antirodne pokrete i kako bismo objasnile neke od osnovnih mehanizama delovanja ovih globalnih pokreta i njihovih politika. Uz to smo ponudile i opšte smernice za transfeminističko argumentovanje i u tom odeljku se bavimo time koje su to ciljne grupe na koje treba usmeriti energiju i diskutovati o ovim temama. Naše je iskustvo da dobar dio feminističkog pokreta nije imao resurse i znanje o medijima i komunikacijama, te na osnovu komentara koje smo kontinuirano dobijali, potreba da pružimo ovo znanje se pokazala kao stalno prisutna. Publikacija je pisana ne samo za TIRV osobe koje se bave aktivizmom već za sve osobe koje iz bilo kog razloga diskutuju o ovoj temi sa drugim ljudima ili su u prilici da javno govore o tome. Naš odgovor na antirodne politike polazi iz iskustava naše zajednice te su iz tog razloga i primeri antirodnih argumenata koje navodimo fokusirani na TIRV teme, a ne na sve izvan toga što je na meti

antirodnih pokreta. Dodatno, ovo iskustvo podrazumijeva kontakt sa mnogim feministkinjama i feministima koji ne znaju ništa o ovoj temi, ili drže da znaju malo, pa upravo zbog tog neznanja i percipirane kompleksnosti teme nemaju snažan stav da je trans osobama mjesto u feminističkom pokretu. Dalje, opisujući antirodni pokret, dali smo viđenje koje je kontra dominantnog stava da je antirodni pokret isključivo usmjeren protiv žena i LGBTIQ osoba kao neka vrsta reakcije na napredak ljudskih prava, već smo tvrdili da se rod instrumentalizuje sa ciljem razaranja demokratije i društva - jer ovi akteri upravo najbolje profitiraju u takvom kontekstu. Ovaj stav proizilazi iz brojnih istraživanja, te našeg nacionalnog, regionalnog, ali i međunarodnog iskustva i znanja. Mi nudimo samo neke od recepata za revoluciju i ne zanosimo se time da globalnu promenu možemo potpuno samostalno da iznesemo bez savezništva sa drugima i to po mogućstvu sa onima koji ljudska prava definišu na isti način kao i mi i koji dele iste vrednosti kao i mi. Svi drugie su dobrodošlie da daju svoje definicije i predlože svoje drugačije vrednosti. Međutim, ukoliko se te definicije i vrednosti zasnivaju na negiranju prava na samoodređenje, promovišu nasilje i netrpeljivost na osnovu bilo kog ličnog svojstva osobe ili njenog identiteta onda svakako ne samo da ih nećemo uzeti u obzir već ćemo se zaista boriti

protiv takvih glasova. Ne bi smo to nazvalie *cancel kulturom* jer taj put vodi ka relativizovanju, a onda i odobravanju govora mržnje, seksističkom i mizoginom verbalnom nasilju koje gotovo po pravilu kad su žene i LGBTIQ zajednica u pitanju prerasta u fizičko nasilje. Mi odbijamo lažnu dihotomiju između klase i identiteta, kritički pristupamo i klasnom redukcio-nizmu i politici identiteta. Smatramo da je pitanje “apsolutne slobode govora” desničarski koncept koji treba da legitimise različite fašisoidne oblike narativa.

Neki od ciljeva naše aktivističke borbe odnose se na promene zakona i njihovu implementaciju, zalažemo se za to da oni koji vrše diskriminaciju treba da snose posledice, međutim daleko smo od toga u našoj regiji, a i u ostalim krajevima sveta. U tom smislu oštro se protivimo patronizaciji i ujedno romantizaciji radničke klase, te pretpostavci da su siromaštvo i pripadnost radničkoj klasi jednosmjerna propusnica za razne vrste mržnje prema drugome. Ovo ne znači da ne prepoznamo licemjerstvo sistema u svim onim situacijama kada za ista djela, oni koji su bogati i oni koji nijesu različito odgovaraju. Međutim, to takođe ne znači da ne treba da tražimo odgovornost, dok istovremeno radimo na emancipaciji. Izolovani slučajevi poput slučaja nastavnice Higs zaista predstavljaju presedane koje mediji najčešće senzacionalistički predstavljaju služeći se upravo strategijama koje

predlažu antirodni akteri. Dodatno, smatramo da ne postoji apsolutno nikakva korelacija između otkaza koji nastavnica Higs može dobiti i ućutkivanja glasova onih koji pozivaju na slobodu Palestinu i prestanak genocida. Čak štaviše, smatramo ovo poređenje u najmanju ruku neukusnim. Zbog toga ne bi smo previše komentarisalie argumente vezane za taj slučaj ali pomenućemo jednu situaciju u kojoj smo se pre dve godine našlie sa grupom tans aktivistkinja i aktivista. Naime pre par godina učestvovali smo u debati u okviru koje je jedan gospodin (poreklom sa naših prostora, a nastanjen u Velikoj Britaniji) svoju anti-trans argumentaciju zasnovao baš na toj fantaziji da danas trans osobe zbog misdženderovanja masovno podižu tužbe, dobijaju odštete i “nameštaju” otkaze. Namerno kažemo fantaziji jer je je to zaista fantazija a ne realnost. Pomenuti gospodin, a i svi svetski mediji, to predstavljaju kao globalnu pojavu i upozoravaju građanstvo da paze da ne bi završili na sudu. Dodatno, kao primjer je uzeo i J.K.R. kao stalno ućutkivanu ženu zbog svog “kritički orijentisanog feminizma.” Apsurdna tvrdnja kad se zna da JKR ima ogromnu platformu, i milione koje teško može da izbroji. To je dakle primer koji se vrlo često navodi i vrlo je uvredljiv ako se uzme u obzir da transrodne osobe širom sveta uglavnom ne mogu da nađu posao, iznajme stan i da ostvare pravo na zdravstveno osiguranje, a to sigurno nije zbog toga što novac troše na sudske tužbe za misdženderovanje.

Pomenuta debata može poslužiti i kao komentar na završnu reč iz teksta kritike na koji dajemo osvrt. Ta debata je zaista bila deo celodnevnog sedenja i slušanja niza različitih opservacija, primera i stavova koje kao da je prije skrojila JKR nego nastavnica Higs, a koje su izricale različite osobe koje smo mapirali i pokušali sa njima da razmenimo mišljenja. Nažalost, ali očekivano, to se svelo na transfobične uvrede i verbalne i gestovne, na primer imali smo priliku da gledamo imitaciju američke trans plivačice Lije Tomas na suvom, tako da je bilo zaista izazovno, graničilo se sa TV duelima u kojima “stručnjaci” poistovećuju homoseksualnost i pedofiliju, ali preživeli smo. Ono što je zanimljivo zapravo, a vezano je za ovu situaciju je da je brojna publika bila podeljena, oni koji su došli sa stavom nastavnice Higs sa tim stavom su i otišli, neki su čak i ranije izašli i to na samom početku našeg izlaganja od 20 minuta koje smo mi dobili u okviru tog celodnevnog programa. Oni koji su došli bez ideje o tome šta je transrodnost i oni koji nisu bili sigurni šta da misle o globalnoj panici vezanoj za transrodnost, uglavnom su na kraju tog dana prilazili da nas zagrle, da se rukuju i čestitaju na tome što smo ostale pribranie i nakon svih uvreda i gluposti koje smo bili prinuđeni da slušamo. Ono što je ključni zaključak te debate, jeste da je publika masovno pružila podršku nakon

ogromnog emotivnog otvaranja dijela nas koji smo bili tu, uključujući dijeljenje naših priča o siromaštvu, nasilju, gladi i beskućništvu. Odbijamo da podržavamo ovakvu fetišizaciju kulta žrtve, na koju se uvijek svedu ove debate. Tako da, jesmo saglasni sa tim, i to i argumentujemo u tekstu – pozivamo da se izađe iz uloge žrtve i biva proaktivan. A izlazak iz uloge žrtve znači i prestanak patronizacije drugih i romantizacije žrtava. Kuvarica je kreirana upravo sa ciljem, koji vjerujemo da je očigledan u samom tekstu, da bude jedan od vodiča za komunikaciju sa različitim ljudima, koji nastoji da pozove na otvaranje prostora za građene savezništva i promociju vrijednosti za koje se zalaže a ne njihovo ukidanje, dok istovremeno poziva na odgovornost. Podsticanje preuzimanja odgovornost za sopstvene postupke je dio procesa kolektivnog osnaživanja bez kog je nemoguće graditi bolji svijet jer iza svakog diskriminatornog ili nasilnog postupka i ponašanja leži more okolnosti koje su određenu osobu dovele do toga i tom logikom bi smo mogli obesmisлити svaki poziv na odgovornost. S tim na umu autorike publikacije čvrsto stoje u uvjerenju da Kuvarica poziva osnaženje kroz odgovornost a ne isključenje ali uprokos tome vjeruju da postoji granica tolerancije i svjesno biraju da preskoče određene vrste debate.

[Matea Stefanović]

Trans aktivizam je borba za bolje i pravednije društvo

Kada sistemske regulative i institucionalne prakse ne reflektuju društvenu stvarnost, javlja se aktivizam kao odgovor na potrebu za reformama. Dobar ilustrativni primer kako jedno ne reflektuje drugo, jeste nedostatak postojanja Zakona o rodnom identitetu. Svuda u svetu društvena stvarnost neosporivo svedoči da postoje ljudi kojima je taj zakon veoma važan i potreban. Ali, u mnogim zemljama, među kojima je i Srbija, takav zakon ne postoji. Aktivizam usmeren na unapređivanje ljudskih prava može se smatrati vidom političke participacije, što u suštini označava dobrovoljno angažovanje pojedinaca ili grupa oko određenih društvenih pitanja. Ova vrsta aktivizma nije samo način izražavanja stavova i vrednosti, već i ključni pokazatelj stepena demokratskog razvoja neke zemlje. Da bi demokratija kao oblik političkog režima funkcionisala neophodno je imati aktivne građane i građanke koji participiraju u okviru jednog takvog sistema.

Različite aspekte političke participacije, koji su primenljivi i na sam aktivizam kao takav, Jan van Det je formulisao u tri aspekta. Pre svega akteri se definišu kao građani, dok se politička participacija postulira kao aktivni čin. Dalje, aktivnosti građana koje poimamo kao političke participacije trebaju biti dobrovoljne – one ne trebalo biti uslovljene vladajućom klasom ili obavezne po nekom zakon ili pravilu. Na kraju, kada govorimo o političkoj participaciji ili aktivizmu nas zanima politika u širem značenju. To znači da politika kao takva nije ograničena prostorno – vremenskim određenjima ili određenjima tipovima vlasti, kao što su npr. parlamentarni izbori ili politički izbori.

Aktivizam nije nov fenomen. Kroz istoriju, aktivistički pokreti su igrali ključne uloge u ostvarivanju društvenih promena. Pokreti za građanska prava u Sjedinjenim Američkim Državama, pokreti za ženska prava širom sveta, borbe za oslobođenje kolonija, kao i nedavni pokreti kao što su *Black Lives Matter* i *Me Too*, sve su to primeri kako organizovani naponi građana mogu doneti značajne promene. Ovi pokreti su često počinjali kao mali, lokalni protesti, ali su vremenom privukli pažnju globalne javnosti i uticali na politike i zakonodavstvo.

Iako danas definišemo aktivizam kroz demokratsko uređenje, demokratija nije oduvek postojala, a i kao takva ona može imati devijacije. Jedna od najvećih opasnosti po demokratiju danas a i u prošlosti su ekstremno desno orijentisane politike koje promovišu politiku isključivanja: isključivanja žena iz javnih sfera, nacionalnih manjina, protiv LGBTIQ+ sloboda i sl. Sloboda govora, kao odlika demokratije, je fundamentalno ljudsko pravo koje omogućava pojedincima da izraze svoje mišljenje, ideje i stavove bez straha od cenzure ili kazne. Međutim, ova sloboda nije apsolutna. Govor mržnje, koji uključuje izraze koji podstiču nasilje, diskriminaciju ili predrasude prema određenim grupama ljudi, nije sloboda govora. Razlog tome jeste činjenica da govor mržnje ugrožava prava i živote drugih ljudi.

Dakle, aktivizam je sa jedne strane društveno-odgovorno delanje koje može biti usmereno ka postizanju pozitivnih promena u društvu, a sa druge strane, kada se koristi na neetički način, može biti sredstvo korišćeno za ugnjetavanje manjinskih društvenih grupa kao što je trans zajednica. Kao što ni aktivizam nije nov fenomen tako nisu ni politike isključivanja. Antirodni pokreti imaju duboke korene u istorijskim i društvenim kontekstima koji su oblikovali percepcije roda i seksualnosti. Kroz istoriju, ove pokrete su često pokretale ideologije koje su se protivile rodnoj ravnopravnosti i afirmaciji rodne raznolikosti. U mnogim društvima kroz istoriju, rodne norme su bile strogo binarne i jasno definisane. Muškarci su obično imali ulogu hranitelja i zaštitnika porodice, dok su žene bile odgovorne za domaćinstvo i brigu o deci. Ove norme su bile podržane verskim, pravnim i društvenim strukturama i normama koje su sankcionisale i formalno i neformalno, odstupanja od ovih uloga.

Mnoge svetske religije imaju doktrine koje propisuju tradicionalne rodne uloge. U hrišćanstvu, judaizmu, islamu i drugim religijama, postoje tumačenja verskih tekstova koja propisuju specifične rodne uloge za muškarce i žene. U 19. i 20. veku, rast feminističkog pokreta koji se borio za prava žena izazvao je značajan otpor od strane konzervativaca. Prvi i drugi talas feminizma, koji se zalagao za pravo glasa, obrazovanje, radna prava i reproduktivna prava žena, suočili su se s intenzivnim protivljenjem. Seksualna revolucija 1960-ih i 1970-ih godina, zajedno sa rastom LGBTIQ+ pokreta, dodatno je izazvala tradicionalne rodne norme. Pokreti za gej prava, lezbejska prava, biseksualna prava i kasnije prava transrodnih osoba suočili su se takođe sa otporom od strane konzervativnih grupa. U savremenom dobu, antirodni pokreti su evoluirali i često se manifestuju kroz zakonodavne inicijative koje ograničavaju prava trans i nebinarnim osobama. Ovi pokreti su postali sofisticiraniji, koristeći pravne i političke alate kako bi ostvarili svoje ciljeve. Antirodni pokreti se takođe koriste medijima za širenje svoje propagande putem televizije, interneta i društvenih mreža. Antirodni pokreti nisu ograničeni na određene zemlje, već deluju globalno. Konzervativne i verske organizacije često sarađuju preko granica kako bi promovisale svoju agendu. Na primer, međunarodne konferencije i forumi često služe kao platforme za razmenu strategija i resursa između antirodnih pokreta iz različitih zemalja. Tako je maja prošle godine u Beogradu organizovana Pro-life konferencija koju su organizovale grupe i pojedinci koji se protive pravu na abortus. Međutim, razumevanje istorijskog konteksta antirodnih pokreta pomaže u prepoznavanju njihovih taktika i razvijanju strategija za borbu protiv diskriminacije i netrpeljivosti u savremenom društvu.

Trans zajednica se suočava s mnogim problemima i izazovima, a politike isključivanja često, ali ne nužno uvek, proizilaze iz duboko ukorenjenih društvenih predrasuda i nedostatka razumevanja o trans identitetima. Antitrans retorika i politike mogu biti vidljive na različitim nivoima, uključujući zakonodavstvo, javnu politiku, medije i društvene norme. Ova isključiva politika može se manifestovati kroz odbijanje priznavanja rodne identifikacije, nedostatka pristupa zdravstvenoj zaštiti, diskriminaciju na radnom mestu, nasiljem na ulici ili čak kroz zakone koji ograničavaju prava trans osoba. Politički diskurs, posebno u zemljama sa jakim desničarskom politikom, često koristi LGBTIQ+ osobe kao dežurne krivce za različite društvene probleme. Recimo, kada država nema adekvatne odgovore na ekonomske i socijalne probleme kao što su nezaposlenost, korupcija i druge sistemske nepravde, često pribegava taktici skretanja pažnje. Oni tvrde da su prava i slobode LGBTIQ+ osoba destabilizirajući faktor jednog društva. Jedan od glavnih razloga zašto se LGBTIQ+ zajednica krivi za različite probleme u jeste politički oportunistički koji kroz „zaštitničku“, zapravo diskriminatornu retoriku povećava šanse za mobilizaciju podrške među konzervativnim i religioznim glasačima koji mogu imati negativne stavove prema LGBTIQ+ osobama. Optuživanjem LGBTIQ+ zajednice za društvene probleme, političari uspevaju da manipulišu javnim mnjenjem i fokusiraju pažnju na manje relevantna pitanja. Ovo je klasična strategija „podeli pa vladaj“ odnosno „zavadi pa vladaj“ koja koristi društvene podele kako bi održala ili ojačala političku moć i kapital. Politike isključivanja i antirodni pokreti često se oslanjaju na tradicionalne vrednosti i norme kao sredstvo za zadržavanje društvenog poretka i postojeće hijerarhije moći i društvene strukture. Kroz stvaranje duboke društvene polarizacije na „mi“ i „oni“ otežava se postizanje konstruktivnog dijaloga i saradnje koja bi mogla dovesti do progresivnih promena, zadržavajući društvo u stanju stalne tenzije.

Antitrans retorika i politike ne utiču samo na trans zajednicu, već imaju šire implikacije za celo društvo. Politike koje se zalažu za isključivanje bilo koje društvene grupe krše osnovna ljudska prava, uključujući pravo na život bez nasilja, pravo na telesnu autonomiju i kao i pravo na lični integritet. Kada se ova prava ne poštuju za trans osobe, to stvara prešedan i otvara put za kršenje prava drugih marginalizovanih grupa. Na primer, zakoni koji diskriminišu trans osobe često idu ruku pod ruku sa zakonima koji ograničavaju prava žena, etničkih manjina, osoba sa invaliditetom i drugih marginalizovanih grupa. Kada se određene grupe marginalizuju i isključuju, to ograničava njihov doprinos društvu i sprečava ih da ostvare svoj puni potencijal. Trans osobe, kao i sve druge, imaju mnogo toga da doprinesu društvu svojim talentima, znanjem, veštinama i perspektivama, ali ih politike isključivanja ograničavaju i sprečavaju da to učine. Antitrans retorika i politike stvaraju podelu u društvu između trans osoba i ostatka zajednice. To dalje vodi ka smanjivanju socijalne kohezije jer kada se određene grupe sistematski isključuju to doprinosi stvaranju osećaja neprijateljstva i nepoverenja među različitim grupama, što dalje vodi do povećanja tenzija, konflikata i nasilja u društvu. Antitrans pokreti i njihove politike često saraduju s drugim ekstremnim desničarskim grupama koje promovišu slične politike netrpeljivosti i isključivanja. Pa tako ove grupe mogu propagirati recimo i anti-migrantske, antimanjinske i antifeminističke politike. Zato borba protiv ovakvih politika zahteva kombinaciju pravnih, društvenih, obrazovnih i političkih strategija. Ove strategije trebaju biti sveobuhvatne i uključivati širok spektar aktera, uključujući nevladine organizacije, aktiviste, političare, obrazovne i druge institucije kao i širu javnost.

Međutim, uprkos svim ovim izazovima, trans zajednica se poslednjih godina sve više angažuje u aktivizmu kako bi se izborila za prava koja joj pripadaju i za dostojanstven život.

Trans aktivizam nije ograničen samo na lokalne ili nacionalne granice, već deluje na globalnom nivou i on je ključan za ostvarivanje napretka u borbi protiv politika isključivanja i zaštiti prava trans osoba, odnosno u borbi za priznavanje i legitimitet trans identiteta.

Kao trans osoba koja je rođena i koja je odrasla u malom mestu na jugu Srbije, odluka da krenem da se bavim aktivizmom nakon svega preživljenog nije bila laka već je rezultat spleta mnogih okolnosti ali i ličnih pobuda. Odgovor na pitanje zašto se bavim (trans) aktivizmom mi nikada nije lako padao iako je pitanje poprilično jednostavno. Sa jedne strane, kroz svoje obrazovanje osvestio sam važnost toga – aktivizam kao oblik društveno odgovornog i osvešćenog ponašanja je sam po sebi izuzetno važan. Ali sa one druge, ličnije strane, aktivizmom se bavim iz „inata“. Lično smatram da aktivizam motivisan „inatom“ može biti pozitivan u smislu da osnažuje pojedinca ili grupu da se bore za ono što smatraju ispravnim, čak i kada se suočavaju s preprekama ili otporom. Posebno kada se kombinuje sa empatijom, solidarnošću i vizijom bolje budućnosti za sve, „inat“ može poslužiti kao motivaciona snaga za postizanje društvenih promena i ostvarivanje pravednosti. Na mom ličnom primeru to bi ukratko značilo da iz inata nisam želeo da budem deo onog društva koji me je ubeđivao da sa mnom nešto nije u redu, da ne treba da stojim, da treba da se stidim onoga što jesam. Ni nakon sticanja passing-a (vizuelnog izgleda kao cis osobe) nisam želeo da se skrivam i u tišini živim svoj identitet jer nemam razloga da se stidim ni o tome ćutim, već naprotiv. Zbog svih nepravdi koje sam preživeo kao trans osoba imam bezbroj razloga da budem glasan, ali zbog pomisli na samu činjenicu da se mnoge trans osobe i dalje suočavaju sa nepravdama imam razloga da budem još glasiji. Bio sam ubeđen da su nepravde koje su mi se dešavale opravdane i tada nisam reagovao na njih, ali shvatio sam da nepravde mogu da se isprave i retroaktivno, da one

nikada ne zastarevaju. Sistem i društvo koje nas nepravедno tretira dužno je da ispuni i ispravi mnogo toga, ali ono što je suštinski važno jeste ispunjenje onoga što dugujemo sami sebi – a to je da budemo vidljivi, glasni i ponosni na to što jesmo, uprkos svima koji nas ubeđuju u suprotno.

Trans identiteti predstavljaju važan deo ljudske raznolikosti i kao takav naš identitet je validan, a naši životi su zaista važni. Trans osobe nisu pretnja već ozbiljnu i realnu opasnost predstavljaju politike isključivanja i to ne samo za trans osobe, već i za društvo u celini. Ovi pokreti podrivaju osnovna ljudska prava, jačaju društvene podele, ograničavaju društveni progres i predstavljaju pretnju po ljudske živote. Zbog toga je važno da se sama trans zajednica aktivistički angažuje kako bi bila reprezent sopstvenih interesa i potreba, da bude sama svoj glas i da zastupa samu sebe jer nas niko ne poznaje bolje od nas samih. Trans aktivizam igra ključnu ulogu u borbi za priznanje identiteta, borbi protiv diskriminacije, podizanju svesti o društveno značajnim temama, osiguranju adekvatnog pristupa zdravstvenoj zaštiti i izgradnji solidarnosti s drugim marginalizovanim grupama. Solidarnost sa drugim marginalizovanim grupama je izuzetno važna jer intersekcionalnim pristupom prepoznavamo da su borbe za prava različitih grupa povezane i da je zajednička borba za pravdu jača kada se različite zajednice međusobno podržavaju jer se na taj način formira širi borbeni front. Zato međunarodne organizacije i aktivističke grupe za ljudska prava često saraduju kako bi delile resurse, informacije i strategije jer ovo nije pitanje pravde samo za trans osobe, već je to pitanje

pravde za sve nas. Društvo koje poštuje i štiti prava svih svojih članova je društvo u kojem svi možemo živeti slobodno i dostojanstveno. Zato je trans aktivizam neophodan ne samo za trans zajednicu, već za dobrobit celokupnog društva, jer borba za prava jedne grupe doprinosi ukupnom društvenom napretku, socijalnoj pravdi i jednakosti svih ljudi.

O AUTORU

Matea Stefanović (1996) . Diplomirao je sociologiju na Filozofskom fakultetu u Nišu i od ranih studentskih dana se bavi proučavanjem TIRV tematike. Deo je Kolektiva Talas TIRV od 2021. godine, gotovo od samog početka osnivanja te organizacije. Unutar organizacije Talas radi na poziciji koordinatora istraživanja gde se bavi sociološkim istraživanjima vezanim za stanje ljudskih prava i društveni položaj TIRV osoba u Srbiji i na poziciji koordinatora za rad sa zajednicom gde radi na okupljanju i osnaživanju TIRV zajednice kako bi postala aktivni deo društva.

INTERVJU

sa Bojanom Popadić iz NVO ŠkArt iz Tivta

ZA SAM POČETAK
PREDSTAVITE NAM ŠKART
ZA SVE ONE KOJI NISU
IMALIE PRILIKE DA ČUJU
ZA VAŠU ORGANIZACIJU?

ŠkArt je udruženje koje sam ja pokrenula 2016. u Tivtu nakon povratka sa master studija sa ciljem da okupim umjetnike, kulturne radnike i mislioce kako bismo stvorili u Crnoj Gori sve ono što nam nedostaje u umjetnosti, ali i kako bismo živjeli od toga što stvaramo. Sam naziv je nekako naslućivao da ćemo se baviti onim temama koje su tabu, i koje nisu aktuelne, popularne i mainstream. Naše glavne aktivnosti su kreiranje i produkcija performansa, produkcija izložbi, program umjetničkih rezidencija, market umjetnina i kreativnih industrija, revija kvir filmova, publikacija itd. Trenutno brojimo 5 članova feministkinja i kvir umjetnika

iz različitih oblasti – angažovana i savremena umjetnost, istorija umjetnosti, scenski dizajn, arhitektura, gluma, a imamo i veliki broj stalnih saradnika. Veliki dio našeg rada podrazumijeva i edukaciju i mentorstvo mladim umjetnicima, i sa mnogim umjetnicima koji su na primjer pohađali naš edukativni program o angažovanoj i savremenoj umjetnosti smo nastavili saradnju i uključujemo ih u naše dalje aktivnosti. Danas sam ponosna što smo te početne ciljeve koje sam navela dosta ostvarili, iako smo u stalnoj borbi za sredstva, i većinu aktivnosti i projekata koje smo do sada realizovali je bilo na mišiće i entuzijazam.

Jedna od prvih stvari koje se mogu videti na vašem sajtu je to da se ŠkArt bavi angažovanom umetnošću. Šta je za vas angažovana umetnost?

Angažovana umjetnost je za nas jednako sloboda. To znači da možemo da se bavimo socijalnim tabuima, da reagujemo na društvene i političke teme, na nepravdu, na retrogradne, patrijarhalne i hetero normativne narative i sve stvari i pojave koje nas opterećuju i bole; to je sloboda da kažemo šta mislimo i pokažemo svoj stav kada su u pitanju (nametnute) društvene norme...sve to kroz kreativnu i umjetnost, kroz stvaranje i igru, kroz eksperimente. Primjera radi, pravimo razglednice sa određenim društvenim problemom i šaljemo te razglednice donosiocima odluka i odgovornim institucijama, te upoznajemo građane o tom problemu. Sloboda podrazumijeva i samo preispitivanje koncepta *sloboda*. Da li smo i koliko slobodni/e. Preispitali/e smo i to da li smo slobodni/e ukoliko se naš rad finansira od strane različitih ustanova, organizacija i fondacija. Došli smo do odgovora da jesmo, prvo jer smo u onim slučajevima kada smo osjetili/e da se naša sloboda ograničava ili uslovljava vraćali/e sredstva – radićemo samo po našim pravilima; takođe, sredstva od kojih finansiramo naš rad su sredstva koja pripadaju svim građanima i njima smo i odgovorni. Drugo – stalno se vraćamo na to da ostanemo sebi dosljedni/e, da ne cenzurišemo sopstvene radove niti radove umjetnika/ca sa kojima radimo.

Angažovana umjetnost podrazumijeva i angažovan rad u zajednici – rad na osnaživanju ranjivih i marginalizovanih grupa. Moto koji smo kreirali/e prilikom osnivanja udruženja bio je: *mijenjamo na mikro nivou – čovjek po čovjek*. Smatramo da je to od ključne važnosti za stvaranje kritične mase- edukovati i podržavati pojedince/ke koji će kasnije djelovati u društvu.

Na koje umetničke prakse se najviše oslanja vaš rad? Da li se to menjalo od kada je nastala organizacija ili ostajete privrženi određenom domenu umetnosti?

Djelujemo u oblasti savremene umjetnosti i nju i promoviramo – tako je od početka našeg rada. Naši umjetnički radovi podrazumijevaju interdisciplinarnost, istraživanje, eksperiment i introspekciju. A s ozbirom da su to većinom angažovani radovi, onda podrazumijevaju i reakciju. Prilikom stvaranja polazimo od sebe samih – šta je to što mene kao građanina vrijeda u ovom društveno-političkom i etičkom sistemu, šta mi smeta, i šta želim da promijenim. Na primjer, sada već tradicionalno za Osmi mart kreiramo neki zanimljiv i interaktivni rad za naš vebsajt i onda ga dijelimo na društvenim mrežama, našim majkama, sestrama, prijateljicama, koleginicama, i jedan dio štampamo i podijelimo tokom Osmomartovskog marša kojeg u Podgorici organizuje Centar za ženska prava. Prošle godine smo pravile žensko porodično stablo podstaknute time što veliki broj žena u Crnoj Gori ostaju neupisane u porodična stabla – tako većina nas ne može da isprati svoje korijene dalje od prababe i čukunbabe, što je samo nekoliko generacija iza. A to je zaista tužno. Kao da nismo postojale.

Ove godine smo pravile osmosmjerku podrške sa ključnim riječima koje označavaju feminizam, borbu, solidarnost. Taj proces pored misaonog podrazumijeva i crtež i digitalne intervencije. Koristimo još i tijelo, pokret, fotografiju, sliku, video, zvuk itd. Zapravo, mi radimo kompletnu produkciju jednog rada – od ideje, preko realizacije, do postavke i distribucije.

Veliki broj vaših aktivnosti uključuje ples i performans. Na našim prostorima su ova dva tipa izvodačkih umetnosti dosta skrajnute i zanemarene od strane institucija i to je čini mi se posebno izraženo kada je reč o performansu. Takođe, publiku na ovim prostorima često nije lako privući i zainteresovati za performans art. Kakva su vaša iskustva?

Nažalost u Crnoj Gori performans i ples su jako zanemareni (ovdje ne govorimo o klasičnim plesovima). Zbog toga mi promoviramo oba – ne samo da radimo performanse već sprovodimo radionice intuitivnog plesa koji se bazira na samoposmatranju, samoizražavanju, slobodi pokreta, koji se dakle bazira na misanom procesu. Trenutno sprovodimo i mentoring program za performans i podržavamo 3 umjetnice koje kreiraju svoj performans.

Pod našim okriljem je više umjetnika/ca počelo da se bavi performansom. Dobro ste primijetili da su oba zanemareni od strane institucija, što se svakako odražava i na svijest koja o ovim medijima postoji. Potpuno je neshvatljivo zašto smo ostali na talasima moderne čak i akademski, zbog čega se umjetnost priznaje i poštuje samo u okvirima vajanja i realizma u likovnoj umjetnosti, i zašto mnoge starije generacije umjetnika prevrću očima na pomen performansa i multimedije kada je performans art nastajao u vrijeme dok su se oni radali! Neznanje a s njim i nerazumijevanje takođe igra veliku ulogu – često čujemo i od mlađih generacija koliko ne razumiju šta je ono što radi Marina Abramović i koliko netrpeljivosti i banalizacije dolazi sa tim. Performans pa čak i

ples se doživljavaju kao novina. Samim tim ovi mediji se često zapostavljaju na konkursima za podršku umjetnicima/cama. Nemam drugo objašnjenje bez da je sve to pitanje mentaliteta. Performans art sa jedne strane podrazumijeva izlaženje van okvira na koje smo navikli, a toga se često bojimo – mi smo zemlja koja voli ušuškano i sigurno, ono oko kuće. Sa druge strane, performans art je i zavirivanje u sopstveno sebe, suočavanje sa sobom samima, promišljanje o svojim strahovima i izbacivanje napolje svega onoga što je sakriveno. A mi to ne volimo – mi volimo da krijemo, da potiskujemo, da se ne bavimo suštinom, mi krijemo bolesti, strah, tugu, patnju, samo da ne bismo „ispali slabići“. Vjerovatno zato patrijarhat toliko i opstaje

ovdje. Važno mi je da napomenem još nešto – mi nemamo kolektivnu i institucionalnu memoriju da zapamtimo sva ona umjetnička iskakanja iz ovih okvira koja su se dešavala na našem prostoru, a dešavala su se. Nismo ih zapamtili, i ne naslanjamo se na njih, već sve što radimo kao da radimo od nule. A to veoma otežava i sputava rad svakoj novoj generaciji, ali i publici da prihvati i usvoji.

Na vašem sajtu piše da poseban fokus stavljate na osnaživanje umjetnica, kao i na podršku i povećanje vidljivosti ranjivih grupa u društvu. Na koji način i kroz kakve projekte ostvarujete te ciljeve? Na koje sve ranjive grupe mislite?

To su uglavnom projekti kojima edukujemo te ciljne grupe o angažovanoj umjetnosti i učimo ih kako da kritički promišljaju te kako da kroz kreativne prakse budu vidljivije i da se bore za svoja prava. Usmjereni smo na osnaživanje žena, TIRV i LGBTIQ+, ali radimo i sa djecom kroz Školu glume koju smo pokrenuli u Tivtu. Kreativne radionice, plesne radionice, predavanja, mentorstvo, umjetničke izložbe, su način na koji radimo, a zatim mi već nekoliko godina sprovodimo program umjetničkih rezidencija na polju angažovane umjetnosti koji smo prošle godine proširili i na program za edukaciju i kreiranje kvir filma. Održali

smo i regionalnu reviju kvir filmova i promovisali ne samo umjetnike/ce i autore/ce koji se bave ovom tematikom iz regiona već i umjetnike/ce koje smo podržali kroz program rezidencija. Sve umjetnice/i koje podržavamo promovišemo i pratimo u daljem radu, mentorišemo, angažujemo, preporučujemo. Ta saradnja vrlo često postane i prijateljstvo tako da mi imamo veliki krug saradnika/ca – prijatelja/ica.

Ko vam je ciljna grupa odnosno publika o kojoj razmišljate kada pravite planove za projekte?

Kada radimo na osnaživanju ranjivih grupa, onda projekte pravimo ciljano u odnosu na saradnje koje ostvarujemo sa drugim organizacijama i institucijama. Vrlo često se prvo povežemo sa nekima od njih i onda iz te povezanosti nastane ideja za projekat. A što se same publike tiče mislim da ipak imamo malo užu publiku koja ima određeni senzibilitet prema savremenoj umjetnosti i onome što radimo – makar što se posjetilaca naših događaja tiče i pratilaca na društvenim mrežama.

Sa Asocijacijom Spektra ste saradivali na projektu *Moje tijelo je sredstvo borbe*, možete li da nam kažete nešto više o tome kako ste došli na ideju za projekat i za tu saradnju? Šta je po Vašem mišljenju najvažniji rezultat tog projekta?

Taj koncept je dio većeg projekta na kojem smo radili i podrazumijevao je edukativne i filmske radionice sa zaposlenima u Spektri i članovima njihove mreže. Džoli i ja smo se upoznali i postali prijatelji prije projekta i odlučili da saradujemo. Projektom su i naše dvije organizacije postale prijateljske – sama saradnja je prevazilazila okvire projektnih aktivnosti i bila vrlo emotivna. Emotivna ne samo jer smo svi međusobno postali bliski, već i stoga jer smo obrađivali jako osjetljive teme, razmjenjivali lična iskustva i borbe koje smo prolazili. *Moje tijelo je sredstvo borbe* je logično nastao iz svega toga, kao lajtmotiv ŠkArtovog programa rezidencija a zatim i publikacije koju smo objavili i koja se bazirala na istraživačkim tekstovima mentora programa ali i našim i Spektrinim umjetničkim radovima i tekstovima. Ponosni smo na izložbu *Naše priče u borbi za slobodu* koju smo organizovali tokom pomenute saradnje i to je bila izložba radova TIRV i kvir zajednice. Neki od izlagača su prvi put javno postavili svoje radove i najitnirnije misli, neki su prvi put izlagali i nastavili da rade nakon toga, neki su

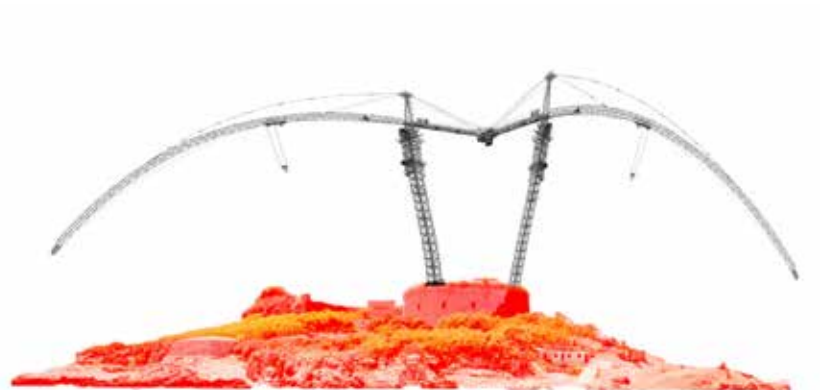

i prodali svoje radove po prvi put, a neki i prvi put izveli performans – i to smatram najvažnijim rezultatom tog projekta: osnaživanje zajednice i podizanje vidljivosti kroz umjetnost.

Ostvarujete li neki vid saradnje sa organizacijama i kolektivima iz regije?

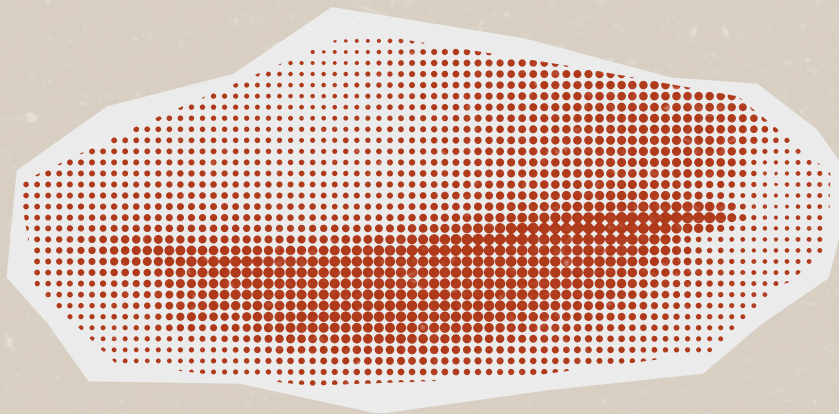
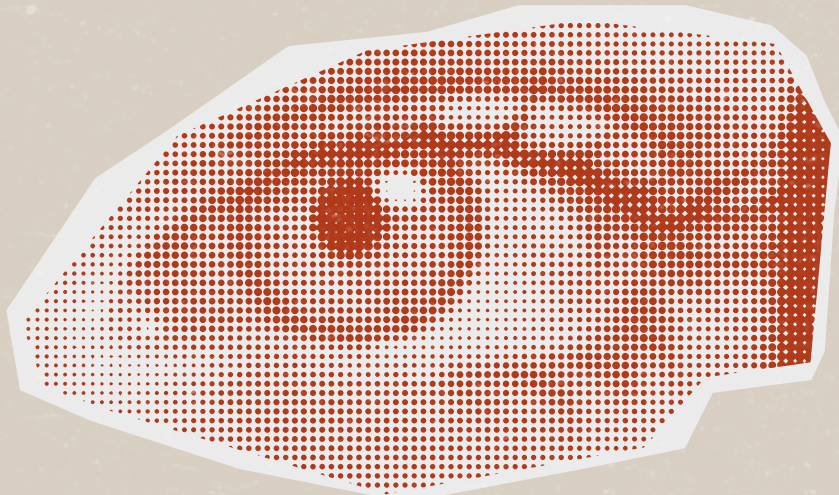
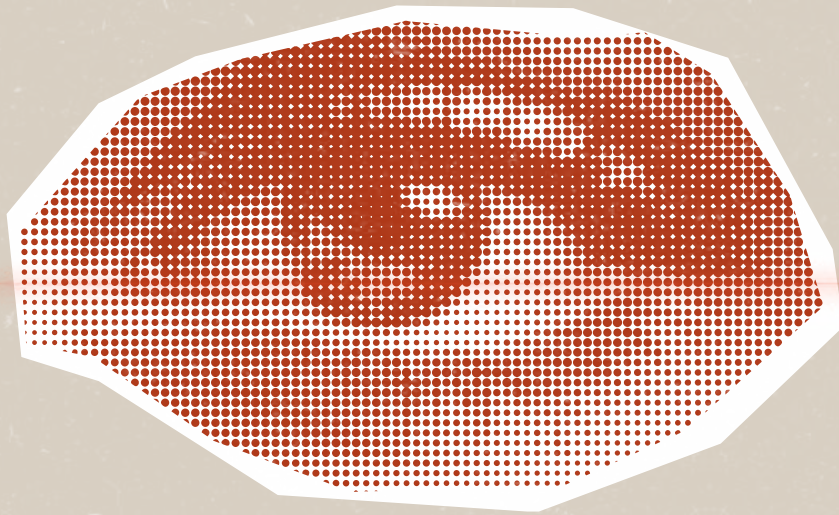
Sarađujemo sa organizacijama sličnog senzibiliteta i polja djelovanja, uglavnom su to nezavisni kolektivi: Klara i Rosa iz Subotice – gostovali smo na njihovim događajima i predstavljali svoj rad, Matrijaršija iz Beograda – prikazivali smo i promovisali njihov rad na našem godišnjem marketu, radili smo internacionalni plesni seminar sa Bitef dens kompanijom u Tivtu nekoliko godina, pripremali smo sa više feminističkih i TIRV organizacija iz regiona aplikacije za Kreativnu Evropu, a trenutno pripremamo obilježavanje našeg postojanja te radionice i tribinu sa članovima KC Magacin. Tog dana ćemo prikazati i performanse koje smo pripremali kroz mentoring program za performans.

**Intervju vodio:
Aleksa Milanović**

antifašističko naslijeđe
POD ZAKUP

Amir Hodžić

„ZA SVE TVOJE BUDUĆE TRANSGRESIJE!“

Sjećanja na jednu konferenciju

Posvetu „Za sve tvoje buduće transgresije!“ često smo upisivale i u primjerke zbornika radova s konferencije „Transgresija roda: spolna/rodna ravnopravnost znači više od binarnosti“ s iskrenom željom da ti tekstovi doprinesu nečijem osvještavanju, coming out-u, osobnim promjenama ili/i aktivnostima za društvene promjene. Ta publikacija je konkretna, materijalna ostavština konferencije održane početkom listopada 2005. godine u Zagrebu. Također, i dalje je dostupna internetska stranica (www.zenskasoba.hr/tgenderzagreb/) uključujući elektronske verzije zbornika; a nadam se da su, uz moje primjerke, još u nečijim fasciklama ili ladicama arhivirani konferencijski letci i plakati. Ostalo su sve osobna sjećanja na tri jesenska dana prije skoro dva desetljeća. U ovom tekstu možete pročitati neka moja sjećanja i razmišljanja o događaju koji izdvajam kao jedan od najznačajnijih radnih i aktivističkih angažmana. Kako bi se vama olakšalo čitanje, a meni pisanje, priča je organizirana u tri dijela: prije, za vrijeme i poslije konferencije.

Prije

Poštić i ja upoznajemo se nekada 2003. godine (pretpostavljamo na – ah, kako prikladno! – predstavljanju nove Nacionalne politike za ravnopravnost spolova) kada u CESI radim istraživanja, edukacije i edukacijske materijale na temu spola i roda, dok Poštić u Ženskoj sobi radi na programu usmjerenom na TIRV pitanja. Te iste godine stvara se i Southeastern European Queer (SEE Q) mreža koja povezuje kvir aktiviste_ice i organizacije iz bivših jugoslavenskih republika.

Neki od rezultata ove regionalne suradnje sedamnaest organizacija su i zagrebačka Povorka ponosa održana 2006. godine pod nazivom „Internationale Pride“, kao i dokument „Platforma djelovanja“ usvojen u srpnju 2005., par mjeseci prije naše konferencije. Smatram vrijednim ovdje popisati tadašnje članice SEE Q mreže: Udruženje Q (Bosna i Hercegovina); Iskorak, Kontra, LORI, Ženska soba (Hrvatska); Elysium&Sappho (Kosovo/a); Centar za građanska i ljudska prava, EGAL (Makedonija); Centar za produkciju jednakosti, DEVE, Gayten LGBT, Lambda, Labris, Queeria (Srbija i Crna Gora); Legebitra, Magnus, Škuc LL (Slovenija).

Spomenuta „Platforma djelovanja SEE Q mreže“ svoja polazišta dijeli i sa principima na kojima smo koncipiralei TG konferenciju, na „postavkama feminističkog, mirovnog, gej, lezbijskog, transrodnog, interseksualnog i queer pokreta“, kao i na „pristupu sa stanovišta ljudskih prava, sveobuhvatnom pristupu ravnopravnosti spolova i rodova, te dekonstrukciji binarnog sistema“, uz zalaganje za „slobodu izražavanja, samodefiniranja i samoidentifikacije, i za suprostavljanje nametnutom sistemu ‘muško-ženske’ i heteronormativne osnove“. Usto, SEE Q mreža bila je složna da je „nemoguće i nadasve neuspješno dekonstruisati spol i rod i zadane društvene uloge i norme bez dekonstrukcije samog sistema te odnosa moći koji unutar njega vladaju“. Kao i dandanas, i prije dvadesetak godina u regiji su tradicionalne rodne uloge bile učvršćivane i dodatno ojačavane kroz opresivne režime patrijarhata, nacionalizma, ksenofobije, homofobije i heteroseksizma te kroz utjecaj crkvenih hijerarhija.

Konferencija Transgresija roda: spolna/rodna ravnopravnost znači više od binarnosti

Zagreb, Republika Hrvatska, 7–9. listopada, 2005.

www.tgenderzagreb.com

Konferencija je usmjerena na istraživanje i kritičko propitivanje preklapanja rodnih, feminističkih i transrodnih perspektiva kroz razmatranje slijedećih tematskih područja: tijelo, spol, rod, patrijarhat, politika, aktivizam, identiteti i prakse, jezik, društvene zajednice, heteroseksizam, transfobija i nasilje.

- ... započinjanje akademske i aktivističke rasprave o međusobnoj povezanosti ključnih pitanja feminizma, rodnih teorija i transrodnosti ...
- ... ukazivanje na isprepletenost društvenih dimenzija patrijarhata, rodne opresije, heteroseksizma, nasilja i transfobije ...
- ... razvijanje učinkovitih mehanizama suprotstavljanja diskriminaciji na temelju rodnih stereotipa ...
- ... omogućavanje i podržavanje strateških povezivanja i suradnje različitih društvenih grupa aktivnih na pitanjima rodne slobode, rodne ravnopravnosti i promicanja i zaštite rodničkih prava ...
- ... ponovno preispitivanje i razjašnjavanje postojećih rodničkih definicija ...
- ... analiza ljudskopravnog diskursa rodno izražavanja, rodne neodređenosti i rodne kontradikcije ...

2004. godine tema zagrebačke Povorke ponosa bila je vidljivost trans osoba, a i mi aktivno započinjemo s osmišljavanjem konferencije. Poštiću i meni u organizaciji se priključuju Svetlana iz Udruženja Q iz Sarajeva, Tea i Jelena iz Kulturnog centra DEVE iz Beograda, te Jacob, tadašnji volonter Ženske sobe. Sljedeće, 2005. godine četvrta zagrebačka Povorka ponosa održana je usprkos posvemašnjoj inerciji Iskoraka, tadašnjih organizatora s gradskim budgetom, a zahvaljujući ad hoc feminističkoj inicijativi Epikriza, svjesnoj nužnosti osiguravanja kontinuiteta održavanja prajdova. Također, mjesec dana prije naše konferencije održan je i treći Queer Zagreb Festival s temom „Heteronormativnost djetinjstva“. Feminističke vrijednosti i kvir perspektive obilježile su i konferenciju „Transgresija roda“.

Za vrijeme

Takva stajališta bila su vidljiva i kroz izbor osoba za uvodnu konferencijsku sesiju na kojoj su sudjelovale Judith Halberstam, Patrick Califia i Tiina Rosenberg. Uvodna izlaganja, nažalost, nisu dokumentirana (u zborniku je uvršten jedino Halberstamov prilog „Transgenderism Now: Comperative Female Masculinities“), no u svakom slučaju preporučam internetsku pretragu dostupnih radova svih key-note speakers.

U digitalnoj konferencijskoj arhivi nalaze se i prijave za financijsku potporu koju smo osigurali za određeni broj sudionika_ka kroz pokrivanje putnih troškova, i/ili osiguravanje smještaja, kao i prijava „javnog okupljanja akademskog karaktera“

zagrebačkoj Policijskoj upravi u kojoj navodimo da „očekujemo oko 150 posjetitelja“ uz „nazočnost Predstojnice Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske na otvaranju“, te uz „osiguravanje 5 redara iz vlastitih redova“. Također, sačuvani su i slajdovi koji su prikazivani prije sesija, a koji su uključivali citate (npr. Ani DiFranco, Leslie Feinberg, Judith Butler, Audre Lorde, Jamison Green, Gloria Steinem, Charlotte Bronte, Evelyn Waugh, Naomi Wallace...), te pitanja i komentare vezane uz konferencijske teme (npr. What are the parallels between the experiences of people who transgress the gender boundaries and those who transgress the national/ethnic boundaries? How can we expose problems of racism and classism within the transgender community? How can we seek out a feminism that supports all of us?).

Pretraga konferencijske dokumentacije otkriva i dokument pod nazivom „Posebna poruka RED TAGS“, a što se odnosilo na boju akreditacija (name tags) koje su bile namjenjene za osobe koje volontiraju. Koliko se sjećam, plave su bile za organizacijski tim, zelene za osobe koje imaju izlaganje/radionicu, a žute za ostale sudionice_ke. Čini mi se važnim ovdje u cijelosti prenijeti poruku organizacijskog tima volonterskom timu:

Posebna poruka i pozdrav za osobe s akreditacijama crvene boje! Puno vam hvala što pridonosite ovoj konferenciji na različite načine. S obzirom da nismo imale puno prilika svei zajedno pričati o našim konferencijskim idejama, ovim putem vam želimo prenijeti par stvari i zamoliti da se istih pridržavate kako bi se svei što ugodnije osjećalei te istu takvu atmosferu poticalie. Pravo na samoidentifikaciju i samodefiniranje je ključno za ovu konferenciju i sve nas ovdje. Ova konferencija se bavi transgresijom roda i problematičnošću spolne zadanosti i binarnosti. Ne možemo podržavati pravo na samoidentifikaciju i samodefiniciju kao ni transgresiju roda/spola ukoliko imenujemo osobe koje se nalaze oko nas kroz određene identitete, rod, spol, seksualnu orijentaciju... Zbog toga, kako bi uopće omogućilei da se ova konferencija dogodi tražimo od vas da se u sljedeća sva tri dana pridržavate sljedećeg:

suzdržite se od imenovanja osoba kroz određeni identitet, rod, spol, seksualnu orijentaciju... (neki primjeri – ona transrodna osoba, one žene tamo, tip, cure, dečki i sve slične derivacije)

puno nas je naviklo koristiti ove riječi i nesvjesno nam izlaze, ali je ključno da ne imenujemo druge kroz prizmu žena/muškarac – probajte to zamijeniti s osoba, ili smislite nešto novo, pronađite načine da opišete osobe oko vas ne koristeći spolne/rodne odrednice kao ni nacionalne, religijske, dobne... npr. možete reći - ona osoba u zelenim hlačama...

u razgovorima sa sudionicamaima ne odgovarajte na pitanja koja imaju veze s imenovanjem nekog trećeg kroz određeni identitet, rod, spol, seksualnu orijentaciju.

Ukoliko u tome uspijemo i konferencija je uspjela.

Kao organizacijski tim nismo imalei puno prilika za aktivnijim učešćem u konferencijskom programu, ali jedna izvedba_izlaganje nas je sve okupila u dvorani Multimedijalnog centra. Jet Moon i Alex Woodland predstavljalei su svoj rad pod nazivom „Na granici“: sado-mazohizam, genderfuck i veza sa politikama 'Bez granica' koji je uključivao performans SM estetike s temom graničnih režima uz čitanje teksta koji sadrži njihova iskustva na istu temu, kao i neke relevantne teorijske reference. Taj tekst smo kasnije često upotrebljavalei za uvodno čitanje na kolegiju „Feminizam, spol, rod, seksualnost“ u sklopu programa Mirovnih studija u Zagrebu.

Usto, mislim da je značajno spomenuti da je na konferenciji održana i radionica „Feminističke strategije protiv transfobije“ koju su vodile Vlatka Frketić i Persson B. Baumgartinger, a čija tema je itekako relevantna u okvirima recentnih TERF (trans-isključujući radikalni feminizam) djelovanja. Teorijski, radionica se temeljila na kritičkoj analizi diskursa (Critical Discourse Analysis), osnovama queer lingvistike i različitim feminističkim i antirasističkim pristupima. Primjenjena je metoda „Frequently Said Bullshit“, stvorena kroz tadašnji rad grupe Political Black Migrants u Beču i prenesena u kontekst trans osoba. Ova metoda, kasnije korištena i na lokalnim edukacijama i grupama podrške, polazi od prikupljanja „često izgovoreni sranja“, tj. transfobičnih i diskriminirajućih komentara i pitanja, te razvijanja odgovarajućih osnažujućih strategija protiv transfobičnog nasilja.

Što se tiče nekih sjećanja koja nisu dokumentirana zanimljivo mi je da te 2005. godine, u jeku naših priprema i budgetiranja, saznajemo da je drugi dan konferencije (8.10.) proglašen državnim praznikom („Dan neovisnosti“). Ta činjenica je za tri puta povećala cijenu rada šanka/bara koji se nalazio u sklopu konferencijskog prostora, a što nam je bilo neizvedivo s obzirom na prikupljena sredstva. Mislim da se tada Svetlana dosjetila da u prostor postavimo aparate sa spremnicima koji osiguravaju i hlađenje i zagrijavanje vode, te instant kavu i čajeve u filter vrećicama, i tako napravimo okolinu u kojoj je naglašenije minglanje i međusobno komuniciranje.

Također, u sklopu večernjih programa pod nazivom „Gender (B)ender“ održana su tri performansa (Kalimero – turbo-folk-drag-show; Act Women – Transkuhinjska ritmična terapija; Bridge Markland – Bridgeland Zwei), jedan koncert (Lollobrigida) i dva queer/ punk/ electro partija za koje je muziku birala DJ Cow te reproducirala s mog laptopa na kojem je poslije ostalo pet GB electroclash pjesama u mp3 formatu. Usto, DJ Cow je prije konferencije, u svojoj dnevnoj personi napravila intervju s Poštićem i sa mnom i objavila tekst u jednom od dva najtiražnija dnevna lista u RH, a čija je senzacionalistička uređivačka politika rezultirala naslovom „Zagreb postaje metropolom transseksualaca“.

Neugodna sjećanja uključuju i slučaj s par sudionica kojima smo osigurale smještaj u tada jedinom hostelu u Zagrebu, u Petrinjskoj ulici, a koje su nakon prve, neprospavane noći trebale biti tretirane u stanici hitne pomoći zbog ugriza stjenica (bed bugs). Nadalje, prilikom komuniciranja oko sponzorstva od strane Turističke zajednice grada Zagreba (mislim da se radilo o nekim poklon/suvenir paketićima) bilo je potrebno dodatno pojašnjavati temu konferencije jer su neke osobe prvotno mislile da se naziv odnosi na ptice rode.

TRANSGRESI SPOLNA/RO RAVNOPRAV ZNAČI VIŠE BINARNOST

ZBORNIK KONFERENCIJSKIH RADOVA

TRANSGRESIJA RODA: SPOLNA RAVNOPRAVNOST OD ZNAČI VIŠE OD BINARNOSTI

Poslije

Jednako izazovan i zahtjevan bio je i period nakon konferencije koji je uključivao i uređivanje zbornika konferencijskih radova u dvije jezične varijante – na engleskom i BCHS jeziku. Jezične prakse, lingvistički diskursi i rodna komunikacija bile su teme kojima smo se intenzivno bavile, pa je tako u sklopu konferencije održan i okrugli stol na temu „Jezična transgresija binarnosti: artikulacija vlastita glasa i otpor dominantnim diskursima“ na kojem je predstavljen i meni jedan od najkreativnijih konferencijskih radova pod naslovom „Ministrastvo unutarnjih spolova: savladavanje tranzicije na stranom jeziku“, a koji opisuje iskustva učenja i snalaženja u rodno „nemilosrdno“ obilježenom BCHS jeziku tijekom tranzicije osobe koja pripada u izvorne govornice engleskog jezika.

Također, naša namjera uvođenja rodno transgresivnih jezičnih oblika u BCHS izdanju rezultirala je i „lektorskom bilješkom“ u kojoj lektorice izražavaju svoj „osjećaj bijesa i nemoći“ u susretu sa zahtjevima za nadilaženjem binarnosti na jezičnoj razini. Tehnički je to značilo micanje znaka „/“ koji se u pisanju koristi kako bi se razdvojili sufiksi koji upućuju na pojedini spol/rod, čime je naglasak stavljen na to da sustav spola i roda funkcioniše kao spektar. Uz lektorski tim od tri osobe, čak trinaest osoba iz tri države volonterski je sudjelovalo u prevodenju tekstova s engleskog na bosansko-crnogorsko-hrvatsko-srpski jezik. U BCHS verziju zbornika uvrstile smo i „Rječnik manje poznatih riječi“ s pojašnjenjima za četrdesetak termina i pojmova korištenih u konferencijskim radovima, kao što su npr. „circuit boys“, „packing“, „safe word“ ili „vanilla sex“. Vrijednim smatram

podatak da su u službeni bibliografski zapis zbornika uvršteni pojmovi „Spolni identitet“ i „Rodni identitet“ po prvi puta kao odrednice za „ključne riječi“. Također, u tom istom zapisu (CIP – katalogizacija u publikaciji) Poštić i ja smo navedene kao „urednice“!

Uz zbornik, koncept ne-binarnosti spola i roda, kao i prava na samo-identificiranje i samo-određenje, nastavile smo predstavljati nakon konferencije kroz tri izdanja publikacije „Kreacija spola? roda?“ u periodu 2006 – 2010. godine, uključujući i verziju na engleskom jeziku, te sveukupnu nakladu od 13 000 primjeraka.

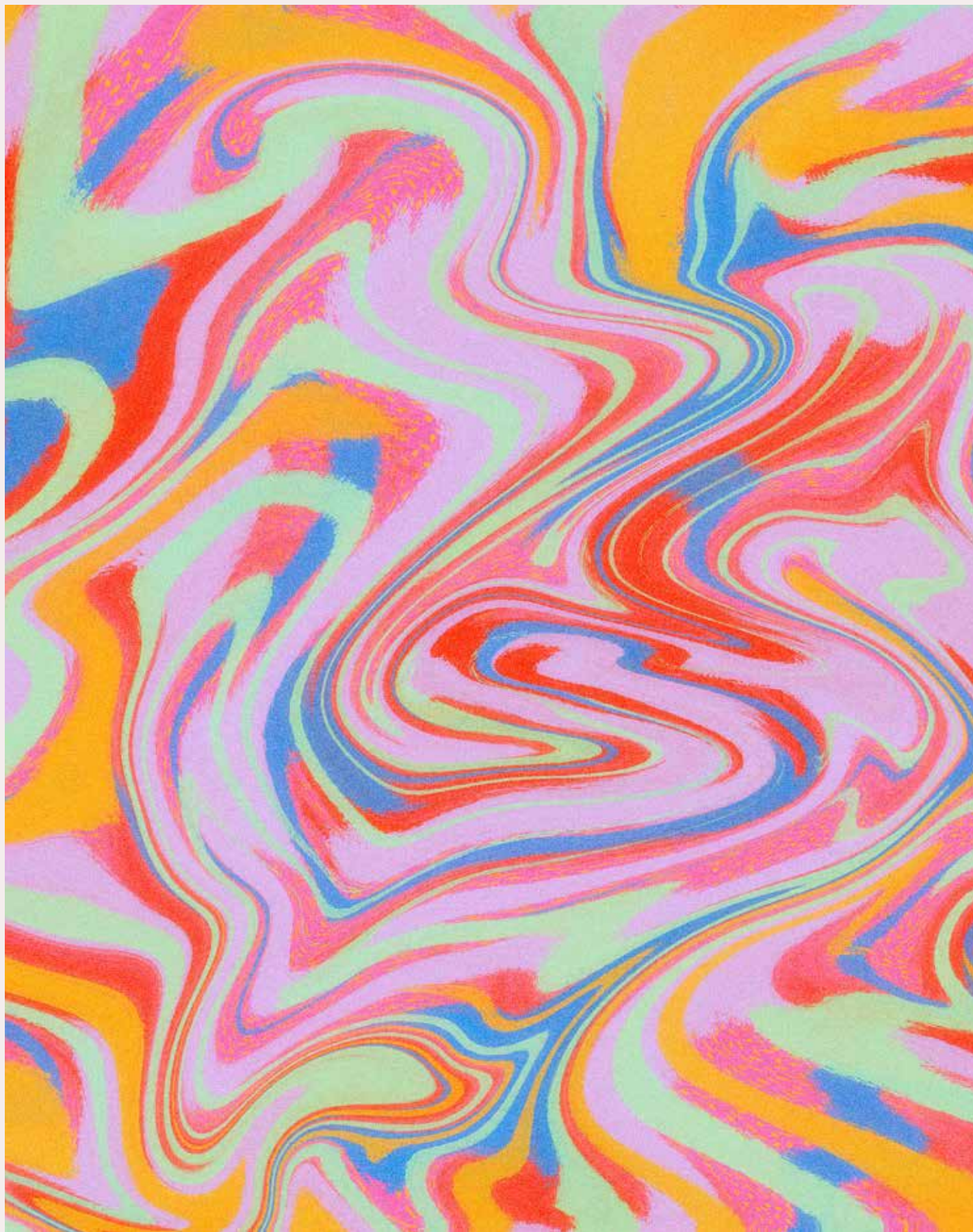
„Kreacija“ je (samo)edukacijski alat koji propituje kreiranje pojmova spola i roda na društvenom i individualnom nivou, a na područjima zakonodavstva, medicine, biologije, jezika, seksualnosti, obrazovanja, povijesti, politike, aktivizma i ljudskih prava. Rod i spol analiziraju se kao identitetske odrednice, kao oblici osobnog izražavanja, kao društveni konstrukti, uloge i norme te kao osnove klasifikacije, neravnopravnosti i diskriminacije.

Za završetak ove priče zapisujem sjećanje na susret u Zagrebu prije otprilike desetak godina kada Svetlana, Poštić i ja razgovaramo o mogućem organiziranju sličnog događaja 2015. godine, za obilježavanje desete godišnjice „Transgresije roda“. U kratkim bilješkama s tog sastanka nalaze se zabilježeni i osnovni okviri u kojima smo tada promišljale neku buduću konferenciju: „feminism and queer and gender; regional focus; social change; social movements; hands on experiences; politics and practices“. No, umjesto toga dogodio nam se život, a čije putanje su dovele i do ovog teksta. Uživajte!

O AUTORSTVU

Amir Hodžić se bavi pitanjima spola, roda i seksualnosti kroz edukacije, istraživanja i aktivizam.

BOJANA POPADIĆ

Nakon završenih političkih nauka i rada u struci, upisujem master angažovane umjetnosti na univerzitetu Goldsmiths u Londonu i tada počinjem ozbiljnije da se bavim umjetnošću, otkrivam performans i japanski buto ples. Po povratku u Crnu Goru osnivam ŠkArt sa težnjom samoodrživosti, što je vrlo izazovno i naporno, posebno uz dvoje male djece i bez pravljenja pauze tokom trudnoće i nakon porođaja. Kao samostalna umjetnica pauzu ne mogu sebi da priuštiti. Pored mentorstva, radionica intuitivnog plesa za ranjive grupe, i predavanja i intervencija u oblasti angažovane umjetnosti, moj trenutni umjetnički rad podrazumijeva upravo ispitivanje i istraživanje svega onog što čini majčinstvo u odnosu na biološki i društveni kontekst.

Bojana Popadić je performans umjetnica iz Tivta (Crna Gora). Dijete jugoslovenskog braka, majka dva dječaka, feministkinja, kvir. Osnivačica je udruženja ŠkArt koje djeluje u oblasti savremene i angažovane umjetnosti.

Interesantno je da je bavljenje performansom došlo u isto vrijeme kada i moje osvješćivanje kao osobe, krajem mojih dvadesetih godina. Sve ono što je bilo skriveno i potisnuto je počelo da izlazi na površinu, i to se uporedo razvijalo sa kreiranjem performansa. Moji prvi performansi bili su istraživanje i pronalaženje sebe, uporedo sa izlaženjem iz zone komfora na ličnom planu i napuštanje hetero normativnog okvira u kojem sam odrasla. Moje grudi su u performansima uvijek bile vezane. Nakon što sam postala majka, počela sam polako da prihvatam i svoju ženstvenost, iako još uvijek bez hrabrosti da sebe predstavim kao ženu. Moj idol prestaje biti moj otac, prestajem da se poistovjećujem sa svim muškim likovima iz književnosti i filma.

Sa prihvatanjem žene u meni, i moje grudi u performansima postaju slobodne, više nisu uvijek stegnute i nevidljive.

Moj idol postaje moja majka i sve žene oko mene, bez obzira na to da li imaju djecu ili ne. Razvijam se tako da što sam starija to sam sve bliža slici sebe kakvu se pamtim: ja sam dijete koje skida vještačke zalijepljene nokte kupljene na kiosku da bi igralo odbojku, i dijete sam koje se samouvjereno osjeća i u muškoj majici, i u haljini koju joj je sašila mama.

Put ka shvatanju toga je bio dug, iako je sve već bilo prikazano u mojim performansima prije nego da ga ja artikulišem.

Izložbom **EVAGINACIJA**

u Centru savremene umjetnosti Crne Gore kroz performans i isječke iz dnevnika tokom trudnoće i nakon porođaja predstavljam intimni prikaz posmatranja svog tijela, svoje pozicije i uloge koju ostvarujem kao majka, i svoje unutrašnje borbe sa prirodom, društvenim konstruktima ali i sopstvenim samoostvarenjem i na kraju samom sobom. Pre(ispitujem) šta je to žena, šta je srž njenog identiteta ako on uopšte postoji, pritom ne nužno nudeći rješenje. Da li se njome postaje, kao što je pisala Simon de Bovoar, ili se njome niti rađa niti postaje kao što potvrđuju savremene feministkinje poput Džudit Butler. Biološke situacije sa kojima se suočavam, poput prirodnog porođaja, opisujem kao direktan kontakt sa smrću; one sociološke nisu ništa manje nego smrt – predstavljaju apsolutni poraz jednog bića. Buto performans dolazi kao kulminacija suočavanja sa biološkim i sociološkim konstruktima, što podrazumijeva i igranje sa rodom koji se pretpostavlja kada se posmatra žensko tijelo. Nosim ženski bodi i predivnu haljinu iz koje se vuče crvena traka koja izlazi između nožu, koju kada skinem ostajem u muškim gaćama. I crveno jaje za uljepšavanje i zdravlje od moje mame i babe.

Evaginacija znači izvrtanje, izmiještanje, razdvajanje, ispadanje iz normalnog ležišta, prolaps materice.

Buto plesni performans

kojim se bavim je za mene sloboda.
Sloboda da budem biće bez roda,
bez kategorija, bez očekivanog
i pretpostavljenog, biće koje pokazuje
ljudsku patnju, bol, strahove, biće koje
sakupi i upije sve okolo, preradi i vrati,
biće od ljubavi, organsko biće, čisto,
koje ne živi ni u jednom vremenu,
ni u jednom prostoru, koje nema
porijeklo, godine, nema početak niti kraj.
Ja nisam samo jedan identitet, ja sam sve
i nisam ništa od toga. Tijelom pokazujem
ono što osjećam, jer drugačije i ne može
biti - tijelo i um su jedno. U performansu
ulazim duboko u sebe, najdublje, do same
crne tačke svog postojanja, pogledam
u ništavilo, zarijem ruke, raščupam
i vratim se kroz sebe.

Ono što također volim u ovom plesu je to što je on od svog nastajanja bio inspirisan marginalizovanim grupama u društvu. Ne samo njihovom posebnosti i ranjivošću, već i upravo činjenicom da su zbog toga skrajnute i zapostavljene, skrivane i izbjegavane. Ljepota buto plesa se upravo nalazi u empatiji, poštovanju ljudskih prava i borbi za dignitet svakog pojedinca.

[Ida Marković]

Istorijska karakterizacija ženskosti kao drugosti kroz lik Euripidove Medeje

U ovom tekstu kroz lik Medeje analiziram strukturiranje femininog diskursa u patrijarhalnom društvu (re)produkciju neravnopravnih pozicija moći, unutar kojih je upravo feminino ono što je vezano za slabije, dok maskulino postaje sinonim za snažnije. Austrijski psihoanalitičar Sigmund Freud je ženu nazvao mračnim kontinentom, onim što je u muškom diskursu enigma i (ne) može biti uključena u vođenje ili slušanje istog. Kao enigma ono uvijek predstavlja metu, objekat ili ulogu unutar maskulinog diskursa. Žak Lakan sa druge strane definiše sopstveni koncept pogleda tvrdeći da je pounutrašnjenje dijelektičkog odnosa prema slici neophodan uslov svake subjektivizacije i da je takav subjektivni rascijep upisan u čitav simbolički poredak. U patrijarhalnom diskursu *pogled* je uvijek muški – onaj koji ima tendenciju da objektivizuje žensko. Međutim, žena i feminino (žensko) nisu isto, kao što to nisu muškarac i maskulino.

Ples femininog i maskulinog unutar pojedinca, društva i kulture zbunjuje subjekte u njihovom određenju unutar binarnog konteksta koji nudi dvije polarnosti – maskulinu ili femininu. Kroz lik Medeje upravo je žena ta koja biva “kažnjena” jer je zauzela poziciju “muškog” – odnosno djelovala kroz muževni diskurs unutar patrijarhalne (muške) kulture.

Medeja: Strankinja, čarobnica, osvjetnica

Medeja je glavni lik istoimene Euripidove tragedije. Ona nije tipičan ženski lik, a posebno nije tipična predstava negativne reprezentacije ženskosti – *fatalne žene* – zato što se fatalnost u prostoru jezičkog ponajprije odnosi na njenu seksualnost i zavodljivost. Frojd je govorio o ljudskoj biskusualnosti kao o ponašanju jedne osobe na muževniji ili ženstveniji način¹.

Ponašanje je opisivano uz pomoć jezika, a sam subjektivitet se gradi unutar jezika dok se žena unutar jezika strukturira u odnosu na svoju komplikovanu vezu sa Falusom (Gospodar, Označitelj)². Medeja se odupire onome što je grčko društvo namjenilo ostavljenim ženama poput nje i odlazi u krajnost, gdje u svom osvetničkom pohodu ubija sve osobe bliske Jasonu uključujući i dvoje zajedničke dece. Medeja biva spremna da pretrpi socijalno isključivanje kao posljedicu otpora društvenim konvencijama jer je bila spremna prihvatiti agresivnost i dijaboličnost kako bi do kraja branila svoje stavove. Žena, Medeja u kulturalnom kontekstu grčkog društva (431 p.n.e.) u kojem je tragedija nastajala, kao i danas biva posmatrana kroz feminino, odnosno pasivno, jer se upravo feminino vezuje za ženu, a žena pak za onu koja “čeka,” kako u biološkom tako i u društvenom kontekstu da bude pokrenuta, progonjena i na kraju oplođena od strane mužjaka, muškog, maskulinog i na taj način se karakteristika maskulinog strukturira unutar agresivnog dok se feminino upisuje u submisivno. Žena je Drugo odnosno apsolutna datost koja se ne može asimilovati u subjektivitet jer je upravo žena ona neizgovoriva, ona koja će imati problem sa prikazivanjem

sebe same ali i za sve subjekte (muškarce i žene limitirane mislivim).³ Žena je kao i želja neuhvatljiva u svojoj racijepanosti, a drugima je potrebno da je učine cjelovitom i na taj način jasnom, kroz vrijeme to čine vezujući feminino za ženu bez obzira da li je ta žena fatalna (seksualna, zavodljiva) ili je ona (pasivna, poslušna), ona je ona čije “Ja” je uvijek izgovoreno umjesto nje ili nije izgovoreno. Ženskost postaje “prečica” uz pomoć koje se lakše spoznaje ženski subjektivitet, strukturiran kroz vrijeme.

Strankinja (Drugo): Medeja je ona kojoj dom nije fiksacija nego jedno od adresa, mjesto bolnog i rizičnog. Dom za nju nije mjesto oko kojeg se pleće “mit o domovini i povratku”, ON za Medeju predstavlja mjesto emancipatorskog, premještanje što jača njenu političku, etničku i rodnu samosvijest kao što upravo žena to biva za muškarca⁴. Mračni kontinet, mjesto i želja u kojem se rađa, biva, i u odnosu na koji se konstruiše pokušavajući da je strukturira jezički i na taj način je uvede u simbolički poredak prepoznajući je kao femininu stranu subjektivizacije. Strankinja već sama po sebi biva drugo, a kada je riječ o ženi upravo onoj Drugosti u liku Medeje koja ne biva prezentovana na način na koji su do tada (a i kasnije) ženski likovi bivali prezentovani jer ona ne biva vjerna poput Penelope ili ponosita poput Antigone koje ipak održavaju i oblikuju patrijarhalni poredak bez obzira koliko njihove reprezentacije činile jezičko tkanje prikrivanja i prekrivanja Falusa koje u isto vrijeme prevazilaze. U starogrčkim tragedijama ženski princip je bio povezan sa prirodom, a muški sa razumom. Kasnije su muški princip vezali za formu, a ženski za materiju što strukturu femininog, ženskog upravo vezuje za

1. Sigmund Frojd, *Kompletan uvod u psihoanalizu* (Podgorica, Nova Knjižga, 2006), 85.

2. Dragana Stojanović, *Interpretacije mapiranja ženskog tela utekstualnim prostorima umetnosti i kulture* (Beograd, Fakultet za medije i komunikacije i Orion Art, 2015), 58.

3. Ibid, 70.

4. Marina Gurdon, *Zašto je važno zvati se Medeja?* (Zgreb, Filozofski fakultet i sveučilište, 2011), 21.

materijalno, tjelesno, seksualizovanog vodeći zapadnjački diskurs ka mizoginim praksama i teorijama. Medeja se direktno suprotstavlja muškom diskursu pa je on u strahu od moguće emancipacije Drugog koja bi jednom zauvijek, predstavljala simboličku kastraciju i gubitak moći, morao je naći način da je simbolički i realno nepovratno artikuliše kao zazornu.

Medeja : Ja mislim da potomstvo ljudski ne bi soj od žene smio primat, već od boga kog, jer žena ne bi smjelo bit na svijetu tom, pa ne bi kob nas bila nevoljom i zlom (Euripid, 1994.,35.).

Medeja je ona koja je porušila društveno prihvaćenu poziciju žene, ona koja je izašla iz društveno oblikovane ženskosti u ulogama majke, supruge i sestre te poistovjećena sa nepredvidivom i neukrotivom prirodom vođena vlastitim porivima postaje ona koja se pokorava samo svojim zakonitostima. Oprirođena Medeja ubija svoju decu čineći tako najveći mogući grijeh jer upravo majka koja ubija svoje potomstvo se odriče onoga po čemu jeste – odnosno odriče se onoga kroz šta se u dominantnom dikursu ostvaruje. Medeja za(stranjuje).

Čarobnica ona koja se svojim moćima služi da bi pomogla muškarcu, Jasonu svom budućem mužu (u mitu o Argonautima) ostaje dobra figura i biva strukturirana kao takva feminina samo dok je u službi pomoćnice, ona(žena) uvijek čak i kada je njena uloga zla u službi je drugog bivajući Drugost.

Ona koja se sveti. Medeja je ona čiji je prestup upravo u tome sto je odlučila da se suprotstavi muškom kroz muški princip, agresivno, aktivno.

Njeno odupiranje društvenim okvirima, njeno vlastito *ja* koje ne odgovara strukturiranju istorizacije femininog uobličeno u ulogama onih koje pomažu, daju život, otežavaju ga i određuju ga u odnosu na muškarca, već njena odlučnost da u muškom diskursu bude nefeminina je njen prestup i razlog zašto Medeja mora biti kažnjena.

Kroz istoriju u evropskoj književnosti se lik fatalne žene pojavljuje kao neophodan rekvizit u 19 i 20 vijeku. One koje su pokušavale doći do pozicije moći služile su se jedinim što im je muški diskurs i patrijarhalno društvo omogućavalo, zavodjenjem. Zbog toga ne čudi da je puno ženskih likova reprezentovano kroz likove čarobnica, zavodnica i na kraju fatalnih žena. Svaki pokušaj da se u muškom diskursu zauzme položaj moći iz uloge žene konačnica bude fatalnost (smrt, kazna). Od Gorgone do Natasje Filopovne, ono što je zajedničko svakoj od ovih junakinja jeste femininost oslikana ljepotom, nježnošću najčešće oslikana u liku žene koja je pokušala uz pomoć svojih femininih karakteristika doći do maskuline uloge ili mjesta unutar muškog diskursa.

(Judita, Salome, Nioba, Kirka, Ema Bovari, Rebecca (Beki), Nana, Ana Karenjina, Nora, miss Julija, Blans).

Dok su druge bivale kolateralna šteta muškog diskursa (Šeherezada, Arijadna, Ifigenija, Antigona, Tatjana Larina, Julija, Fata Avdagina, Kiti, Stela, Djevica Marija). Vještice i svetice ipak ne prijete da ugroze muški diskurs i patrijarhat one koje to pokušavaju su "čedomorke" (Ana Firling (Majka Hrabrost), Medeja).

Literatura:

1. Stojanović, Dragana. *Interpretacija mapiranja ženskog tela u tekstualnim prostorima umetnosti i kulture*, Beograd: Orion Art, 2015.
2. Malvi, Lora. "Vizuelno zadovoljstvo i narativni flm." Centar za ženske studije., Beograd, 2019. <https://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/casopis-zenske-studije/zenske-studije-br-8-9>.
3. Frojd, Sigmund. *Kompletan uvod u psihoanalizu*, Podgorica: Nova Knjiga, 2006.
4. Gurdon, Mirna, *Zašto je važno zvati se Medeja?* Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2011.
5. Stojnić, Aneta. *Žak Lakan*, Beograd: Orion Art, 2016.
6. Igaray, Luce. *Speculum of the other woman*. Cornell University Press, 1985.

O AUTORKI

Ida Marković je master psiholog i geštalt psihoterapeut. Ida Marković mnogo vremena i energije ulaže u ličnu edukaciju i introspekciju, a kroz volonterski rad i psihološke edukativne radionice sa posebnom pažnjom vodi NVO projekte posvećene mladim ljudima, njihovim potrebama, dilemama i problemima. Doktorantkinja je na Fakultetu za medije i komunikacije, i to na smjeru Transdisciplinarna humanistika i teorija umjetnosti i medija, dok je u Domu Zdravlja Bar radi u bračno i porodičnom savjetovalištu. Učesnica je brojnih seminara i autorka radionica i projektnih aktivnosti koje za cilj imaju podizanje svijesti o značaju mentalnog zdravlja.

[Ida Marković]

Reprezentacija ljubavi u romanu Elfride Jelinek *Pijanistkinja* prezentovana kroz koncepte iz djela *Fragmenti ljubavnog govora* Rolana Barta

U ovom radu bavim se fragmentima kao formom teksta u kojoj prilikom dijaloga (subject-objekt, onaj koji čita – ono što je napisano) formalni imperativ prevagne, kada je u pitanju ono što će biti rečeno. Kako pojam ljubav i reprezentacija iste u tekstu Jelinekove i Barta u fragmentima pisanog teksta zauzima centralnu temu ovog rada, baviću se i samom poetikom i karakteristikama fragmenata ljubavi u romanu *Pijanistkinja*. Kroz teoriju “formalne metode” Borisa Ejhenbama pokušaću da objasnim samu funkciju fragmenata u tekstu, kako bih kasnije koristio koncepte u formi fragmenata teorijskog teksta Rolana Barta u djelu *Fragmenti ljubavnog govora* koje ću upoređivati sa teorijskim tekstom Jelinek sa ciljem uspostavljanja dijaloga kroz odabrane fragmentiranih konceptata reprezentacije ljubavi iz teksta Jelinekove sa tekstom Rolana Barta.

Ključne riječi: **reprezentacija**, **roman**, **ljubav**, **fragment**, **tekst**.

Ljubav je emocija ali i motiv (strast, potreba, težnja) čija je glavna odlika snažna naklonost subjekta prema nekom privlačnom predmetu, pojavi i biću.¹ Pojam ljubavi kao nosioca značenja, onoga najčešće apstraktnog i nedovoljno jasnog fenomena, čije su reprezentacije u umjetnosti bivale jedan od osnovnih motiva i izvora inspiracije, ali i vječitog traganja za razotkrivanjem istine i pokušajima da se ista reprezentuje, te da na taj način dobije formu, materijalizaciju i karnalnost. U tekstu Rolana Barta francuskog teoretičara književnosti, filozofa, književnog kritičara i semiotičara *Fragmenti ljubavnog govora*² (1978) ljubav je ona koju osjeća subjekt, prikazana kroz jezik odnosno sintaksu kako sam autor kaže u intervjuu sa Žak Anrijem – čuva subjekta ali i autora da ne postanu protagonisti u tekstu već da tekst upravo bude sam jezik zaljubljenog. Autor se bavi stanjem jezika onoga ko je subjekt a to je “Ja psimo”. Ljubavni diskurs je diskontinuirana, fragmentirana i lepršava forma teksta u kojem se prelama cijelina gradeći rezičitu mrežu reprezentacija ljubavi. Ogoljena forma bez estetike sama je srž ispoljavanja misli i kao takva naslanja

1. Žarko Trebješanin, *Rečnik psihologije* (Beograd: Stubovi kulture, 2008), 255.

2. Rolan Bart, *Fragmenti ljubavnog govora* (Beograd: Karpos, 2015).

se na činjenice odnosno fragmente koje ću konceptima tijela (*corps*), trošenja (*depende*), isčezavanja (*fading*), nježnosti (*tendresse*), ljubomore (*jalousie*), pisma (*lettere*) i volje za posjedovanjem (*Sobria Ebrietas*), povezati sa teorijskim tekstom Elfride Jelinek, austrijske spisateljice, analizirajući reprezentaciju ljubavi u romanu *Pijanistkinja*³ (1983) i pokušavajući da ostvarim dijalog između ova dva teksta.

TEORIJA FORMALNE METODE

Formalizam je naučna, filozofska i estetska koncepcija zasnovana na stavu da je zadatak teorije istraživanje forme.⁴ Pojam formalizma identifikuje se sa pojmom modernizma i zato se formalizam tretira kao jedan od bitnijih modernističkih teorijskih procesa. Formalizam se zasniva na modernističkom postlakanovskom sistemu shvatanja da su formalni sistemi (područja) koji ne zavise o prikazivanju vanjskog svijeta ili zakona prirode i ljudskog iskustva nego o formalnim jezičkim konceptualnim i logičkim pravilima kojima se uređuje i upravlja ljudska spoznaja i institucije spoznajnog rada kao što su teorija, filozofija, nauka.⁵

Po riječima teoretičara Borisa Ejhenbauma formalizam je uspostavio novi pojam forme (jezičke forme) koji je zatim primjenjen na analizu postupaka stvaranja umjetničkog djela i njegovog funkcionisanja u svijetu i kulturi. Sama "formalna metoda" nije nastala kao rezultat stvaranja posebnog metodološkog sistema već nastaje u procesu borbe za samostalnost i konkretnost nauke o književnosti.⁶ Formalnu metodu ne smijemo posmatrati na onaj način na koji to čine eklektici i epigoni, jer je tada ne bismo posmatrali kao evolutivnu već kao nepomični sistem formalizma koji služi za stvaranje termina, s hema i klasifikacija. Formalisti

su u skloni da nauku posmatraju kao završenu, pokušavajući da se njome bave kroz definicije ili putem stvaranja opštih teorija. Boris Ejhenbum je govorio: "mi postavljamo konkretne principe i pridržavamo ih se samo do te mjere do koje su oni opravdani u materijalu."⁷ Formalna metoda se može posmatrati i kao nova grana metodologije u kojoj je moguć razvitak najraznovrsnijih metoda samo ako pri tome u centru pažnje ostane specifičnost materijala koji se pručava – tekst (književnost).

Tekst kao material koji se pručava može predstavljati svaku strukturu znakova ali i svaki poredak znakova otvoren ili ponuđen čitanju, isčitavanju, tumačenju i razumjevanju. Sama forma književnog djela sadržana je od jezika čak iako on nije cijelovit tako se forma može posmatrati, izučavati i razumjevati kao nepotpuna, fragmentirana. Upravo fragmentiranost, nedovršenost, necjelovitost i nelegitimnost metajezika ima smisao da dekonstruiše totalitarnost jezika i forme te doprinose evoluciji forme .

Koncept fragmenata, teksta i diskursa u teorijskom tekstu Rolana Barta: "Iluzorno verujem da razbijajući svoj diskurs, prestajem imaginarno da raspravljam o sebi, da smanjujem opasnost od transcendetacije."⁸

Raniji Bartovi tekstovi su težili da imaju formu cjeline, odnosno model čiji su elementi podređeni zakonu i pravilu cjeline, dok kasnije u svojim djelima uključujući i *Fragmente ljubavnog govora* Bart želi da prikaže da se suočavamo sa novim modalitetima koje treba prepoznati kao jednu specifičnu relativnost i da upotreba jezika u stvari zavisi od korisnika (čitaoca) pošto se jezik transformiše tako što se reinterpreтира od korisnika. On smatra da smo mi oni koji se formiraju kroz rad sa jezikom, a ne oni koji imaju spoljašnji meta jezik koji postavlja model stvarnosti jer

3. Elfride Jelinek, *Pijanistkinja* (Beograd: Paidela, 2009).

4. Miško Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti* (Zagreb: Horetzky, 2005), 229.

5. Šuvaković, 229.

6. Aleksandar Flaker, *Sovjetska književnost 1917–1932: Manifesti i programi–književna kritika–nauka književnosti* (Zagreb: Naprijed, 1967), 315.

7. Flaker, 316.

8. Rolan Bart, *Rolan Bart po Rolanu Bartu* (Novi Sad: Svetovi, 1992), 111.

upravo smo za njega mi ti koji se nalazimo u sred modela koji nas stvara i koji nas približava i istovremeno udaljava od realnosti.

Arbitrarnost je procijep između označitelja i označenog, nosilac značenja i onoga što nosilac značenja nosi, a to i značenje nisu nužno povezani. Svi ovi rascijepi dovode do restrukturiranja teksta koje u stvari biva intertekstualno polje teksta. Izvorni tekst ne postoji smatraju postrukturalisti iako se Bart poziva na izvore kao što su Lakan, Frojd i Gete on *fragmentiranjem* njihovih dijela pravi jedan potpuno novi tekst, jedan novi diskurs – diskurs ljubavnog subjekta. U tekstu “Strukturalistička aktivnost” (1964) autor govori o tome kako je cilj svake strukturalističke aktivnosti, bilo da je refleksivna ili poetička da rekonstruiše “objekat” na takav način da time manifestuje pravila funkcionisanja, odnosno “funkcije” ovog objekta⁹. Bart kroz diskurs ljubavnog govora u svom autorskom tekstu, držeći se onog što bi Lakan francuski psihijatar i psihoanalitičar nazvao šemom necijelog, govori o “atopičnom” subjektu,¹⁰ ljubljenom bez mjesta čiji je diskurs pored toga što je individualizovan kroz “Ja” na nivou iskaza ipak diskurs sklopljen, simuliran, odnosno montiran diskurs. Miško Šuvaković definiše *diskurs* kao razgovor, govor, i izlaganje misli govorom i pisanim jezikom. U strukturalizmu i postrukturalizmu diskurs je jedan od osnovnih pojmova kojima se označava povezivanje mišljenja, govornog i pisanog jezika smišljen u značenju konteksta teksta.¹¹ Uz pomoć fragmenata moguće je formirati diskurs koji povezuje različite pojmove sa maksimama, odlomcima iz dnevnika, haiku poezijom i mislima. U knjizi *Rolan Bart po Rolanu Bartu* govoreći o krugu fragmenata, Bart kaže: „ne samo što je fragment odvojen od svojih susjeda nego još i u svakom fragment vlada parataksa“.¹²

U teorijskom tekstu, fragmenti ljubavnog govora dominira onaj tekst koji Bart definiše kao ‘pisljivi’ odnosno onaj tekst koji se opire, tekst koji traži aktinost čitaoca. Tekst koji se transformiše u čitaocu. Tekst koji transformiše čitaoca, ili koji se transformiše kroz čitaoca. Čitanje čini u stvari forma rada sa tekstem.

Rolan Bart (1978): “Čitaoci i zaljubljeni ujedinite se.”¹³

Tokom pisanja *Fragmenata ljubavnog govora* Bart izbjegava korišćenje metajezika već bira dramski metod pisanja teksta. Metod koji počinje na djelovanju izvornog jezika odnosno objekt jezika. Opis u ovom diskursu biva zamjenjen njegovom simulacijom kako bi se isceniralo iskazivanje, a ne analiza. Bart se čitaocima na ovaj način obraća kroz parole odnosno žive riječi i to iz perspective jednog portreta čiju strukturu čini neko ko zaljubljeno govori. Pisac se obraća iz perspective zaljubljenog subjekta. Nasuprot zaljubljenog subjekta nalazi se objekat koji ne govori. Sami fragmenti od kojih je se sastoji autorski tekst u stvari se mogu posmatrati kao spoj više tekstova što oni svakako da jesu, ali i kao tekstovi koji zavise od konteksta dobijaju različita značenja i bivaju povezani i upijani sa drugim tekstovima čineći u stvari jedan upijajući proces različitih fragmentiranih tekstova sa kojima stupaju u odnos formirajući šemu necijelog kako bi Žak Lakan definisao fragmente.

Bart u intervjuu sa francuskim novinarom Žak Anrijem odgovara na pitanje o naslovu svoje knjige objašnjavajući ga: „...Naslov je veoma eksplicitan i smišljen je sa namjerom: Taj ljubavni subjekt ne moram biti ja. Iskreno govoreći, ima tu elemenata iz mog iskustva, elemenata iz Vertera, ili knjiga koje sam pročitao: kulture, misticizma, psihoanalize. Ničea... ima takođe i elementa iz

9. Andrea Lešić, *Bahtin, Bart strukturalizam: književnost kao spoznaja moguće slobode* (Beograd: Službeni glasnik, 2011), 112.

10. Žak Anri, „Intervju sa Rolan Bartom - Fragmenti ljubavnog govora“, *Polja*, 126. <https://polja.rs/wp-content/uploads/2015/12/20.pdf>

11. Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, 145.

12. Bart, *Rolan Bart po Rolanu Bartu*, 110. (Riječnični niz, čiji članovi nijesu međusobno povezani, naporedne ili nezavisne složene riječenice.)

13. Rolan Bart, *Fragmenti ljubavnog govora*, 21.

razgovora sa prijateljima. Oni su i te kako prisutni u ovoj knjizi. Rezultat je, stoga, diskurs subjekta koji kaže 'Ja,' koji je dakle individualizovan na nivou iskaza; ali to je ipak diskur sklopljen, simuliran, ilia ko vam se više sviđa montiran diskurs".¹⁴

Odnos prema psihoalitičkom diskursu se može sagledati kao jedan od integralnih diskursa jer je upravo on jezik koji se možda najviše bavio i bavi o osjećanjima ljubavi. Ova knjiga sačinjena je od osamdeset figura koje izgovara zaljubljeni subjekt. Neki koncepti o kojima će u ovom radu biti riječi su : Corps/Tijelo. Svaka misao, svaka emocija, svaka privlačnost koju u zaljubljenom subjektu pobuđuje voljeno tijelo.¹⁵

Depense/Trošenje. Figura kojom zaljubljeni subjekt istovremeno i teži i oklijeva da ljubavi nađe mjesto u ekonomiji čistog trošenja, "bezrazložnog gubitka".¹⁶

Fading/Isčezavanje. Bolno iskustvo kada se čini da voljeno biće potpuno prekida kontakt s bilo čim, s bilo kim, i to bez tako zagonetne ravnodušnosti koja bi čak bila usmjerena protiv zaljubljenog subjekta ili bi pak bila izražena u korist nekog drugog, recimo svijeta ili suparnika¹⁷

Tendresse/Nježnost. Ushićenje ali i uznemirujuće procijenjivanje nježnih gestova voljenog objekta u toliko što subjekt shvata da u pogledu tih gestova on nema preimućstvo u odnosu na druge subjekte.¹⁸

Jalousie/Ljubomora. "Osjećaj koji se rađa iz ljubavi, izazvan strahom da voljena osoba više voli nekog drugog".(Litre)¹⁹

Lettere/Pismo. Ova se figura odnosi na naročitu dijalektiku ljubavnog pisma, istovremeno I praznog(kodiranog) i izražajnog(nabijenog čežnjom da označi želju(signifier le desir)).²⁰

14. Anri, „Intervju sa Rolan Bartom – Fragmenti ljubavnog govora“, 125.

15. Bart, *Fragmenti ljubavnog govora*, 96.

16. Ibid, 110.

17. Ibid, 139.

18. Ibid, 271.

19. Ibid, 182.

20. Ibid, 197.

Sobria Ebrietas/Volja za posjedovanjem. Shvatajući da problem u ljubavnom odnosu proističu iz njegove neprestane želje da, na ovaj ili na onaj način, prisvoji voljeno biće, subjekt odlučuje da se ubuduće, što se njega tiče, odrekne “volje za posjedovanjem”.²¹

21. Ibid, 283.

Ove figure kao i mnoge druge su prisutne u svim ljubavnim diskursima, a njihov tekst biva proces konstante proizvodnje značenja za kojima tragamo ili ih pronalazimo, čitamo i učitavamo. U Teoriji romana (Georg Lukacs) dijalozi se ostvaruju između pisca, junaka, glasova naratora i čitaoca formirajući na taj način pojam dijalozizam koji je konstrukcija narativnog romanesknog teksta. U ovom radu figure će biti koncepti putem kojih će komunicirati odnosno voditi dijalog tekst Rolana Barta i tekst Elfride Jelinek.

POETIKA ČITANJA U ROMANU ELFRIDE JELINEK – *PIJANISTKINJA*

Roman *Pijanistkinja* austrijske dobitnice Nobelove nagrade za književnost Elfride Jelinek je neosporno intrigantan, jednim dijelom zbog literarno nesicrpne teme poniranja u tajanstvenu slojevitost ženskog bića, a sa druge strane zbog izvrsnog služenja ironijom koja kad god zatreba dobije formu sarkazama. Mada je jasno vidjiva sklonost analitičnog upuštanja u plastičnost detalja, roman se čita sa lakoćom, a virtuoznost jezičkog izraza stalno ide ruku pod ruku sa suptilnošću pripovijedanja koje umije biti silno dinamično, ali se takođe zna ugodno smiriti. Jelinek umije uravnotežiti i uskladiti ono što je dio romanesknog svijeta, posebno kada u romanu postoje biografski elementi kao što je slučaj sa ovim djelom, mrežu istine, laži, slutnji, obmana želja i koječega još. Centralna tema fabule jeste lik pijanistkinje Erike Kohut i njen odnos sa majkom u prvom redu odnosno sa prvim objektom ljubavi rekao bi Frojd, zatim njen

odnos sa učenikom Valter Klemer koji se može opisati kao sadomazohistički odnos. kako u samom odnosu protagonista tako i unjihovim pojedinačnim strukturama. Paralelno sa ova dva odnosa Erika je sve vrijeme u odnosu sa umjetnošću tj. sa onim šta je za nju umjetnost postala ili šta je za nju uvijek i bila. Jelinek svoj pristup problemu odnosa majke i kćeri u romanu *Pijanistkinja* temelji na konceptu društva u kojem je ideja individualizma samo iluzija i zato proizvodi deformisane ljude. Ilustracijom odnosa majke i kćeri Jelinek upravo želi razotkriti najosjetljivija mjesta u strukturi društva i životu uopće. Svojim socijalnim analizama Jelinek pokazuje da su u pitanju bipolarnost nasilja i ugnjetavanja.²² Likovi su reprezentovani bez ljudskosti, što u čitaocima prouzrokuje manjak empatije, ali ne i smanjen intezitet osjećanja mučnine kojom odiše atmosfera romana. Ovo djelo možemo posmatrati kao djelo o uticaju moći na pojedinca, odnosno o uticaju kapitalizma na žensku ulogu u društvu koji je za Jelinek reklo bi se pogubniji od patrijarhata. Ipak za mene je *Pijanistkinja* ljubavni roman, strukturisan atmosferom ženskog mazohizma, načinima na koji se nanosi ali i podnosi bol. Mazohizam kao dominantna dimezija ljubavi u ovom djelu nodovojiva je od boli koja onemogućuje da se isti do kraja kontroliše i usmjerava tjelesno i duhovno.

Zaključak

U ovom radu zaključak će biti uspostavljanje dijaloga između tekstova dva autora. Kroz Bartove koncepte istrgnute iz fragmenta koje možemo posmatrati kao sastavne elemente ljubavi u tekstovima koji se bave upravo diskurskom ljubavi ali i fenomenima kao i pojmovima koji su praktično neodvojivi od onoga što se kroz jk pojam ljubavi definiše.

1. Tijelo

Bart: Tijelo je svaka misao, svaka emocija, svaka privlačnost koju u zaljubljenom subjektu pobuđuje voljeno tijelo.²³

Elfride: Između njenih nogu je trulež, bezosjećajna meka masa. Gnjilež, raspadnute grudve organskog materijala. Prolazeći vjetromi ništa ne bude. To je tupa gomila sitničavih želja i prosječnih čežnji koje zaziru od ispunjenja.²⁴

Bart: Nehotice Verterov prst dodiruje Šarlotin prst, a pod stolom se njihova stopala slučajno okrznu jedno o drugo. Verter zapravo nije perverznan već je zaljubljen: on uvijek i svuda stvara smisao ni iz čega i smisao je ono što ga ushićuje, od čega podrhtava, od čega ga podilazi jeza: on gori, on izgara od smisla. Za zaljubljenog, svaki dodir postavlja pitanje odgovora. Svaka misao, svaka emocija, svaka privlačnost koju u zaljubljenom subjektu pobuđuje voljeno tijelo: od kože se traži da odgovori.

Elfride: Erika Kohut osjeća ljudsko tijelo za leđima, i ježi se. Samo da joj ne priđe toliko da je okrzne. On iza nje putuje, a ona se vraća. On dokazuje Koliko je besciljan. Kada prilikoma svog povratka konačno iskrzne sa strane u uglu njenog vidnog polja, podmuklo držeći svoje mlado lice u svijetlosnoj kupi lampe tamo gdje ona najjače sija, Erika iznutra postaje sasvim sasušena i mala.²⁵

Bart: Ponekad me spopada ova ideja: hvatam sebe kako pomno proučavam voljeno tijelo (poput pripovedača pred usnulom Albertinom). Pomno proučavati znači istraživati: ja istražujem tijelo drugog kao da želim da doznam šta se nalazi u njemu, kao da je mehanički uzrok moje želje u tom tijelu naspram mene.²⁶

22. Sandina Herić, *Svemoćna majka: Problematika odnosa majke i kćeri u romanu "Pijanistica"* Elfride Jelinek, 209–219.

23. Bart, 96.

24. Jelinek, 148.

25. Jelinek, 86.

26. Bart, 96.

27. Jelinek, 87.

28. Bart, 110.

29. Jelinek, 13.

30. Barts, 111.

31. Jelinek, 154.

32. Barts, 139.

33. Jelinek, 205.

34. Barts, 141.

35. Jelinek, 202.

36. Barts, 271.

Elfride: Njeno tijelo prestaje da bude meso, a nju navaljuje nešto što se takođe pretvara u stvar. Cilindrična metalna cijev. Jedan vrlo jednostavno načinjen aparat, koji se namješta kako bi prodro unutra.; u tom trenutku kada je on za nju postao tijelo koje se može opipati rukama, istovremeno je potpuno apstraktan, ostao je bez puti. Već u trenutku kada su njih dvoje postali tjelesni jedno za drugo, uzajamno su prekinuli sve međuljudske odnose.²⁷

2. Trošenje

Bart: Trošenje je figura kojom zaljubljeni subjekt istovremeno i teži I oklijeva da ljubavi nađe mjesto u ekonomiji čistog trošenja “bezrazložnog gubitka”.²⁸

Elfride: Vrijeme prolazi, i mi prolazimo u njemu. One su zajedno zatvorene pod staklenim zvonom za sir, Erika, njene nježne zaštitne čaure, njena mama. Zvono se može podići samo ako neko spolja uhvati staklenu dršku i povuče je naviše. Erika je insekt u ćilibaru, bezvremen, bez starosti. Erika nema istoriju i ne priredjuje istorije.²⁹

Bart: U Verteru su u jednom određenom trenutku, suprodstavljenj dvije ekonomije. Na jednoj strani je zaljubljeni Verter koji svoju ljubav troši svakodnevno, bez ikakvog osjećanja za štednju ili obeštećenje, a na drugoj strain je Albert, muž koji ekonomično rukuje svojim dobrima i svojom srećom i čak škrtari na njima. Na jednoj strani građanska ekonomija zadovoljstva, sitost; na drugoj strani perverzna ekonomija razbacivanja, rasipništva, raspomaljenosti.³⁰

Elfride: Erika gleda u muškarca koji treba da ode, zato što mora da ostane. Žena se tamno rascvijetava pod svojim poklon-pakovanjem. Taj cvijet primjeren surovoj klimi požude, ona nije prilagođena dužem boravku na stepeništu, jer biljci treba sunca, svijetla. Najbo-

lje se uklapa kraj svoje majke, pred televizorom. Erika opscenito izrasta ispod svog sada skinutog šešira, sa nezdravo zarumenjenim licem stvorenja koje je našlo gospodara.³¹

3. Isčezavanje

Bart: Isčezavanje je bolno iskustvo kada se čini da voljeno biće potpuno prekida kontakt s bilo čim, s bilo kim, i to bez tako zagonetne ravnodušnosti koja bi čak bila usmjerena protiv zaljubljenog subjekta ili bi pak bila izražena u korist nekog drugog, recimo svijeta ili suparnika.³²

Elfride: On čeka njeno stenjanje od uživanja. Erika na osjeća ništa. Ništa ne dolazi. Ništa se ne dešava. Ili je prekasno ili je prerano za to. Žena javno izjavljuje kako je žrtva prevare, jer ništa ne osjeća. Ova ljubav je u suštini uništenje. Ona se veoma nada da Klemmer želi da ga ona voli. Klemmer ovlaž udara Eriku po licu kako bi izazvaostenajje, njemu je u suštini svejedno zbog čega ona stenje. Erika želi požudu, ali ne žudi ni za čim I ne osjeća ništa.³³

Bart: Glas podražava ,objelodanjuje I tako reći “sprovodi” nestajanje voljenog bića, jer upravo odlika glasa je da umre. Ono od čega je glas sazdan jeste ono što me u njemu, zbog neumitnosti umiranja, razdire.³⁴

Elfride: Ona ga je smatrala sposobnim za vezivanje, začepeljivanje usta, silovanje i očkivala ih je od njega, sada će dobiti šta je zaslužila. Samo viči, samo viči, zahtjeva Klemmer. Žena zbog toga glasno place. Ženina majka takođe place iza svojih vrata. Ne zna tačno ni zbog čega.³⁵

4. Nježnost

Bart: Ushićenje ali i uznemirujuće procijenjivanje nježnih gestova voljenog objekta u toliko što subjekt.³⁶

Elfride: Klemer gleda Eriku uz ljubav I obožavanje, kao da ga neko posmatra pri tome kako gleda Eriku uz obožavanje i poniznost. Nevidljivi posmatrač gleda Eriku preko ramena. Što se Erike tiče, preko njenog ramena gleda spas kome se nada. Ona se prepušta u Klemerove ruke i nada se spasenju putem apsolutnog povjerenja.³⁷

Bart: Ukoliko nježni gest iskoristim u domenu zahtjeva onda sam zadovoljan: zar taj gest nije svojevrsna čudesna kristalizacija, sinteza prisutnosti? Ali ako taj gest iskusim (a to se može desiti istovremeno) u domenu želje, onda sam uznemiren: nježnost i to sa pravom nije nešto što je isključivo, te stoga moram dopustiti da to što doživljavam ja doživljavaju i drugi (a ponekad se to zbiva I meni pred očima). Tamo gdje si nježan ti izražavaš svoju mnoštvenost.³⁸

Elfride: Njemu je to neprijatno, on nema šta da radi a ona posluje oko njega. Obrnuto bi bilo smislenije, a tako je I tokom nastave. Erika ga drži daleko od sebe. Između njihovih tijela otvara se zjapeći bezdan od oko sedamnest santimetara kite i uz to Erikine ruke i deset godina starosne razlike.³⁹

5. Želja za posjedovanjem

Bart: Neprestana misao zaljubljenog: drugi mi duguje ono što mi je potrebno. Pa ipak po prvi put zaista se bojim. Bacam se na krevet razmatram situaciju i odlučujem: od sada pa nadalje neću pokušavati da posjedujem drugog.⁴⁰

Elfride: Ćerka još ne zna da li će počinuti ubistvo ili će se radije baciti muškarcu pod noge... Niko ne polaže ruku na nju, niko joj ništa ne oduzima. Ona malodušno gleda unazad preko ramena. Nož treba da joj se zabije u srce i da se tamo okrene! Ostatak snage potreban za to otkazuje, njeni pogledi ne padaju ni na šta, i bez uzleta gnijeva, bijesa,

strasti Erika Kohut se ubada u jedno mjesto na ramenu iz koga odmah krv. Bezazlena je ta rana, samo što prljavština, gnoj ne smiju dospjeti u nju. Svijet stoji nepovrijeđen.⁴¹

6. Pismo

Bart: Baš kao i želja, tako ljubavno pismo čeka na odgovor; ono implicitno nalaže drugome da odgovori, jer se u izostanku odgovora slika drugog mijenja, postaje drugačija.⁴²

Elfride: Pismo od Klmera zahtjeva da Erika od zanosa ne zna gdje je, samo ako Klemer sledi pismo u svim njegovim tačkama. On treba da joj sa uživanjem lupi mnogo sočnih samara. Unaprijed ti mnogo hvala! Molim te, nemoj mi nanjeti bol, nečitko je napisano između redova. Žena želi da se uguši Klemrovom kao kamen tvrdom kitom, dok bude tako pribijena da ne može ni najmanje da se pomjeri. Ono što ovdije stoji jesu plodovi Erikinih dugogodišnjih nijemih razmišljanja. Ona se sada nada da će iz ljubavi sve to ostati neuradeno(...) Klemer je isčitao pismo. On ne počastvuje Eriku darom neposrednog obraćanja, jer ova žena toga nije vrijedna. Klemer u svom tijelu, koje je nevoljno reagovlo, nalazi dobrodošlog sukrievca. Žena je pismeno uspostavila kontakt sa njim, ali jedan dodir donio bi mnogo više poena.⁴³

7. Ljubomora

Bart: Kao neko ko je ljubomoran ja patim četvorostruko: patim zato što sam ljubomoran, zato što sebe krivim zbog toga, zato što se pribojavam da će moja ljubomora pozlijediti drugog, zato što sebi dozvoljavam da me podarmi nešto banalno.⁴⁴

Elfride: Klemer neku treću djevijku nakratko obgrli oko ramena, to je djevojka koja nosi iznova modernu mini suknju. Kao da ga ne opterećuje misao. Erika misli: ako Klemer želi da se spusti toliko nisko, neka izvoli,

^{37.} Jelinek, 160.

^{38.} Bart, 272.

^{39.} Jelinek, 134.

^{40.} Bart, 283.

^{41.} Jelinek, 210.

^{42.} Bart, 198.

^{43.} Jelinek, 171.

^{44.} Bart, 184.

ali ja ga u tome neću pratiti. Njena koža se od ljubomore bora kao fini krep-papir. Oči je bole, jer sve može da posmatra samo iz krajnjih uglova očiju, ne smije valjda da se okrene prema Klemeru. On ni po koju cijenu ne smije da primjeti njenu pažnju.⁴⁵

Koristeći se tekstom i odabranim konceptima iz knjige *Fragmenti ljubavnog govora* pokušala sam da uspostavam dijalog teksta Rolana Barta sa tekstom Elfride Jelinek. Čini se kao da je Bart u ovom dijalogu pokušao da pomogne Jelinek da ljubav sagleda iz različitih diskursa međutim ona je ostala dosljedna onom što za njen tekst ljubav svakako jeste mazohistički odnos bez zadovoljenja, seksualne tenzije istovjetne sa mučninom koja se nikako ne može artikulirati ili organizovati jer kod junakinje romana *Pijanistkinja* kao da ljubav boravi u impulsima koji se ne daju kanalisati niti zadovoljiti.

Literatura:

- Anri, Žak. „Intervju sa Rolan Bartom - Fragmenti ljubavnog govora“, *Polja*. <https://polja.rs/wp-content/uploads/2015/12/20.pdf> Bart, Rolan. *Rolan Bart po Rolanu Bartu*. Novi Sad: Svetovi, 1992.
- Bart, Rolan. *Fragmenti ljubavnog govora*. Beograd: Karpos, 2015.
- Flaker, Aleksandar, ed. *Sovjetska književnost 1917-1932: Manifesti i programi-književna kritika-nauka književnosti*. Zagreb: Naprijed, 1967.
- Jelinek, Elfride. *Pijanistkinja*. Beograd: Paideia, 2009.
- Lešić, Andrea. *Babtin, Bart strukturalizam: književnost kao spoznaja moguće slobode*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Herić, Sandina. *Svemoćna majka: Problematika odnosa majke i kćeri u romanu "Pijanistica" Elfride Jelinek*. Mostar: Fakultet humanističkih nauka, 2016.
- Trbješanin, Žarko. *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture, 2008.
- Šuvaković, Miško. *Pojmovnik suvremene umjetnosti*. Zagreb: Horetzky, 2005.

O AUTORKI

Ida Marković je master psiholog i geštalt psihoterapeut. Ida Marković mnogo vremena i energije ulaže u ličnu edukaciju i introspekciju, a kroz volonterski rad i psihološke edukativne radionice sa posebnom pažnjom vodi NVO projekte posvećene mladim ljudima, njihovim potrebama, dilemama i problemima. Doktorantkinja je na Fakultetu za medije i komunikacije, i to na smjeru Transdisciplinarna humanistika i teorija umjetnosti i medija, dok je u Domu Zdravlja Bar radi u bračno i porodičnom savjetovalištu. Učesnica je brojnih seminara i autorka radionica i projektnih aktivnosti koje za cilj imaju podizanje svijesti o značaju mentalnog zdravlja.

[marko egon]

Sort of – tu negde, između

Poslednjih godina svedočimo sve većoj količini SERIJA i filmova koji ne samo da se bave životima kvir junaka, već sve češće imaju kvir autor_e i iza i ispred kamere – od pisanja scenarija, produkcije, do režiranja, pa sve do glume u datim delima, kvir ljudi danas imaju šansu da učestvuju u stvaranju slike o nama samima kroz ove medije više nego u bilo kom razdoblju dosadašnje istorije. Prešli smo dug put od likova čiji je kvirnes bio samo nagovešten ili ismevan, preko jednodimenzionalnih kvir likova u poslednjim decenijama dvadesetog veka, do današnjeg perioda, kada možemo da vidimo autentične, snažne i kvalitetno napisane kvir priče i likove.

Jedna od tih serija jeste kanadska serija *Sort of*, koja se emitovala u periodu između 2021. i 2023. godine, prvenstveno na CBC kanalu. Iza ove serije stoje autor_ka Bilal Baig, koja igra i glavnu ulogu, i Fab Filippo. Možda zbog nedostatka marketinga, ili pak zbog specifičnosti ove priče, serija nije dostigla veliku popularnost u Evropi, zbog čega mi je žao, ali možda je ovaj tekst da tu nepravdu donekle ispravimo.

Serija *Sort of* prati život Sabi Mehboob, nebinarne transfeminine osobe u kasnim dvadesetim. Iako Sabi živi u Torontu, gde je i rođena, njen život prilično je određen njenim poreklom – njeni roditelji emigrirali su u potrazi za boljim životom

iz Pakistana, ali su, kako to uglavnom i biva, zadržali mnoge ideje o tome kako život, odnosi i naročito rodne uloge njihove dece treba da izgledaju. Sve te ideje imaju snažan uticaj na Sabi, koja pokušava da pronađe sebe i svoj identitet. Sabi, koja na početku serije krije svoj identitet od roditelja, čuje jednu rečenicu koja je dosta poznata svima nama sa transfemininim iskustvom: kada saznaje da će im majka doći u posetu, njena sestra sa kojom živi i koja podržava njen identitet, kaže joj – Mama će doći, možeš li da se de-feminizuješ? Sa tim pitanjem postavlja zahtev Sabi da skine šminku, promeni garderobu i frizuru, kako bi je majka zatekla onako kako je na nju navikla. Suštinski, Sabi time poništava sebe, u nadi za odobravanjem. Pored toga, Sabi mora od roditelja da krije i svoje zanimanje. Naime, kao svaka mlada osoba danas ona mora da radi nekoliko poslova, te pored šankerisanja u kvir baru, Sabi radi i kao dadilja, odnosno brine o dvoje tinejdžera, mada možemo reći da pored toga brine i o njihovim roditeljima, u čije je bračne probleme involvirana znatno više nego što bi želela. Kroz seriju saznajemo da je ovo zanimanje naročito neželjeno za Sabi, koju roditelji vide kao svog sina, jer je u njihovom, tradicionalnom pogledu na svet neprihvatljivo da osoba koju posmatraju kao muškarca čuva decu, i to još za novac.

Ono što ovu seriju izdvaja od mnogih drugih koje smo do sada sreli jeste količina kvir likova koji okružuju Sabi, kao i obilje glumaca istočno-azijskog i afro-američkog porekla, koji igraju glavne i sporedne uloge. Za razliku od drugih serija, Sabi nam zapravo pokazuje realističnu situaciju, u kojoj se prosečna kvir osoba u velikom gradu zapravo druži sa mnogo drugih kvir ljudi najrazličitijih identiteta. Tako pored Sabi imamo njenu najbolju prijateljicu 7ven, koja je rodno nekonformirajuća panseksualna osoba, Dinzija, vlasnika bara koji je trans muškarac, i druge likove. Ipak, iako potpuno okružena kvir prijateljima, velike promene u životu Sabi kreću onda kada na jednoj žurci upozna Olimpiju, ponosnu trans ženu. Iako se neće zadržati mnogo u Sabinom životu, Olimpija predstavlja prekretnicu jer svojom autentičnošću i smelošću inspiriše Sabi da krene da menja svoj život. Može se reći da je Olimpija, kao prva transfeminina osoba sa kojom Sabi ostvaruje bliskost, bila ogledalo zahvaljujući kojem je Sabi videla kako njen život može da izgleda. Upravo je jed-

na rečenica, koju Olimpija izgovara ležerno, biva definišuća za Sabi i ostatak serije. “Ljudi koji te vole, voleće te svakako; bez obzira na tvoje oblačenje, šminku i, u celini, bez obzira na tvoj rodni identitet ili seksualnost.” Od tog trenutka, stvari kreću da se menjaju. Sabi se prvo autuje majci, a zatim, neplanirano, i ocu. Iako Sabin otac radi u Dubaiju, saznanje ove velike informacije čini da se vrati u Toronto, sa namerom da popravi Sabi, prvo ignorišući njen izgled i praveći se da razgovara sa svojim sinom koji je možda u nekakvoj zabludi, a zatim tražeći različita rešenja, što će rezultirati odlaskom sa Sabi kod imama u Džamiju, nadajući se da će religijski autoritet naterati Sabi da se vrati na pravi put, odnosno na ono što on smatra pravim putem. Međutim, nakon razgovora sa imamom, koji nije bio onakav kakvom se nadao, svedočimo velikoj promeni. Iako i dalje u konfliktu sa situacijom u kojoj se zatekao, otac saopštava Sabi da možda nikada neće moći da je razume, ali da ga to nimalo ne sprečava da je voli. Upravo autentičan i komplikovan odnos Sabi sa roditeljima koji vidimo pružio je šansu mnogim gledateljima kama da ovu temu pokrenu i u svom životu, te na internetu možemo pročitati kako su se mnogi mladi ljudi autovali zahvaljujući ovoj seriji.

Iako kroz seriju pratimo i različite druge dogodovštine, pre svega zbivanja oko Besi i Pola, roditelja dece koje Sabi čuva, pa do uspešnih i manje uspešnih romantičnih veza i poslovnih izazova u koje Sabi ulazi, ono što se sve vreme provlači kao glavna nit jeste upravo pitanje koje Sabi postavlja i sebi, ali i nama koji seriju gledamo – ko smo mi, kao i kako živimo i možda najvažnije, da li svoj jedini i dragoceni život živimo za druge, ili za sebe? Ono što nam Sabi kroz *Sort of* pokazuje jeste da, iako verovatno nikada nećemo uspeti da zadovoljimo sve ljude oko sebe – a mnogi od nas to verovatno i ne žele – u našim životima koje provodimo između kvir lokala i naših domova, između tradicija u kojima smo odrasli i novim načinima života koje za sebe osmišljavamo, između onoga što su za nas drugi želeli da budemo i onoga što zaista jesmo i što možemo da budemo, u svim našim različitostima, nesavršenostima, strahovima, nesnađenostima, željama i nadama, tu negde, između, postoji mesto za sve nas.

O AUTORSTVU

marko egon živi, radi i stvara u Beču. Zanima se za teme feminističkog, kvir i trans oslobođenja. Veruje da je bolji svet, zasnovan na međusobnoj brizi, moguć.

DESIREE — SUDAR IDENTITETA KROZ MUZIKU

Ako slušate elektronsku muziku, vjerovatno ste upoznati sa fenomenom koji je trenutno afro-house. Ovaj žanr, koji primarno potiče iz Južne Afrike, spaja house i lokalne muzičke pravce kao što su kwaito i mbaqanga, uz neizbježno korišćenje tradicionalnih afričkih instrumenata i vokala koji inkorporiraju domorodačke jezike.

Pored artista koji već godinama vrte ovaj zvuk (Black Coffee, Louie Vega, Osunlade), trenutno najveće zvijezde ovog svijeta su &ME, Adam Port, Rampa i Reznik, članovi ekipe Keinemusik. O njihovoj popularnosti dovoljno govori to što su prošle godine zatvarali EXIT Dance Arenu. Ovaj čuveni slot rezervisan je za najveće zvijezde i uglavnom malo tvrđi zvuk nego što je afro-house.

Zahvaljujući njima, na mom radaru je počela da se pojavljuje i **DESIREE**, intersex DJ iz Johanesburga. Prvobitno bih njeno ime vidio kao warm-up Keinemusik-a, da bi u međuvremenu neki njeni setovi bili objavljeni i potpuno me oduševili.

Iako je elektronska muzika duboko povezana sa queer kulturom, **DESIREE** je trenutno **jedina otvoreno intersex osoba** za koju znam na ovoj sceni. Upravo zbog toga, sa njom sam razgovarao nakon njene američke turneje i DJ MAG Future Star nagrade.

„Velika je čast što mogu da postignem sve ove prekretnice, jer mi je oduvijek bio san da odradim Boiler Room i da budem na naslovnici DJ Mag-a. Tako da sam jako, jako srećna. Imala sam puno sreće, stvari su se desile prilično brzo, ali ne bih to mijenjala ni za šta“ – ponosno je naglasila na početku razgovora.

S obzirom na to da je intersex žena iz Južne Afrike, svi ovi identiteti ostavljaju svoj trag u njenoj muzici, ali istovremeno su uticali i na duboki osjećaj nepripadanja kroz njen život. „Kao intersex žena, uvijek sam se osjećala kao da se ne uklapam u mnoge sredine. Uvijek sam se osjećala kao da me niko zaista ne razumije. Dok sam odrastala nikada nijesam imala intersex prijatelja s kojima bih mogla da razgovaram, koji bi razumjeli kroz šta prolazim. Tako da sam se nekako uvijek osjećala drugačije, pomalo kao autsajder, i mislim da se to takođe prenosi na moj muzički ukus“.

Odrastanje u township-u, siromašnom predgrađu koji čini kolonijalno nasljeđe Južne Afrike, muzički izbor je bio sužen – „...ali od vrlo mladih dana, uvijek sam nekako bila vrlo radoznala i željela sam više od života. Čak i sa muzikom koju sam konzumirala, voljela sam da istražujem i otkrivam nove zvuke.

Mislim da moja radoznalost proizilazi upravo iz toga što se osjećam drugačije u svom okruženju, kao intersex osoba. Mislim da sam zbog toga od mlađih dana slušala muziku koju ljudi oko mene nijesu nužno slušali“.

A prvi kontakt sa elektronskom muzikom došao je sa neočekivanog mjesta, od rok bendova. „U srednjoj školi sam slušala alternativni rok i mnogi bendovi koje sam slušala su tada počeli praviti muziku koja je imala elektronske elemente. Na primjer, jedan od mojih omiljenih bendova je Radiohead. I naravno, oni imaju klasične rok stvari, ali oko 2008. i nadalje, počeli su praviti muziku koja je imala te rok elemente, ali je takođe bila elektronska. Tako da bih rekla da je to bio moj prvi susret sa elektronskom muzikom. Zatim, kad sam otišla na univerzitet, oko 2015. godine, imala sam slobodu jer više nijesam živjela kod kuće. Tako da sam počela izlaziti, prirodno, na puno žurki. I kroz to iskustvo, počela sam ići u klubove i otkrila sam afro-house. Nekako sam se zaljubila u ovu muziku jer je imala neke od tih elemenata muzike koju sam voljela od svojih omiljenih bendova poput Radiohead-a, ali je takođe uključivala elemente iz mog nasljeđa kao Afrikanke“ – prisjetila se DESIREE.

Interesantno je da afro-house u Evropi i afro-house u Južnoj Africi nijesu u potpunosti isti. Ako na interentu potražite house žurke u Johannesburgu, čućete i vidjeti dosta senzualniji zvuk i pokrete. „Za južnoafrički afro-house, prije svega je važan tempo. BPM muzike je mnogo niži od drugih oblika elektronske muzike koje, recimo, nalazimo u Evropi. Nekada je bio malo brži, možda oko 126 BPM, ali sada je zaista mnogo, mnogo sporiji, maksimum 122 BPM. Mislim da to ima puno veze s tim kako se ljudi kreću uz muziku. Južna Afrika je nacija plesača. Svi su dobri plesači osim mene, ja sam sramota za moju državu“ – rekla je kroz smijeh. „To je kao takmičenje, svi mogu plesati. Tako da mislim da, jer je to nacija plesača i ljudi zaista vole da pokreću cijelo tijelo dok slušaju ovu muziku, da ako je muzika prebrza, ne možeš se zaista pravilno kretati uz nju“ – zaključila je ona.

Iako je intersex, DESIREE čije je puno ime **Palesa Desiree Shilabje**, danas se identifikuje kao žena. Interesovalo me šta za nju znači biti žena i na koji način ona prihvata taj identitet. „To je zaista teško pitanje. Mislim da je to identitet s kojim si rođen, da to nema veze sa tim koji ti je pol pripisan i to vidimo kod trans i nebinarnih osoba. Jer imaš intersex osobe koje, kada se rode, njihovi roditelji ili doktori odlučuju koji pol da im pripisu. I recimo, pripisu im da budu dječaci, a onda odrastu i zaista se ne osjećaju tako, i to je zaista veliki problem. Zato zagovaramo zabranu operacija na intersex djeci, da pustimo dijete da odraste i samo shvati kako se osjeća. I kad odrastu i prođu kroz pubertet, onda znaju sigurno šta su.

F: Assante Chiweshe
IG: @khalo.greed

1. Ovo je u potpunosti njena percepcija sebe i ove teme. To nužno ne podrazumijeva da i druge intersex osobe tako sebe opisuju.

Tako da mislim da je žena nešto urođeno. Mislim da je to nešto s čim si rođen i nije pod uticajem spoljašnjih faktora. To je osjećaj“.

Kada je sa 20 godina prvi put otišla kod ginekologa dijagnostifikovan joj je *Androgen Insensitivity Syndrome*, i kako navodi, iako je rođena bez materice, sa XY hromozomima, tijelo joj nikada nije reagovalo na testosteron, i od rođenja je izgledala kao žena.¹ „Da sam intersex, kao i za moju intersex varijaciju, saznala sam tek kad sam imala 20 godina. Tek tada sam počela da preispitujem svoju ženstvenost, prije toga, uvijek sam se osjećala kao djevojka. **Kad sam saznala da sam intersex, čitav svijet me natjerao da preispitujem to i da preispitujem svoju ženstvenost. To je bio jedini razlog zašto sam preispitivala“** – objasnila je.

Sada, kao javna ličnost, smatra da je prvi i osnovni korak u njenom aktivizmu da bude glasna i ponosna na to ko je. Pored toga, saraduje i sa organizacijama koje se bave ovim temama. „Sada kad sam izgradila publiku ili platformu kao DJ i producentkinja mislim da je važno da budem glasna i ponosna na to što sam intersex osoba, jer znam da ima puno ljudi koji me prate. Ako mogu da upoznam nekoliko ljudi sa ovom temom, to je već veliki uspjeh za mene. Dalje, ono na čemu radim sada sa svojim timom je saradnja sa intersex organizacijama, ali želimo da počnemo u Južnoj Africi. Postoji organizacija koja se zove Intersex South Africa. Bila sam dio ove organizacije od

trenutka kada sam saznala da sam intersex i to je jedan od razloga zašto sam uspjela da steknem intersex prijatelje i proširim svoju mrežu intersex osoba na koje mogu da se oslonim. Mislim da je važno pružiti podršku organizacijama koje rade na širenju svijesti. Tako da planiramo neke partnerstva sa Intersex South Africa, organizujem svoje žurke pod nazivom MMINO i dio prihoda od žurki doniram toj organizaciji. Za sada je to mali doprinos koji dajem, ali da, to je to“.

Pomenula je i gorepomenutu saradnju sa Keinemusik ekipom iz Berlina – „Kako sam napredovala kao DJ u Južnoj Africi, počela sam otvarati za Black Coffee-a i druge DJ-eve. Zatim sam imala prvu turneju u Evropi. Nakon toga momci iz Keinemusik-a su me pozvali da, sviram sa njima u Berlinu, što je bila velika prekretnica za mene“. Ove godine objavila je remix njihove trake **Pussy Power**, čija poruka i tekst su očigledno dovoljno rezonovali sa njom, da je navedu da ostavi i svoj autorski otisak – „Da, to definitivno ima mnogo veze s mojim identitetom. Kada sam slušala njihov drugi album, poruka mi je privukla pažnju. Takođe, djevojka koja pjeva na traci je trans žena. Bio je to trenutak potpunog kruga za mene, intersex producentkinja, trans pjevačica, a zatim i prijatelji iz Keinemusik-a koji su sve to povezali. Tako da sam zahvalna što su mi dozvolili da to uradim“.

To je bila DESIREE, čiju moć ćemo tek moći da vidimo.

O AUTORU

Marko Vukčević je aktivista i novinar iz Podgorice. Trenutno radi u Asocijaciji Spektra, a donedavno je bio član Inicijative mladih za ljudska prava (YIHR), gdje je radio na projektima tranzicione pravde. Radijski je voditelj i glavni urednik radija KRŠ, na kojem vodi autorsku muzičku emisiju Noćna Vožnja. Takođe je urednik emisije “Još smo mi zeleni”, koja se emituje na Radio Televiziji Crne Gore, a radio je i kao novinar na portalu Glas Zabjela. Takođe je PR i član KRŠ Produkcije i festivala The UniverCity. Dugogodišnji je student je prava. Opsesivno skuplja gramofonske ploče i voli zanatska piva.

O Trans Mreži Balkan

Trans Mreža Balkan (TMB) je mjestašce na adresi www.transbalkan.org koje udomljava grupu trans aktivistkinja_a i saveznicaka koje nastoje učiniti to mjesto prostorom gdje će osobe svih rodni identiteta, izražavanja i spolnih karakteristika naići na podršku, informacije i dobru ekipu. Osim toga, takav prostor želimo stvoriti i svugdje oko nas pa radimo i na edukativnim materijalima, okupljanju zajednice, podizanju svijesti o raznolikosti ljudskih izražavanja, rodova i spolnih karakteristika i poboljšanju kvalitete života sviju kojei su zbog toga marginalizirane, te surađujemo s drugim organizacijama u regiji i šire. TMB je nastao iz želje da osobama svih rodni identiteta, izražavanja i spolnih karakteristika pružimo onakvu podršku koju i samie dobivamo kroz međusobno dijeljenje iskustava, znanja i humora! Sve je počelo s druženjem na Facebooku u proljeće 2014. godine, i od tada smo svašta zakuhale! U TMB radnom timu je trenutno 7 osoba iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije i Srbije, i nastojimo uključiti osobe iz drugih zemalja u naš rad. TMB ima i Koordinacijski tim od 4 osobe od kojih je svaka zadužena za koordiniranje nekog područja rada TMB-a.

Vizija, misija, i vrijednosti

TMB-a Imamo viziju ekološki održivog svijeta u kojem se poštuje i cijeni iskustvo i izražavanje roda i spola svake osobe, zajedno sa svim njenim identitetima i iskustvima.

Misija nam je osnažiti razvoj regionalnog intersekcionalnog trans feminističkog pokreta, kao i lokalne trans, interspolne i rodno varijantne (TIRV) zajednice i individue na Balkanu da aktivno sudjeluju u raznim pokretima socijalne pravde, što dovodi do oslobađanja od opresije na temelju spolnih i rodni karakteristika, klase, rase i drugih marginaliziranih iskustva, zajedno s oporavkom naše planete.

Rad TMB-a se zasniva na vrijednostima poštivanja ljudskih prava, feminizma, jednakosti i inkluzivnosti prema svim identitetima i životnim pozadinama, podrške, transparentnosti i nenasilne komunikacije koja uključuje poštivanje različitih iskustava.

E-mail: info@transbalkan.org
Web: www.transbalkan.org
Instagram: [@transmrezabalkan/](https://www.instagram.com/transmrezabalkan/)
Facebook: [@transbalkan/](https://www.facebook.com/transbalkan/)
Twitter: [@TransMreza](https://twitter.com/TransMreza)
Youtube: <https://bit.ly/3naXmbR>

O Asocijaciji Spektra

Asocijacija Spektra je jedina organizacija u Crnoj Gori koja se bavi specifično zaštitom i promocijom ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba. Čine je transrodni/e i rodno varijantni/e aktivisti/kinje. Osnovana je u martu 2017. godine, nakon višegodišnjeg djelovanja neformalne grupe „Transovci“ kroz Queer Montenegro.

Vizija Spektre

Društvo u kojem sve osobe uživaju jednaka prava, u kojem se svi identiteti i tijela poštuju, a razlike slave.

Misija Spektre

Iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja u Crnoj Gori, kroz stvaranje jakog, vidljivog pokreta, razvoj volonterizma i aktivizma, javno zagovaranje, edukacija i aktivno uključivanje trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba u kreiranje i sprovođenje politika koje obezbjeđuju jednakost, pristup pravdi i poštovanje različitosti.

Vrijednosti na kojima se zasniva rad Spektre su: nenasilje, samoodređenje, trans inkluzivan feminizam, poštovanje tjelesnog integriteta, poštovanje identiteta i iskustava, jednak pristup zdravstvenom, socijalnom i pravnom sistemu, jednak tretman u društvu, humanizam, transparentnost, timski rad, kultura dijaloga, kritičko promišljanje, asertivnost, inovativnost, kreativnost i fleksibilnost, volonterizam, empatičnost, pacifizam.

E-mail: info@asocijaciaspektra.org

Web: www.asocijaciaspektra.org

Instagram: [@asocijacija.spektra/](https://www.instagram.com/asocijacija.spektra/)

Facebook: [@asocijacija.spektra/](https://www.facebook.com/asocijacija.spektra/)

Youtube: [@AsocijacijaSpektra](https://www.youtube.com/AsocijacijaSpektra)

O Kolektivu Talas TIRV

Kolektiv Talas TIRV je neprofitna i nestranačka organizacija koja prva u Srbiji svoj rad fokusira na Trans, Interpolne i Rodno Varijantne osobe (TIRV) a koju istovremeno i vode TIRV osobe. Osnivačka inicijativa pokrenuta je početkom 2020. godine nakon radionica namenjenih trans i rodno nebinarnim osobama koje su u organizaciji Trans Mreže Balkan i Asocijacije Spektra održane u Podgorici u okviru projekta „Osnaživanje glasova trans zajednica sa zapadnog Balkana“. Prvobitni naziv organizacije bio je Trans organizacija trans aktivista_kinja ili skraćeno TOTA, međutim nakon ankete sprovedene u lokalnoj TIRV zajednici predloženo je i izglasano ime Talas. Početkom jula 2021. godine organizacija je registrovana pod imenom Kolektiv Talas TIRV (u skraćenom obliku Talas TIRV), a na engleskom jeziku Collective Wave TIGV. Organizacija je formirana iz potrebe za adresiranjem problema TIRV zajednice u Srbiji korišćenjem mehanizama koji štite rodnu ravnopravnost, poštuju različite identitete i njihovu slobodu izražavanja i suprotstavljaju se svim vidovima opresije. Kako bi obezbedili da naše aktivnosti zaista odgovaraju potrebama zajednice, naš rad će biti transparentan i dostupan svim (TIRV) osobama koje će se uključivati u rad istih i u sam proces odlučivanja sa ciljem da se sama TIRV zajednica vremenom osnaži i formira održiv pokret.

Naša misija i vizija

Naša misija je borba za ostvarivanje prava i uslova za istraživanje sopstvenog roda, samoodređenje i izgradnju jake, dobro organizovane, osnažene i inkluzivne TIRV zajednice u Srbiji. Čvrsto verujemo da samo pokret koji je osnovala zajednica može pružiti održivu psihološku, socijalnu, pravnu, ekonomsku i obrazovnu podršku svom članstvu. Naša vizija je društvo u kojem će svaka osoba imati priliku i potrebne materijalne uslove da slobodno istražuje i izražava svoj identitet bez obzira na pol i rod koji su joj dodeljeni po rođenju, bez obzira na rasu, etničku pripadnost ili socijalnoekonomski status.

E-mail: talas.srbija@protonmail.com

Web: www.talas.org.rs/

Instagram: [@talas.tirv/](https://www.instagram.com/talas.tirv/)

Facebook: [@talas.tirv/](https://www.facebook.com/talas.tirv/)

O KolektTIRV-u

kolektTIRV je udruga za prava trans, interseksualnih i rodno varijantnih (TIRV) osoba. Službeno je registrirana u veljači 2012. godine s ciljem osnaživanja TIRV zajednice kroz povećanje vidljivosti TIRV tematike i zajednice, kao i promicanje i zaštitu prava TIRV osoba.

Do 2020. udruga djeluje pod imenom Trans Aid, a nakon toga kako bismo već kroz ime naglasili šarolikost zajednice koja jesmo i za koju se borimo nastaje kolektTIRV. kolektTIRV djeluje na području Hrvatske.

Vizija organizacije

Društvo koje slavi raznolikost identiteta, tijela i iskustava!

Misija organizacije

kolektTIRV | Za prava trans, interseksualnih i rodno varijantnih osoba zalaže se za samoodređenje i autonomiju spola i roda u društvu te podizanje kvalitete života trans, interseksualnih i rodno varijantnih osoba i njihovih bližnjih kroz javno djelovanje, direktan rad i podršku.

E-mail: info@kolektirv.hr

Web: www.kolektirv.hr

Instagram: [@kolektirv/](https://www.instagram.com/kolektirv/)

Facebook: [@kolektTIRV](https://www.facebook.com/kolektTIRV)

Youtube: <https://bit.ly/3ygcBq7>

PLAT
FORMA